IUL GIURGEA-BRADU

OAMENI DIN ARDEAL

VII - 41 - III

VII - 41 - III

OAMENI DIN ARDEAL

IUL. GIURGEA-BRADU

OAMENI DIN ARDEAL

BUCUREȘTI
1915

D-nei Ecaterina Ghica Lecca

Editura autorului.
Toate drepturile rezervate.

PREDOSLOVIE

Am scris această carte pentru fraţii mei de aici, despre fraţii lor din altă parte pe cari nu-i cunosc şi-ar trebui să-i cunoască. Printre rânduri am strecurat fiorul durerii lor nemăsurate şi n'am schimbat întâmplările ci lucruri petrecute în alte părţi ale pământului românesc, le-am adus pe toate în valea bătută de nenoroc a Crişului nostru.

AUTORUL

I.

In târgul Brădenilor, peste drum de casa avocatului Plopeanu, la castelul moştenit din părinţi trăia de ani îndelungaţi cel din urmă vlăstar al nemeşilor de pe Crişuri, depănând nainte povestea depărtărei dintre ţăra·i şi domnul pământurilor. Brădescu bătrânul închisese ochii aşteptând zadarnic zorile unei zile strălucite pentru neamul lui, rătăcit cine ştie când şi cine ştie cum pe aceste meleaguri plugărite de români de când se pomeneşte. Cu el dusese în mormânt o credinţă în atotputernicia paloşului şi o tradiţie de ură sălbatică pentru poporul de clăcaşi a a cărui mânie nu cruţase nici curţile lui în vremea vrăjbilor. Singurul fecior ce-i rămăsese trăia singuratic la castel, de unde numai rareori se arăta în largul moşieiei acum rotunjite de suflul vremii noui. Mândria neamului său dispărut se dusese şi ea, deodată cu avutul fără hotar al înaintaşilor săi cari viaţa toată nu făcuseră decât să risipească cu amândouă mâinile, prisosul muncii crude a braţelor iobăgeşti. Când luă din mâinile slăbite ale tatălui său stăpânirea averii, cel dintâi gând ce-i veni fu, să scape neamul de ruina ce bătea stăruitor cu pumuul nevăzut în toate uşile castelului. Mult nu era de scăpat; moşia era înglodată de gemea sub datorii şi Brădescu tânărul înţelese ce n-a putut înţelege un şir întreg de înaintaşi ai lui, că chibzueala e cel mai

bun leac contra părerîlor de rău. Porţile castelului fură închise şi nemeşii veniţi de pe Murăş nu mai apărură niciodată în cerdacul umbrit de viaţa printre care se strecura blândă lumina asfinţitului.

Chefurile de săptămâni încheiate se curmară şi peste geamurile din dosul cărora se auzise de atâtea ori cântecul blând al viorilor, coborâră obloanele verzi, să zăvorască sărăcia. Vându apoi câteva partale răsleţite din moşie, ca să cârpească clinurile averii ; Ţioara şi Goronii fură parcelate ţăranilor, apoi veni rândul pădurilor, iar vestitele băi de aur din malul Crişului încăpură pe mâna unei societăţi nemţeşti.

Câteodată Brădescu ieşea la vânătoare numai cu pădurarul ori cu un văr al său ce trăea sărac şi uitat de lume, în dosul bisericei calvine. Despre omul ăsta spuneau ţăranii că trăsese cu puşca în soare şi de atunci i-a rămas o mână răsucită din umăr. Cine ştie ce a fost; poate mâna nemeşului fusese răsucită de cine ştie ce mânie năpraznică, descărcată asupra lui într'o căsuţă răsleţită în poala unui codru de cetină dinspre Valea Bradului. Tot în partea asta trăgea şi Brădescu de câte ori pleca de acasă petrecut de pădurar.

Dar pe semne şi pe el îl păscuse nenorocul ori avea obicei de-şi luneca privirea spre avutul altuia, căci de la o vânătoare îl aduseră pe o năsălie purtată de patru ţărani şi se svonea că din ziua aceea nemeşul pierduse un ochiu pe care mai târziu îl înlocui cu unul de sticlă, ca să-i ascundă urma ciomagului ce i-l mutase pe cel adevărat. Asta fusese demult, în tinereţea nemeşului acum scăpătat, căci nu mult după întâmplarea asta feciorul Brădescului s'a statornicit cu rânduială la castel şi s-a 'nsurat.

De aici a început să i-se tragă răul. Avea vreo patru fete dintre care una mare, albă ca o floare şi pe cărările prunduite din curtea castelului ascuns între castanii înfloriţi, drumeţii o vedeau adeseori rătăcind singuratică spre pavilionul cu pereţii scobiţi

de ploi, din fundul parcului. Brădescu se frământa în toate chipurile şi de multe ori îl prindea ziua albă zbătându-se în aşternut şi făurind la planuri îndrăzneţe. Patru fete şi nici un fecior la casă; patru fete mari şi-o soră îmbătrânită dela care învăţaseră câteşi patru, de ce nu s'a măritat ea la vreme şi de ce fetele lui sunt hărăzite să depene povestea lipsită de zbucniri pătimaşe a neamului lor din târgul Brădenilor. De multe ori copila cea mai mică se oprea din jocul ei cu păpuşile şi alerga la masa din mijlocul salonului unde mătuşa împletea, cu mişcări domoale, ciorapul de lână şi o privea stăruitor, cercetându-i argintul părului netezit pela tâmple.

— Mătuşico, tu de ce nu te măriţi?

Bătrâna se oprea din lucru şi aşeza ciorapul alături de ea pe marginea mesei, îşi ridica nepoţica pe genunchi şi o liniştea în legănări domoale, apoi o lăsa să lunece din nou între păpuşile de mucava, spunându-i clipind din dosul ochelarilor ei prinşi după urechi: «Copii nu trebue să fie curioşi că îmbătrânesc 'nainte de vreme şi se fac albi ca tantica. Hai, du-te că plânge păpuşa, dă fuga puişorule.»

Intr'o seară ca asta, fata cea mai mare era în salon şi auzind întrebarea nevinovată a copilului, se opri din citit să asculte răspunsul bătrânei. Dar fetiţa nu mai aşteptă ci dete fuga spre guvernanta ce apăruse în prag cu o pungă de bomboane între degete. Cartea rămase deschisă pe masă şi după o clipă de gândire fata întrebă.

- Nu mi-ai spus nicicdată mătuşico, dumneata de ce nu te-ai măritat?

Bătrâna îşi scoase ochelarii şi-i aruncă în coşuleţul cu bumbac, apoi se întoarse spre ea.

— Poate n-ar fi bine să întrebi lucruri de astea Marta; te aud copii şi nu-i frumos; acum eşti fată mare şi nu mai poţi fi împăcată cu păpuşi şi cu bomboane.

Copila clipi uşor din pleoapele străvezii, ca o pă-

sărică speriată, dar privirea ei stăruitoare nu se desprinse de pe faţa bătrânei.

— Nu te supăra mătuşico, te-am întrebat tocmai pentru că eu sunt acum fată mare şi pot să te 'nţeleg La vârsta mea o fată nu mai are gândurile unui copil ci ştie să pătrundă şi tainele ce i-se ascund. Din resemnarea dumitale eu am înţeles ceva ; în ochii dumitale blânzi am văzut de multe ori ştergându-se umbre din cine ştie ce crâmpei de amintire. Vezi, eu citesc şi acum în faţa dumitale că-mi ascunzi ceva, ce nu-mi poţi spune, căci această mărturisire îmi rezervă o deziluzie şi-ai vrea să mă scuteşti de o durere pe care poate de mult, când-va, ai încercat-o dumneata. Dar nu ai de ce să-mi ascunzi, eu înţeleg şi văd tot ce se petrece la doi paşi de mine, chiar fără să-mi spui dumneata.

— Nu înţelegi nimic Marta, dar vorbeşte încet să nu te audă copii. Eu nu-ţi ascund nimic—ştii bine— ai crescut la casa tatălui tău care mi-e frate şi ţie nu ţi-a lipsit nimic până acum. De ce vrei să cauţi taine pe care nu le vezi şi ţi închipui dureri ce nu există. Eu nu am nici o durere, am rămas singură cu fratele meu fiindcă aşa credeam că-i bine, tot aşa cred astăzi şi n'are de ce-mi păre rău.

— Mătuşico, vorba dumitale îmi întăreşte şi mai mult credinţa bănuelii mele. Imi ascunzi ceva, un adevăr pe care-l înţeleg ; un lucru străin de vrerea noastră pe care l'am văzut întipărit în privirile rătăcite ale tatălui meu, dar nu l-am putut deslega până azi. De ce să nu mi-l tălmăceşti, când ai puterea şi nu faci nici un rău cu asta. Din tăcerea dumitale atât de insistentă şi din durerea stăpânită cu bărbăţie a tatălui meu, poate a-şi înţelege greşit, întemeindu-mi judecata pe bănueli nedrepte. Eu n-am cunoscut pe bunicul, dar am auzit că era om cumplit şi fără de iertare ; poate dela el se trage durerea noastră şi atunci te rog să mă ierţi mătuşico, că am turburat seninătatea gândurilor tale.

— Nu se trage nimic dela bunicul tău şi durerea pe care ţi-o închipui — ea nu există — cum ţi-am spus şi adineauri. Poate există altceva de care tu nu-ţi poţi da bine seama şi nici eu nu găsesc cuvântul să ţi-o spun. E realitatea zilelor de azi în care noi bătrânii suntem întârziaţii cu minţile greoaie... De aceea atâta depărtare între sufletele noastre. Noi am apucat o altă lume, care s'a dus lăsându-ne stingheri; tu nu poţi s-o regreţi, căci n'o cunoşti, eu n-o regret c-ar fi zadarnic, deacea cred mai potrivit să nu vorbim de ea.

— Şi dacă totuş, eu te rog mătuşico. Să-mi vorbeşti de dumneata, femeea întârziată dintr'o lume ce s'a dus; o lume pe care o cunosc din basme şi din cărţile ce mi le aduce tata.

— Eu n'am să-ţi spun nimic copila mea. In lumea voastră sunt străină, iar tatăl tău e omul care merită toată dragostea copiilor săi. Alături de el am ajuns eu în pragul bătrâneţelor şi-am bănuit întocmai ca şi tine lucruri pe cari la început nu îndrăsneam să le recunosc, dar le-am înţeles realitatea crudă mai târziu, cum vei înţelege şi tu la rândul tău când o să vină vremea, fără să-ţi spună cineva şi fără să ceri altuia tălmăcirea gândurilor tale. Inţelegerea va veni în curând, de a ceia nu te grăbi, până atunci trebue să mai treacă; toate vin la vremea lor şi vei recunoaşte tu singură că putea să mai întârzie, că prea a venit de vreme, tocmai atunci când nu erai de loc grăbită.

— Ei nu, uite eu sunt foarte grăbită şi nu mai pot aştepta vremea ce mi-o anunţi; spune-mi să înţeleg acum ce dumneata ai înţeles tocmai mai târziu.

— Un singur lucru, foarte simplu şi foarte crud. Fetele Brădeştilor nu se mărită în târgul nostru...

— Şi de ce nu se mărită mătuşico?

— La întrebarea asta trebue să-ţi dai singură răspunsul, recunoscând o seamă de adevăruri a căror existenţă tu nu poţi încă s'o înţelegi.

Marta nu prinse rostul vorbelor mătuşii sale decât

mai târziu, când floarea crescută în umbra iatacelor castelului şi sub horbota verde a castanilor din parc, se făcuse mlădie ca o rămurea şi tristă ca un făt frumos pribeag în lume. Când ieşea cu docăraşul pe câmp, printre holdele pline de cicoare şi maci, oamenii se opreau din lucru privind la ea cum priveşti la o icoană. Dar fata îşi rătăcea privirea în seninul zării şi când îşi cobora ochii cu pleoapele moi, împrejmuite de gene lungi, ca două aripi obosite, asupra oamenilor opriţi în răzoare, simţea cum spre inimă i-se urcă toată mireasma câmpurilor înflorite, şi'n urechii îi răsună ca o alintare ciripitul grăbit al ciocârliei în avântul ei spre soare. Ii erau dragi oamenii aceştia când îi vedea înşiruiţi în straele lor albe, plecaţi deasupra ogoarelor de unde răscoleau rodul pământului. In mijlocul holdelor bogate odată ale lor, fata nemeşului se oprea de vorbă cu ţăranii şi le-asculta poveştile, învăţând să iubească neamul de clăcaşi alături de care părintele şi bunicul ei rămăseseră viaţa lor toată străini. De la femei învăţase doina românească şi s-aleagă firul în altiţă, feciorii îi cântau din fluer când coborau cu turme pe-nserat, dar îi plăcea mai ales cântecul din frunză al bătrânilor cu vorba aşezată şi cuminte. Ii plăcea şi popa Mezdreală bătrânul când îl vedea din umbra cerdacului trecând călare pe bălanul lui, cu ceaslovul înfăşurat în patrafir şi potrivit subţioară. De aceea zilele nu-i păreau pustii nici goale şi n'o durea singurătatea izolării lor, căci învăţase să iubească firea aşa cum i-se da şi să-ndrăgească oamenii alături de care crescuse, întocmai ca o floare în aerul călduţ al unei sere, fără a căuta să dea lucrurilor o altă faţă decât cea adevărată. Pe tatăl ei îl iubea pentru sbucnirile lui pătimaşe, pentru frământarea din care se ghicea truda unui suflet încătuşat de griji, dar nu-l putea 'nţelege; iubea şi pe mătuşa care împletea nainte veşnicul ciorap de lână în mijlocul salonului, şi pe cele trei surori mai mici cari foiau prin curte cu zburdălnicia fluturilor în lumina soarelui. Mama ei

însă i-a rămas străină până în clipa morţii. Erau două suflete din două neamuri cu preocupări străine ; mândria mamei topise dragostea ficei care înţelegea altfel rostul vieţii al cărei prag abea-l trecuse, pe când mama ei era departe spre cealaltă margine. Când a murit, n-a plâns-o cu durerea unui copil rămas orfan, ci i-s'au rourat ochii văzând pe ceilalţi cum plâng. I-s'a făcut mai curând milă de tatăl ei care se frământa la picioarele sicriului şi s'a strâns lângă mătuşa al cărei cap încărunţit se coborâse pe muchea catafalcului acoperit de zăbranicul negru. N-a plâns-o nici mai târziu, când durerea s'a potolit şi putea să se gândească în linişte la pierderea suferită de tatăl ei ; a rămas puţin mai tristă şi mai palidă după cele şase săptămâni petrecute în umbra iatacelor oblonite, dar de cum s'au dus zăpezile şi lumina soarelui primăvăratic începu să dogorască stăruitor deasupra castanilor desfrunziţi din curte, domnişoara se simţi înviorată. De afară o chema suflul altei lumi, cu viaţa clocotitoare de muncă şi prin obloanele verzi din dosul sticlelor de la geamuri i-se părea că se 'ntind mâini nevăzute cari o cheamă s'o scoată la larg. Şi de cum deteră cireşii în floare docărașul nemeşului apăru din nou pe drumul ce şerpuia prin covorul verde al grânelor de pe malul Răstoacei şi de la Dealul Crucii.

Pleca de-acasă dimineaţa şi se întorcea pe înserat, îmbujorată la faţă de aerul curat al câmpului şi adierea sfioasă a vânturilor.

Aşa o întâlnise într'o zi bătrânul Mezdreală cu feciorul cari ieşiseră cu oamenii la plivitul grâului. Când răsări barba căruntă a preotului din dosul răchitelor înfrunzite de pe malul Răstoacei, domnişoara se ridică îmbujorată la faţă şi-şi duse mânile la ochi, par'că nu'i venea la îndemână vizita asta neaşteptată. Preotul însă se opri la doui paşi şi ridică dreapta în semn de binecuvântare, iar feciorul său îşi scoase pălăria.

— Bine v'am găsit domnişoară ; se vede că prea dogoreşte soarele de v'aţi dat la umbră — zise preotul.

— Bine aţi venit părinte; făceam popasul pe marginea apei la umbra de răchite. Aş vrea să mai stau pe câmp până la apusul soarelui şi-i bine că ne-am întâlnit. Nici nu bănuieşti cât sunt de bucuroasă că te văd părinte, deşi întâlnirea asta neaşteptată în mijlocul câmpului pare cam stranie—întâmpină fata— şi un zâmbet îi inflori în colţul gurei.

— Pe noi să ne ierţi domnişoară, dacă venirea noastră v-a fost cu supărare; nu aveam gândul ăsta şi am nimerit pe aci la întâmplare, fiind în drum spre casă.

— Nu face nimic părinte; nu m'am supărat de loc, ba chiar sunt bucuroasă că pot să te văd deaproape după ce de-atâţia ani te văd trecând pe acelaşi drum fără să te fi abătut pe la casa noastră. Poate-ai voit să-ţi scurtezi calea venind pe aici şi eu te ţin de vorbă, nu-i aşa? Dar mai rămâi.

Preotul îşi trecu mâna prin barba albă şi îngrijită apoi îşi scoase pălăria.

— Nu ne grăbim, dar pe aici trecem de obiceiu când venim din ţarină, şi nu ştiu de ce am întârzia când n'avem ce ne spune.

— Dumnealui e om străin părinte? — întrebă fata arătând pe tânărul Mezdreală.

— Nu prea e străin—domnişoară, e feciorul nostru dar s'a intors abea acum dela şcoli.

— Imi pare bine, continuă fata şi întinse mănuşiţa albă spre feciorul popii care nu scosese nici o vorbă până acum, iar când auzi tâlcuirea preotului se roşi la faţă şi apucă în neştire mâna mică ce-i întinsese fata nemeşului. Nu v'am văzut niciodată cu părintele — continuă ea — şi de aceia credeam că nu sunteţi de pe la noi. Sunt încântată de întâlnirea asta, azi a fost o zi cu noroc; am adunat şi flori multe, pe urmă unde mai pui că am vorbit pentru prima dată cu părintele pe care-l cunoşteam numai din vedere.

— Vă plac preoţii domnişoară?

— Nu ţi-aşi putea spune sigur, dar îmi place barba albă a părintelui dumitale şi privirea aceea senină ca

de apostol; îmi place tot ce mă înconjoară; oamenii cu cântecele, câmpul cu florile, într'un cuvânt tote lucrurile între cari m-am pomenit.

— Ştii ce Grigore — dacă vrea domnişoara, mai rămâi tu cu dumneaei, că eu am de citit o molitfă înainte de asfinţitul soarelui — întrerupse preotul. Când i-s'o urâ cu tine, să vii acasă că te aşteaptă maică-ta. Bună ziua domnişoară!

Fata strânse mâna preotului cu o umbră de părere de rău în luminile ochilor, iar după ce rămaseră singuri tăcură amândoi o vreme. Mezdreală ar fi început discuţia cu dragă inimă, dar nu găsea cuvântul şi se gândea cum să lege vorba, când fata se întoarse deodată spre el şi-l întrebă.

— Vrei să facem o plimbare împreună, până în poala Stiubeiului, domnule Mezdreală? Vizitiul ne aşteaptă până atunci între răchite. Vom căuta flori şi cuiburi de lăstuni; să vezi ce frumos întind puişorii ciocurile aşteptând musculiţa; da?

— Sunt gata să vă urmez domnişoară.

— Pentru ce atât de ceremonios, de sigur aşa e obiceiul în lumea în care ai trăit dumneata până acum; eu însă te rog să fii cât se poate de simplu. Imi plac oamenii simpli, fără vorbe şi gesturi căutate. Ii cred mai sinceri şi mai curaţi de cât cei ce-şi ascund sufletul în meşteşugul vorbei. Să fii şi dumneata aşa; nu e nevoie să-mi placi numai decât; putem fi buni prieteni şi fără asta.

— Voi face cum ţi-e voia domnişoară.

— Asta vreau şi eu; uite că începem chiar de acum să ne înţelegem; să ştii că noi rămânem prieteni. Aide să facem o 'nvoială. Dumneata mă poţi vedea de câte ori vrei, chiar în fiecare zi, aici pe câmp şi prin livezi; vom face plimbări, vom râde, vom culege flori, vom prinde fluturi şi vorbind ne vom trece vremea mai uşor împreună decât singuri. Nu-i aşa?

— Numai să nu ţi-se urască prea curând domnişoară. Eu sunt un tovarăş cam ursuz, vom râde şi

vom culege flori, asta da, dar de vorbit vom vorbi mai puţin, căci în privinţa asta firea n-a prea fost darnică cu mine. Eu sunt un om închis şi anii petrecuţi în singurătate m-au învăţat mai mult să cuget decât să vorbesc. Cred că aş putea merge alături de dumneata o zi întreagă fără să spun o vorbă, dacă nu m-ai întreba nimic, dar în vremea asta sufletul mi-ar fi greu de gândurile pe cari creerul nu mai pridideşte să le depene.

— Dumneata eşti avocat, nu-i aşa? Ei bine nu e nevoe să ţi pledezi cauza cu atâta căldură; sunt un judecător indulgent şi pe încetul — fără să băgăm de seamă — ne vom obişnui unul cu altul; să plecăm.

Mezdreală urma deaproape silueta delicată a fetei pe cărăruea dintre răchite. Pe alocurea se opreau şi adunau cicoare ori ascultau şopotul apei. La răstimpuri câte un grangure săgeta în lumina soarelui, aruncând un fluerat unduios în aer, până dispărea între frunzele dese ale arinilor. Pe prund codobaturile băteau toaca fără încetare, sărind din piatră în piatră pe picioruşele lor subţirele. Oglinda dulbinelor se înfiora câteodată de aripa rândunelului ce alunga musculiţe. Fetei nu-i scăpa nimic din toate acestea şi urmărea cu ochii aprinşi de curiozitate vânătoarea lăstunilor, iar când văzu pe marginea apei un pescăruş cu pene roşii, îi veni să sară într'un picior de bucurie şi puţin a lipsit să roage pe Mezdreală să i-l aducă.

Acesta urmărise privirea fetei şi-i ghici numai decât gândul.

— Vă plac păsările domnişoară; ce-aţi zice să urcăm într'o zi spre Dealul Tăului. E un lac despre care spun oamenii că-i fără fund; la margine de jur împrejur e o perie de trestie pitică şi papură. Primăvara se întorc dropiile şi raţele sălbatice de-şi fac cuibul în păpuriş, găinuşile se plimbă pe mâlul dela margine. Noi vom intra cu luntrea spre mijlocul lacului şi vom aştepta înserarea când se adună neamul

zburătoarelor. La întoarcere vom vedea târgul îngropat în lumină ; din vârful muntelui e o feerie. Vizitiul dumneavoastră o să aştepte cu docarul în poala dealului, iar pela ciua cea bună suntem acasă.

— E foarte frumos ce spui dumneata domnule avocat, dar nu se poate ; cine să vină cu mine; eu singură nu pot.

— Vezi la asta nu m-am gândit răspunse Mezdreală şi-i fu par'că ruşine de prostia ce spusese. Fata însă nu se mai gândea la asta ci-şi continua drumul în susul apei. Când ajunseră la arinii din poala Ştiubeiului se opriră. Soarele cobora încet spre asfinţit poleind oglinda apelor.

— Uite ce frumos, domnule avocat, pare că-i o dâră de argint, ce admirabil e peisagiul acesta şi-i atât de simplu. Multora poate nu le-ar place aici, eu însă m-am obişnuit cu tot ce mă încunjoară şi găsesc fiecărui lucru, oricât de neânsemnat ar fi, câte un farmec. De aceea cred că mi-ar veni foarte greu să mă despart de locurile astea şi nu pot înţelege cum dumneata ai fost în stare să trăeşti atâţia ani departe, în mijlocul unor oameni de cari nu te leagă nimic şi-a-căror existenţă sau nefiinţă te-ar lăsa tot atât de rece, pe cât te-ar lăsa buuăoară prietenia sau duşmănia unui om pe care nu-l cunoşti şi nici el nu te-a văzut vr'odată. Locul dumitale era aici pe pământul acesta, muncit de cei de-un neam cu dumneata.

La început Mezdreală rămase surprins de patima cu care vorbea fata nemeşului, dar mai pe urmă se obişnui şi urmându-i firul gândurilor i-se păru că în faţa lui nu stă fica nemeşului din Brădeni, nepoata celui de groaza căruia se ştia întreagă valea Crişurilor. Unde învăţase ea felul ăsta de gândire care nu poate răsări în capul celor din neamul ei şi ce o apropia de ţăranii pentru cari ea rămăsese tot domnişoara măriei sale, şi de pământul acesta frământat în palma arsă de soare a clăcaşilor îngenunchiaţi de bunicul ei ? Nu era ea străina din calea căreia se fe-

rea întreg târgul când trecea cu docărașul în haina ei albă, învălurată de vânt. Ori poate ochii aceia mari și seniui peste cari coborau clipirile dese ale pleoapelor palide, închideau un suflet pe care el nu-l bănuise până acum și frământările lui o îndrumau spre altă lume decât ceea în care trăea.

— Poate aveți dreptate domnișoară, locul meu era aci, deaceea m'am și 'ntors. Cu acelaș gând plecasem la început, sunt zece ani aproape. Eram un copil, azi m-am întors bărbat, cu gândurile așezate și cu porțile sufletului zăvorâte. Sunt alt om, dar plămădit din aluatul neamului pe care d-ta spui că-l cunoști. Au trecut peste mine multe furtuni, dar m-am întors întreg la cei care m-așteaptă. Nu știu dacă bănuești, se vreau să-ți spun și nici nu te cunosc de-ajuns, să-ți pot destăinui furtuna gândurilor mele. Mai târziu, când vremea ne va apropia, de cumva nu vom rămâne tot străini, mă vei cunoaște mai bine și vei înțelege multe din cele pentru cari eu nu găsesc cuvinte să le tâlcuesc pe înțelesul dumitale.

Să nu cazi la gânduri, nu am nici o taină și nu-ți ascund nimic din ce și-ar putea spune doi oameni ce s-au cunoscut abea de o zi. Intreagă taina e firea mea închisă, pe care cred că-i bine să nu-ncerci s'o deslegi. Vremea limpezește toate și cu felul dumitale de judecată, pe care l-ai dobândit singură, mă vei înțelege și pe mine.

— Crezi că e greu de înțeles un om în situația dumitale? Nu mi-se pare domnule avocat. Imi închipui că te voi înțelege mult mai ușor decât mă poți înțelege dumneata pe mine, căci felul gândurilor dumitale e firesc, ținând seamă de preocupările ce ți-se impun și de datoriile dumitale față de cei dintre cari te-ai ridicat. Pe când eu care sunt o străină între dumneavoastră—nu mă privi speriat, tocmai aceasta te-a făcut adineaori să spui că numai vremea va putea ridica vălul ce-ți acopere gândul—voi rămâne întotdeauna departe de sufletul dumneavoastră. Poate

nu te aşteptai, ca domnişoara pe care ai cunoscut-o astăzi să-ţi vorbească astfel şi cu toate acestea e aşa. M-am învăţat—şi nu ştiu cum— să văd mult mai departe decât alte fete la vârsta mea şi poate asta mă face să mă apropiu mai mult de dumneavoastră. Cu toate acestea trebue să recunosc, acum în faţa dumitale, că noi suntem reprezentanţii a două generaţii din două neamuri cu aspiraţii deosebite, cari s'au duşmănit veacuri dearândul cu o tenacitate acerbă. Suntem din două lumi şi totuş eu mă apropiu cu încredere de dumneata cerându-ţi prietenia. M-am dezbrăcat de toate prejudecăţile şi n-aduc cea mai mică umbră din ura înaintaşilor mei, atunci când îţi întind mâna şi te rog înc'odată să fim prieteni.

—Nu vream să spun asta, gândul meu era cu totul străin de ce-ai înţeles dumneata domnişoară. Dar să ne întoarcem, că uite soarele a început să scapete spre asfinţit; până s-ajungem mai vorbim să ne treacă vremea.

— Nu să ne treacă vremea, ea trece şi fără vrerea noastră, ci să continuăm discuţia începută : aştept răspunsul dumitale,

— Răspunsul meu e scurt şi foarte natural. Suntem doi oameni — cum ai spus şi dumneata — cu preocupări străine. Vrei să fim prieteni ; vom fi doi prieteni foarte depărtaţi deşi suntem aproape şi ne vom mira în fiecare clipă de prăpastia dintre gândurile noastre. Sufletul ne va rămâne învăluit de taină, căci nu vom îndrăzni să ne mărturisim niciodată gândurile. De aceea îţi spuneam adineauri că prietenia noastră nu poate fi trainică, iar de va fi vreodată, se va isprăvi prea curând, atunci când dumneata nu te aştepţi şi nici eu n-aşi dori-o. Ne va despărţi o mână nevăzută ce pândeşte între noi şi suflul unei lumi depărtate îşi va trimite chemarea să ne despartă drumurile. Aşa, e mai bine să nu făgăduim ce nu vom putea da, nici dumneata nici eu. Să ne obişnuim cu gândul că suntem doi străini pe care un vânt prielnic într'o zi de primăvară i-a abătut din cale.

Poate nu te aşteptai să-ţi vorbesc aşa, dar eu simt că na-ş putea vorbi altfel. Ce-ar căuta alături de dumneata, frumoasă domnişoară şi plăpândă, feciorul unui popă românesc căruia îi place sumanul de lână şi căciula de oaie, îi plac ţăranii curmaţi deasupra pământului, îi place şopotul izvorului şi floarea câmpului, îi plac poveştile bătrâne, îngânate pe 'nserat în lumina focurilor şi jalea doinei strecurate în fluer. In sufletul meu se zbate durerea unui neam întreg, pe când dumitale îţi plac florile din glastre şi parfumurile tari, îţi plac valsurile la modă şi-ţi place să te alinţi. Glasul dumitale e ca o adiere, într'al meu mugesc patimile ca un clocot de furtună.

Uite cum mergem noi aşa alături, mi-se pare că dumneata eşti o floare, iar eu o tufă de scăiete.

— Nu mă înţelegi încă domnule avocat şi-mi atribui calităţi pe cari nu le am, căci le cred defecte. Una rămâne însă hotărât; ieşti bun avocat, pledezi admirabil, dar nu mă pot mira de-ajuns cum dumneata nu recunoşti zădărnicia acestui zel. Iţi cer ceva, convinsă că-mi poţi da, eu sunt atât de singură între oamenii aceştia ca şi în castelul nostru şi-mi trebuia un tovarăş să mă poată înţelege, cu care să-mi alung urâtul. Aş fi primit pe ori-cine, întâmplarea mi te-a scos pe dumneata în cale şi aşa cum sunt eu, ţi-am vorbit deschis şi-am aşteptat să hotărăşti. Te înduri cu greu, o prietenie nu se leagă atât de uşor cum credeam eu. In sfârşit, voia dumitale, dar la ce atâta gravitate; ţi-am cerut ceva ce nu poţi ca să-mi dai. Va rămâne aşa cum crezi că-i bine.

Uite mai avem câţi-va paşi şi ajungem la docar pe urmă ne despărţim. Spune-mi cât timp mai rămâi în Brădeni, aş vrea să te mai văd, poate atunci ne vom înţelege mai uşor.

— Nu ştiu nici eu, poate o zi, poate mai mult, să vedem ?

— In orice caz să nu pleci fără să-mi spui, m-ai face să-mi pară rău de întâlnirea noastră.

Intre răchite vizitiul înhămase caii şi aştepta gata de plecare. Roibii Brădesculuí intraseră cu copitele în pământ de nerăbdarea cu care se frământau. Când ajunseră lângă docar, feciorul popii îşi scoase pălăria, dar fata se opri întorcându-se spre el.

— Par'că nu-mi vine să plec, aş mai sta de vorbă. de ce-ai venit aşa de târziu. Uite c'a apus soarele. Altădată să pofteşti mai de vreme domnule avocat şi acum la revedere— apoi îşi potrivi pălăriuţa verde, legându-şi voaleta sub bărbie şi se urcă în docar, ajutată de braţul lui Mezdreală.

— Să vii şi mâine, dar mai de vreme — zise fata— şi docarul se urni apucând drumul dintre răzoare spre târg. Mezdreală rămase nemişcat privind pe urma ei, cum se pierdea în depărtare. Un vânt uşor îi agita voalul de la pălărie tremurându-il pe marginea docarului, iar când se pierdu la o cotitură, o mână flutură batista albă spre el şi vedenia se şterse

In sufletul lui Mazdreală tresări o coardă de regret şi apucă pe cărăruia dintre lanuri, iar până ajunse acasă îşi depănă în gând toată convorbirea ce avuse loc între el şi fata nemeşului. Poate fusese prea aspru şi vorbele lui îi răsunau în urechi ca nişte lovituri de ciocane. Dacă ar fi fost acum în faţa ei, i-ar fi cerut iertare pentru nedreptatea ce-i făcuse. Cine ştie ce gânduri o mânau pe fata asta — scoasă de întâmplare în calea lui — spre lumea din care se ridicase el şi la care se 'ntorcea acum. Poate într'un colţ al sufletului ei născuse dorinţa de a înţelege pe oamenii între care trăia, ori poate era numai o părere înşelătoare, stârnită de curiozitate şi potolită tot atât de repede ca şi undele de pe oglinda unei ape în care arunci un bulgăr de ţărână. Incercă să-şi aducă aminte dacă o mai văzuse cândva nainte de plecarea lui, dar amintirile veneau cu 'ntârziere şi se pomeni din nou la întâlnirea dintre răchite apoi luă iar dela început toată discuţia încinsă între ei şi sfârşi convins că făcuse o prostie. Dar de unde în-

văţase oare fata nemeşului graiul românesc — se întreba Mezdreală — şi ce bine-i şade căznindu-se s-aleagă vorbele frumos. Nici nu-ţi vine să crezi că-i o străină. Pornirile ei sunt prea sincere, decât să fie numai o părere, ori poate ochii aceia adânci cu pleoapele umbrite de gene lungi ascund un suflet mare, pornit pe drumuri străine de cele bătătorite până acum de cei cu ea de o seamă.

Când intră în târg, se aprindeau luminile, iar după ce ajunse acasă feciorul popii schimbă câteva vorbe în fugă cu preotul, apoi amintirea întâlnirei dintre răchite veni din nou şi'l adânci în visare. In vremea asta domnişoara Brădescu, în lumina blândă a iatacului ei dintr'un colţ depărtat al castelului, scria pe marginea unei cărţi răsfoite la întâmplare :

«18 Aprilie, Astăzi am cunoscut un om, pe care nu l'am mai văzut până acum. Greu la vorbă şi ursuz, cu gesturi stăpânite dar sincere. E un om îmbrăcat în haine de oraş, dar după vorbă şi libertatea cu care i-şi mărturiseşte gândurile, seamănă mult cu ţăranii între cari am crescut eu. Ar vrea se-şi ascundă firea dar nu-l prinde meşteşugul formelor şi pare grozav de nefericit decâteori ai aerul să-i spui că nu înţelegi intenţiile lui netălmăcite în vorbe. Un om străin, spre care totuş mă simt atrasă, căci ghicesc întrânsul o voinţă de fier ce mă stăpâneşte şi pe mine şi mă mână înainte.

In două rânduri mi-s'a părut că alături de el nu mai am nici un gând, că eu nu sunt de cât un ecou al voinţei acesteia cu zbucniri pătimaşe şi nu ştiu cum îmi venea să mă plec în faţa lui ca o slugă în faţa stăpânului.

Pare a fi un om. cum n-am cunoscut încă nici unul între cei ce-au trecut pragul casei noastre până azi. După ce ne-am despărţit şi vizitiul a dat bice cailor, mi-se părea că voinţa lui de fier ne-a oprit pe loc în mijlocul câmpului, iar când am cotit spre târg, m-am întors ca purtată de o mână nevăzută şi

l-am căutat cu privirea. Era tot acolo unde-l lăsasem, cu capul descoperit în lumina asfinţitului şi nu ştiu cum, mi-s'a părut că-l văd în mijlocul câmpului ca pe o stâncă de granit crescută între două hotare».

Intr'un târziu stinse lampa şi rămase multă vreme trează, cu mâinile încrucîşate sub cap, numărând cristalele candelabrului din tavan, cum străluceau aproape şterse în bătaia subţire de lumină, strecurată printre perdele dela felinarul din stradă.

II

Feciorul popii nu-ş dase seamă la 'nceput, dar mai târziu cumpănind în linişte întâlnirile lui cu fata nemeşului, recunoscu că pentru el nu era nici o primejdie amăgirea asta neaşteptată a domnişoarei care trecea prin viaţa lui ca o adiere dintr'o aripă de vis. In preajma ei se simţea uşurat de gândurile zilei şi grijile aduse din străini şi se gândea că într'o bună zi are să vină despărţirea şi va apuca fiecare în drumul lui, unul în sus altul în jos, fără să ducă nimic din amintirea zilelor petrecute împreună în bătaia razelor de soare şi în pacea plină de miresme a câmpului. Se vor despărţi ca doi străini, cu mâinile îngheţate şi zâmbetul şters al nepăsării care-i ţinuse departe timp de o vară. Veni apoi toamna şi cu ea vânturile reci, iar plimbările rărira, pe urmă încetară cu totul.

Mezdreală nu se întrebase niciodată de ce-i par zilele pustii când nu ieşea în ţarină şi e cu gândul rătăcit-când n'o vedea. Credea la 'nceput că-i o schimbare neaşteptată, adusă de întoarcerea acasă dintr'o lume goală şi stearpă, apoi se obişnui cu viaţa potolită a târgului şi nu-ş mai cercetă pornirile. Când îl vedea fata nemeşului apucând drumul ţarinei, îşi auzea bătăile inimei şi era veselă toată ziua, de-i venea să zburde ca un copil; alături de el însă devenea din nou sfioasă, purtată de voinţa nestăpânită ce se degaja din

privirea hotărâtă, din gesturile potolite şi vorba domoală a lui Mezdreală. Din gălăgioasă ce era la început, acum se făcuse ca o apă lină şi mergea ceasuri întregi alături de el printre flori şi ierburi, fără să spună o vorbă; numai ochii îi ardeau cu o flacără mistuitoare, privindu-i pe furiş statura bărbătească şi ascultându-i vorba stăpânită ce picura ca o alintare în auzul ei obişnuit cu muzica singurătăţii. De multe ori se oprea în drum să spună ceva, dar când privea în ochii adânci şi ne-nţeleşi ai lui Mezdreală, gândul i-se destrăma şi vorbele îi îngheţau în gât, apoi îşi continua drumul în tăcere, fără să mai încerce să vorbească toată ziua. In două rânduri îl strigase uşor pe nume, dar Mezdreală nu-o auzi deşi mergea alături de ea şi-i fu ruşine gândindu-se la ce iar fi spus dacă ar fi auzit-o. Poate şoapta ei sfioasă fusese luată de aripa vântului şi dusă în altă parte, ori poate i-se păruse numai că a şoptit ceva şi că chemarea ce trăia de luni întregi în adâncul sufletului ei căutase tălmăcirea în vorbe, îndreptându-se spre inima închisă ca în piatră a lui Mezdreală. Ce i-ar fi putut oare spune când s'ar fi oprit în faţa ei; ar fi plecat ochii în pământ cu mâinile în lungul trupului, aşteptând cuvântul după care înseta, dar cine ştie dacă în sufletul lui ar fi tresărit coarda al cărei ecou îi părea că doarme într'un mormânt întunecat şi mistic în care privirea ei sfioasă nu putea răzbate. S'ar fi oprit în faţa ei şi-ar fi privit-o întrebător, cu ochii reci ai omului ce nu înţelege sau nu vrea să înţeleagă, apoi şi-ar fi cotinuat drumul, el mai străin ca eri, ea mai pustie ca întodeauna. Sau dacă ar fi înţeles, dar voinţa lui de fier i-ar fi 'nfrânat pornirea. Poate a fost mai bine eă nu m'a auzit — gândea fata — şi din ziua aceea păşea mai sfioasă şi mai tăcută alături de feciorul popii.

Brădescu băgă numai decât de seamă schimbarea prin care trecuse fata lui, şi într'o seară după ce curtea se linişti şi castelul se cufundă în întuneric, trecu în

birou, apoi eşi în curte şi trimise să-i aducă vizitiul care umbla cu docarul. De la el află cum se întâlniseră pe malul Răstoacei cu popa Mezdreală şi feciorul acestuia şi de plimbările din fiecare zi ale fetei, iar după ce-i porunci să-i aducă mereu ştiri despre tot ce se întâmplă şi să-i raporteze despre toate locurile unde se opresc cu docarul, îi dete drumul.

Din ştirile aduse de el Brădescu afla întotdeauna când nu venea feciorul popii, iar mai târziu putea să citească aşteptarea fără de folos şi din umbra de tristeţe a fetei lui, căci după veselia ei dela întoarcere, se cunoştea dacă se văzuseră sau nu în ziua aceea.

Noaptea în care află despre întâlnirea cu popa, lumina dela camera lui Brădescu nu se stinse până la ziuă, dar pe urmă se gândi că orice frământare i-ar fi zadarnică. Pe fată n'o putea sili să-şi curme plimbările, căci îşi cunoştea prea bine copilul; cunoştea şi pe feciorul popii, de aceea se împăcă cu gândul că asta aşa trebuie să se întâmple şi că el nu are ce căuta între aceşti doi oameni, apoi sfârşi recunoscând că nu e nici o primejdie. Cu toate acestea începu să-şi supravegheze fata şi de câte-va ori, după ce ieşise cu docarul, trecu în iatacul ei căutând o urmă pe care şi-ar fi putut întemeia bănuiala. Se oprise şi în faţa biroului de sub fereastră, dar nu îndrăzni să-l deschidă deşi sertarele erau descuiate. I se părea urâtă neîncrederea asta în chiar copilul său şi se furişă înapoi, ruşinat de bănuiala lui şi hotărât să nu se mai întoarcă altădată. Nu încetă însă să-şi supravegheze fata şi primea în fiecare seară rapoartele vizitiului care-l găsea aşteptând îngândurat, în mijlocul biroului cu perdele lăsate.

Decum se lăsară ploile mărunte şi reci ale toamnei şi docarul nu mai trecu pragul porţii spre ţarină, domnişoara îşi luă locul la fereastra salonului, unde mătuşica continua să împletească ciorapii şi să îmbuneze întrebările fetiţelor ce nu-şi mai găseau locul în colţul lor ticsit de păpuşi cu părul de toate culorile.

Dela geam se vedea tot lungul drumului pustiu şi bătut de ploi, rare ori s'arăta la capul depărtat al uliţei câte un român înfăşurat în glugă, mergând alături de carul cu boii uzi de ploaie, în spate cu o perdea de aburi şi cu grumazul întins în juguri. Altă dată închidea cartea şi urmărea cernerea ploii prin geamul înbrobonat, dincolo de care se auzea muzica în surdină a picurilor ce lunecau prelingându-se spre cercevele. Câte un suflu uşor de vânt desprindea frunzele castanilor din curte, învălurându-le pe cărările prunduite şi ridicându-le până sub streaşină. Fata le urmărea rotirea alintată prin curte şi pe stradă, pe urmă se pierdea cu gândul ascultând cum picură streaşina sub geamuri şi cum pocneşte picătura grasă în ochiurile de apă strânsă în miezuine. Apoi lua din nou cartea şi urmărea cu ochii înşiruirea literelor negre dintre care se căznea să desprindă tâlcuirea unor gânduri ce trăiau în inima ei, străine de taina închisă între filele frumos răvăşite ale tiparului.

Aşa se scurgeau zilele, încete şi grele, iar când soarele sfios se arătă din nou printre nouri, docăraşul bătu zadarnic spre largul câmpului, cărările erau pline de apă şi ierburile coborâseră fruntea în noroi. Deodată cu zilele calde, plecase şi farmecul câmpului acum pustiu, şi domnişoara Brădescu adâncea zadarnic zările aşteptând să-i iasă cineva în cale. Intoarse docarul pe drumul vechiu ce şerpuia pe sub Dealul Crucii şi ieşi de cealaltă parte a târgului unde între arinii desfrunziţi se ghicia linia de argint a Luncuşoarei, apoi o luă spre târg printre căsuţele resfirate dela margine.

Vizitiul mâna la pas şi caii jucau în faţa docăraşului uşor, de pare c'ar fi mers la nuntă. Nu ştia anume încotr'o trebuea s-apuce; până acasă îi venia mai uşor să cotească spre dreapta şi să tae drumul prin vadul morii vechi; dar lăsă caii de voe şi în loc să coboare părăul ca s-ajungă în drumul mare, coti spre stânga pe lângă cei doi cetini dela casa

crâznicului Pintilie. Domnişoara nu spusese nimic tot drumul ci se grămădise în jilţul docarului, sprijinită în cotul mânei drepte, cu picioarele înfăşurate într'un tartan pe care mătuşica avusese grijă să i-l dea de-acasă. In legănarea uşoară a docarului ce sălta din arcuri pe pietrişul bătut al drumului, gândul îi rătăcea cine ştie unde, iar când ajunse în dreptul casei crâznicului, tresări la gândul unei amintiri fugare ce i-se şterse pe dinaintea ochilor obosiţi. Ceva mai încolo, pe partea stângă a drumului, se vedeau aşezările popii Mezdreală şi se zărea cumpăna fântânii cu ciutura trecută peste uluci, în calea trecătorilor. Fata se plecă spre razimul din stânga, iar când ajunse în dreptul casei, cercetă cu privirea toată curtea şi iscodi geamurile din cari răsăreau ghiveciurile de flori ; dar pe semne preotul era la biserică şi preoteasa robotea prin odăile dinspre curte.

Docarul mergea atât de încet încât îţi părea că se opreşte în fiecare clipă, prin curte însă nu se arătă nimeni. Cu cât drag s'ar fi oprit Marta în mijlocul drumului şi s'ar fi dat jos să guste apa rece din ciutură, dacă s'ar fi găsit cineva să-i aţie calea Docarul se urni apoi cu putere din faţa porţilor închise, dar privirile ei rămaseră înfipte în geamurile dela casa popii, dincolo de care poate în umbra unei odăi era Mezdreală. După ce se mai depărtă, se întoarse cu totul în josul drumului şi-şi sprijini bărbia în speteaza jilţului. In adâncul sufletului simţea o zbatere dureroasă ca o tăetură de cuţit şi durerea, creştea pe măsură ce se depărta de casa preotului, apoi simţi ceva cald urcându-se dela inimă şi o lacrimă i-se arătă în gene de se scurse până sub bărbie şi se svântă cât ai clipi, luată de vânt.

Vizitiul izbi între cai cu un fel de mânie şi docăraşul sălta cu putere şi o trezi din visare. Casa popii se ştearsă în depărtare ; pe urmă veniră părerile de rău cari o chinuiră tot drumul spre casă, până la podul Crişului unde apele turburi se frământau spu-

megând, fărâmate sub diguri. Docarul coti la stânga în drumul spre casă, apoi se opri dintr'o dată şi vizitiul se întoarse pe capră cu mâna la pălărie: «Vine părintele». La început fata nu înţelese despre ce-i vorba, dar când aruncă ochii spre drumul bisericii, văzu pe popa Mezdreală coborând costişa cu crâznicul Pintilie alături. Avu o pornire ca şi când ar fi vrut să sară din docar, dar pe urmă îşi dete seama şi aşteptă în linişte, numai inima îi bătea în piept ca un ciocan. Preotul văzuse docarul oprit în marginea drumului, văzu şi o batistă albă fluturând spre el şi după ce schimbă două vorbe cu crâznicul, acesta îşi urmă drumul singur, iar el se abătu spre dreapta pentru a ieşi alături de docar.

— Sărut mâna părinte, strigă fata de departe, iar bătrânul după ce se mai apropie făcu un semn cu dreapta şi cuvântă cu glasul blând ca un apostol:

— Bună dimineaţa, domnişoară, dar de unde pe asta vreme?

— De departe părinte, răspunse fata, şi un zâmbet îi înflori în colţul gurii.

— Nu se vede domnişoară, prea se frământă caii, semn că n-aţi făcut drum lung.

— Vream să ies la câmp, dar cărările sunt pline de apă şi-am înconjurat târgul pe de cealaltă parte, ca să mă 'ntorc acasă.

— La primăvară, domnişoară, la primăvară.

— E mult până atunci părinte, şi pe mine nu mă prinde locul.

— Cam mult domnişoară, dar vremea trece cum nici nu gândeşti şi iară vin zilele cu soare.

— O de-ar veni odată părinte, că stau ca o pasăre în colivie de când au început ploile. Băiatul dumitale ce mai face?

— Mulţumesc de întrebare, domnişoară, e sănătos, s'a aşternut pe muncă, ca tot omul cu meşteşugul lui.

— Ce fel de muncă părinte?

— De, ştiu eu domnişoară; mai roboteşte şi el cu

pricinele oamenilor pe la judecătoria din Baia şi de acolo înapoi ; eu nu-i prea ţin socoteala, că nu-l văd decât seara, când se 'ntoarce.

— Va să zică deacuma s'a statornicit pe la noi, nu mai pleacă ?

— La ce-ar mai pleca domnişoară, când nici la noi nu-i lipseşte nimic ; printre străini a stat de ajuns, să mai stea de acum şi-acasă.

— Imi pare bine părinte, îmi pare foarte bine.

— Şi nouă de asemenea domnişoară, că nu v-am mai văzut de astă primăvară.

— Aşa-i părinte, nu ne-am mai văzut de atunci. Cum trece vremea, pare c-a fost eri.

— Da domnişoară, aşa ne trece şi nouă acum, când eu te ţin în drum şi dumneata vei fi vrând să pleci.

— Ba de loc, mi-a făcut o mare plăcere şi uite am oprit trăsura să te aştept. Mi-ar fi plăcut să pot vedea şi pe feciorul dumitale părinte, să-i strâng mâna că nu l-am mai văzut de câteva săptămâni.

— Nu-i nimica domnişoară, n-aţi pierdut nimic, o să vă 'ntâlniţi când nici nu v-aşteptaţi. Dar acum vă las, să mergeţi cu bine.

— Mulţumesc părinte şi nu uita să-i spui domnului avocat că ne am văzut.

— Las'că-i spun domnişoară, zise preotul gata de plecare.

Docarul se urni şi peste câteva clipe intră în curtea Brădescului.

La celălalt capăt al podului bătrânul Mezdreală ajunse pe crâznicul Pintilie şi amândoui îşi continuară drumul spre casă. Bătrânul tăcea cu gândurile duse departe şi crâznicul se frământa alături de el, iar când ajunseră la cotitura unde se zărea crâşma lui Chirinaş, simţi că i-se pune un nod în capătul pieptului şi-i vine o arsură în gât, de era cât p'aci s'o zbughească de lângă preot. Se stăpâni însă cu multă greutate, iar-după ce trecură în colo spre piaţa mare, Pintilie se linişti cu totul, uitându-şi de oalele lui Chirinaş, şi se

strânse mai tare alături de sfinţia sa. Bătrânul Mezdreală nu băgase de seamă strâmtoarea lui şi tresări ca dintr'un vis când îl auzi întrebându-l.

— Oare de unde venia fata nemeşului aşa de dimineaţă părinte?

— Dela plimbare crâznice; a simţit că luminează soarele şi-a crezut că-i primăvară.

— Şi-a ieşit la mugur verde cum iese capra ori o fi vrut să-şi pârpălească aripile ca piţigoii?

— Iară ţi s'abate necuratule?

— Ba nu părinte, c'ar fi şi păcat să te gândeşti cu rău. Dar gura, bat-o crucea, obişnuită cu batjocura, te ia aşa pe dinainte şi când te-ai trezit a şi zburat vorba. Mai ia-te după ea dacă poţi, că n-o prinzi nici cu câinii.

— De aceia nu te mai gândeşti ce spui.

— Să ierţi părinte, dar io-te aşa e omul păcătos. Şi ce mândreţe de fată, ca o cruce, şi tare-i place ei printre noi, par'că n-ar fi din neamul Brădescu'ui.

— Aşchia nu sare departe de tăetor.

— De sărit nu sare părinte, dar se vede că ea s'a brodit pe altă măsură, că nu seamănă cu măsa şi trage spre feciorul sfinţiei tale cum trage picurul de apă spre băltoacă; acuma dumneata să ierţi părinte, dar spun şi eu ce văd.

— Ce vezi tu Pintilie?

— Păi de când au dat ploile, nu se prea vede nimic dar cât a fost vara de lungă teleaga nemeşului n-a mai slăbit drumul ţarinii şi nici fata lui n-a lipsit de pe poteca ce duce din răchite până în dealul Ştiubeiului. N'a lipsit nici feciorul sfinţiei tale ci au fost toată vremea împreună, ca turturelele, părinte.

— Ascultă, crâznice, nu scoate vorbe rele că-i păcat.

— Vai de mine părinte; de noi gândurile rele ca bată-l tămâia; acuma văzutu-i-am şi eu în câteva rânduri, dar i-au văzut mai ales oamenii, aşa cum vezi pe cine trece, că dumnialor nu se fereau de nimeni şi nici n-aveau de ce se feri. Dar nu pociu şti limpede, trăgea şi feciorul sfinţiei tale spre fata neme-

şului, ori venea numai aşa de bănat după viaţa de oraş; eu după cât îl ştiu, nu-mi prea vine a crede să-l fi luat aşa cu lihod dela inimă un suflet de femeie ci că venea mai curând să-şi omoare vremea. Dar noi de văzut îi vedeam, n-ai ce-i face şi gura lumii de ce-i făcută, ca să toráe ca o moară stricată.

— Şi-ai început să torăi şi dumneata.

— Ca să nu fiu mai cu coarne ca ceilalţi.

— Eu ştiam că s-au întâlnit pe malul Răstoacei, dar nu m'am gândit să fie ceva rău din asta.

— Ce rău părinte, noi nu vedem ; domnul Grigore nu-i om să-şi puie mintea cu-n cap de femee. Las'să mai treacă, pân'or face spinii pere. Acuma dumneata să ierţi părinte că pe mine mă luă aşa gura pe dinainte şi nu mă putui răbda să nu-ţi spun.

— Lasă, nu-i nimica Pintilie, umblă sănătos, răspunse bătrânul Mezdreală şi apucă singur spre casă. iar crâznicul se rupse pe stânga prin vadul morii vechi.

Pe drum până acasă preotul se frământa cu gândul, ce-i venise crâznicului spovedania aşa din senin şi sentreba, ce să fie adevărat din ce-i spusese Pintilie. Cât a fost vara de lungă nu întrebase pe feciorul său nici unde merge, nici de unde vine. Grigore nu-i pomenise nici odată despre fata nemeşului, pe semne nu nu avea nimic de spus. Acum când vorbele crâznicului îi amintiră întâlnirea de pe malul Răstoacei, se mira cum toată vremea asta nu-şi întrebase o singură dată băiatul despre ce vorbise cu fata Brădescului şi-i părea rău că-i lăsase singuri în după amiaza aceea, mai ales că întâlnirile lor se înteţiseră mai târziu în cât începuse să bage de seamă şi târgul. Toată lumea vede numai eu nu văd, gândi popa. Oare cum nu s'a gândit Grigore la asta? Pe urmă aducându-şi aminte că dela Sântă Mărie feciorul îi fusese luat în cancelaria avocatului Plopeanu, se linişti şi ajunse vesel acasă fără să-şi mai aducă aminte de vorbele crâznicului. Pe Grigore nu-l întrebă nici mai târziu şi-i găsi iarna, o săptămână până în Sumedru, fără ni o grije

III

Pe drumul cotit sub coasta Vâlcanului, cobora într'o Marți din săptămâna Bobotezei un șirag de sănii nădite câte două, cu tânjală la proțapuri. Alături de boi păşeau, strânşi în cojocul de oaie, români cu căciula trasă până peste ochi şi cu mustăţile sloi de gheaţă. Pe vale se lăsase o negură deasă de nu puteai vedea la doi paşi şi de n'ar fi fost şfichiueala arzătoare a gerului, ai fi crezut că în fundul văilor fierbe apa în cazane, căci deasupra pluteau aburii albi şi moi ca niște nouraşi de scamă. Sălciile şi arinii păreau pomi cu floarea albă de cristal şi era o pace şi o liniște în dimineaţa aceea, ca 'ntr'un ajun de sărbătoare mare. De după muchea Strâmbei împânzită de neguri, zâmbea un soare sfios şi tulbure şi aceiaşi aburi ce pluteau în strâmtoarea văilor, jucau şi-n jurul lui tăindu-i strălucirea.

Gerul se lăsase greu de vreo trei săptămâni şi bieţii cărăuşi cari făceau drumul dintre Abrud şi Brădeni, cu scânduri şi grinzi de brad din munţii Scărişorii, erau cu sufletul la gură când ajungeau să facă cel dintâi popas la crâşma lui Nuţu din vârful Vâlcanului. De aci, cu toate că mai aveau cam de trei ori atâta cale câtă lăsaseră în urmă, era mai uşor, căci săniile apucau la drum de ţară — neted ca în palmă — iar cărăuşii abia se puteau ţine de boii opinţiţi în juguri şi săltau în ponturi de sârbă, bătând tactul ca cu maiul din opincile înghețate, pe zăpada netedă ca oglinda.

Când slăbeau cârligele din tălpi şi boii se proptean în picioarele din 'nainte, prăvălindu-şi jugul între coarne ca sa oprească sania, românul se repezea la toporul prins în belciuge de loitra din dreapta şi izbea de două ori cu muchea în piedeca de dinapoi, petrecând fiecare lovitură de câte un şuer strâns între dinţi, ca o bătaie de vânt pe supt o streaşină pustie. Pe urmă apucau iară, în mers domol la vale, până ajungeau la crâşmile Stegulesii din Buceş, unde făceau

popasul de amiază. Ceva mai sus pe mâna stângă, cum cobori priporul muntelui, dădea un pod peste un părău în fundul căruia ciocăneau lopeţile unei mori cu două roţi purtate de apă. Asta era moara lui Clenciu şi de mult pe când munţii încă nu erau răzbătuţi de feţe domneşti şi băile de aur din Stănijă mai măcinau încă grunjii de piatră cu aur, Clenciu era vestit până de cealaltă parte a muntelui, la Rovinari şi 'n sus până la Zlagna, căci în moara lui se adunau Sâmbătă seara schimbătorii şi veneau stănjenii şi poenarii în hainele unse cu pământ şi ulei de rapiţă, de viedeau pe bani gheaţă aurul scos cu trudă din ştiolnele întunecate ale băilor acum părăsite.

Până noaptea târziu răzbătea glasul ciocanelor ce măcinau piatra în care era ascuns belşugul din inima pământului, iar când începeau să cânte cocoşii de ziuă, vuetul se potolea şi roţile morii încetau să mai macine uimul. Numai dela stăvilare răzbeau câteodată glasuri ca de fiinţe omeneşti şi se auzea clocotul părăului prăvălit în spre vad. Ştearţurile băeşilor veniţi la moara lui Clenciu se vedeau îndepărtâdu-se spre culmile întunecate şi de cum treceau puntea, se răsleţeau ca nişte stele pribege şi apucau tot mai sus, tot mai departe pe crările înguste ale muntelui, lucind din ce în ce mai palid, din ce în ce mai stins, până se pierdeau după cotitura unei stânci ori se stingeau în depărtarea nopţii. Cine ştie din ce culme se auzea apoi bătaia răguşită a unui câine, un altul îi răspundea departe, în bătătura unei case singuratice, pe urmă liniştea cobora din nou străpunsă câteodată de trâmbiţatul cocoşilor cari vesteau apropierea zilei. In moara lui Clenciu însă lumina nu se stingea toată noaptea ci s-auzea svon de glasuri şi vuet de potcoave frământând podeala de s'o crape, în cântec un duios de fluer sau ţipăt de cimpoi.

Clenciu aducea câteodată vin din crămile Şiriei, ori fierbea un vinars de coarne şi-l dregea cu zahăr şi scorţişoră, de-ţi sugeai buzele când apropiai oala

de pământ de gură şi aburul pişcător al băuturii îţi gâdila nările închiciurate de gerul de afară. Schimbătorilor le plăcea vinarsul lui Clenciu, căci ziceau ei, e bun de răceală la piept şi-i bun şi de vătămătură, iar gura păcătosului nu caută unde-i durerea, căci dacă-i de leac, fie că-l dai pe gât, fie că te oblojeşti cu el la şale, tot spre vindecarea omului vine. Şi se cinsteau odată pentru bucuria câştigului, altă dată pentru durerea oaselor, iar din când în când pentru odihna celor morţi în măruntaele pământului.

Luminile de său, înfipte într'o oală cu ţărână aşezată în mijlocul mesei, clipeau din ochii lor de jăratic, pălind ca la atingerea aripilor morţii şi schimbătorii scoteau cuşmele grele, făceau o cruce largă, gemând un «Dumnezeu să-l ierte» cu gândul la cel care a plecat şi cu grija la cel căruia îi va veni mai întâi rândul. Dinspre ziuă luminile se stingeau şi schimbătorii călare, cu desagii proţăpiţi în oblâncul de lemn, apucau fiecare în drumul lui, unii spre Abrud, alţii treceau muntele spre Zlagna şi mai puţini urmau cursul apei până la podul Blănjenilor, apucând-o spre Criştior ori Baia.

De vro câţi-va ani însă la moara Clenciului nu mai vin schimbători; băile au fost cumpărate de împărăţie şi vâna de aur nu mai e bogată ca în vremea veche. Băieşii nu mai puteau aduce aurul ca ma nainte şi s'au împrăştiat unii pe la Valea Morii alţii la Musariu şi Ruda, iar cei mai mulţi intraseră la băile nemţilor din Barza. Schimbătorii nu îndrăsneau să se apropie de cât pe furiş de bieţii băeşi, şi câştigurile vechi se duseseră pentru totdeauna. Moara lui Clenciu însă a rămas vestită pentru vinarsul de coarne şi cireşi care alină durerile din piept şi tăeturile din şale.

Drumeţii se mai abat şi astăzi câteodată pe la vechiul vad al băeşilor, unde morarul îi aşteaptă cu lăvicerul frumos împăturat, fumându-ş tihnit luleaua de pământ negru în care bate din când în când cu

unghia celui mare, potrivind un ochi de jar sub căpăcelul de alamă.

Dincolo de părău e drumul mare şi în dreapta lui se ridică coastele plămădite din piatră ale Vâlcanului, iar ceva mai jos de moara Clenciului sunt crâşmile Stegulesii în faţa căreia e primăria şi postul de jandarmi.

Decând se ştie târg de săptămână în Abrud şl Brădeni, negustorii şi cărăuşii aci şi-au făcut în totdeauna popasul cel mare. Steguleasa are vin bun şi aşezări curate. Aci se adună fruntaşii satelor ce ţin de primăria Buceşului ; tot aci vine şi notarul cu cei doi scriitori şi primarul din Mihăleni cu şeful postului de jandarmi. Mai are apoi Steguleasa două fete mari, frumoase şi rumene de sănătate, de să le tai cu-n fir de păr şi de dragul lor se abat pela crâşmă cei doi feciori ai popi Goia din Buninginea şi seminaristul Moaţa care ştie cânta atât de frumos din frunză, de tremură apa-n vale şi-i strălucesc ochii negri, pare c-ar fi picuri de răşină în bătaia luminii.

Aci se opriră şi săniile cu scânduri ale cărăuşilor cari de cum se înşiruiră în lungul drumului, scoaseră cergile şi le aruncară în spatele boilor încreţiţi de frig, iar de pe eoarda dricului deslegară ogrinjii şi-i aşternură dinaintea dobitoacelor. In faţa cerdacului îşi scuturară opincile de zăpadă cu codoriştea bicelor, mai răsuflară o mână de abur cald, doar vor desgheţa sloii din mustăţi şi intrară câte doi, ducând în crâşmă unda de răcoare ce se desprindea în pale din miţele cojoacelor zbârlite. Pe o masă lungă de lângă sobă, crâşmăriţa le-aduse băutură şi după ce-şi dezmorţiră oasele, desfăcură merinzile şi s-aşternură la praznic. Când plecaseră din Abrud nu se luminase încă de ziuă şi până în târgul Brădenilor mai era un drum ca de şase ceasuri cu carul.

Flăcăiandrii se traseră lângă foc, iar bătrânii se strânseră mai aproape şi începură să tăinuească. Se apropie şi popa Săracu din Buceş, un român de o-

menie, iar Mihoală, primar în sat la el şi cărăuş de câteori era nevoie, vârâ mâna'n şerpar şi-i strecură un răvaş pe care i-l dase Gruia din Abrud, cu menire să-l aducă popii. Peste câteva zile era alegere de deputat şi cum toate satele ce cădeau în circumscripţia Băii, erau locuite de români, fruntaşii, în înţelegere cu cei dela Sibiiu, î-şi aveau omul lor şi acum era vorba să se dea o luptă înverşunată între candidatul românesc şi între un nemeş scăpătat venit din cine ştie ce parte a pământului unguresc.

Gruia fusese de curând la Sibiiu şi adusese vorbă despre felul cum ar trebui adunaţi alegătorii din Buceş, cum să se întâlnească cu cei din Dupăpiatră şi Mihăleni, iar la podul Blăjenilor să coboare cu toţi zdrăpţenii şi blăjenarii. De aci vor apuca cu preoţii şi cu călării în frunte, şi la fiecare margine de sat era hotărât să răsară ţărănimea cu steaguri şi cu lăutari şi vor merge aşa în chiot şi glas de lăută până în Baia, unde sunt aşteptaţi de, domnii cei de lege românească.

Prin sate nu era chip să străbaţi acum, dar preotul din Buceş dăduse ştafete din bună vreme, arătând că o săptămână nainte de alegeri vor sosi patrule de jandarmi în toate satele şi vor opri pe oricine ar vrea să răzbată şi să vorbească cu oamenii. Popa Săracu găsise însă un mijloc mai sigur de a fi mereu în legătură cu fruntaşii românilor, căci pe drumul dintre Abrud şi Baia treceau în fiecare zi cărăuşi cari puteau duce şi aduce ştiri despre tot ce se întâmplă şi se plănueşte.

Badea Mihoală mai avea un răvaş pentru popa Rudeanu din Mihăleni, dar cum părintele sta dincolo de dealul Runcului, avusese în ştire să lase scrisoarea la dascălul pentru care mai duse o vorbă şi dela Săracu din Buceş. Pe 'nserate carele ajungeau la crâşmele Molinăroaii din Criştior unde aştepta omul popii Glava din Şesuri care plecase de acasă pela cântători cu o merindeaţă ascunsă în sân şi într'nsa cu

scrisoarea. Din Criştior până-n Brădeni, cât o svârlitură de băţ şi aci Mihoală nu mai avea grijă de nimic.

Erau toate în bună rânduială şi peste o săptămână se pregăteau să plece, numai de s'ar mai fi muiat gerul până atunci, că plesneau ouăle corbului atâta era de amarnic frigul.

După un ceas bun de popas, cărăuşii îşi săltară cojoacele pe umeri şi înfigându-şi căciulile până în sprâncene, ieşiră unul câte unul. Afară boii rumegau ogrinjii cu ochii pe jumătate închişi şi gâturile întinse în juguri. Românii ridicară păturile şi scoaseră piedecile săniilor, căci de aci valea începea să se lărgească şi nu mai era primejdie de goană. Peste jumătate ceas trecură podul Blăjenilor şi ridicară colnicul din Zdrapţi, când soarele înecat în neguri scăpăta dincolo de stâncile înzăpezite ale Vâlcanului.

La crâşma Molinăroaei aştepta sluga popii Glava care luă scrisoarea şi se strecură în noapte, tocmai în clipa când dela o cotitură a drumului se arătară penele de cocoş ale unei patrule de jandarmi cu baioneta la armă. Cărăuşii se zguliră în cojoace şi întinseră o mână spre răsteele jugurilor, iar badea Mihoală trecu biciul în mâna pogăniciului şi ieşi în faţa boilor pe pârtia de zăpadă. In infundătura dealurilor clipeau luminile fabricei dela minele de aur din Barza şi se auzea vuetul îndepărtat al săgeţilor ce măcinau grunjii de piatră.

Patrula jandarmilor se opri în faţa crâşmei, şi sergentul schimbă câteva vorbe din prag cu cârciumarul, apoi o luă pe urma săniilor. Românii pricepură că de ei fu vorba şi cârmiră de hăis, apucând pe muchea şanţului ca să treacă patrula.

Când ajunse în dreptul lor, sergentul răcni prin întuneric: Câţi sânteţi voi acolo mă?

— Treizeci de oameni, cu optsprezece sănii — răspunse dârz — Mihoală.

— De unde veniţi şi ce duceţi ?

— O parte din Câmpeni şi alta din Abrud, dacă n'o fi cu supărare la prea cinstita faţă a domnului strajămeşter — adăogă cărăuşul şi-şi potrivi luleaua în colţul gurii, de să plesnească în strânsoarea măselelor. Cei patru jandarmi făcură front pe partea dreaptă şi-şi scoaseră armele. Cum era un amestec de zi cu noapte, nu li se vedeau decât baionetele, iar de sub cozoroacele pălăriilor cu pene de cocoş, se ghicea sclipirea fosforescentă a ochilor ca de fiară, cum lunecă pânditoare în jurul cărăuşilor, gata să-i sfâşie.

— Ce duceţi în sănii — întrebă din nou sergentul.

— Grinzi de brad şi scânduri pentru sicriile morţilor, răspunse cărăuşul săltându-ş cojocul de sub care atârna codorâştea de frasin a toporului potrivit subţioară.

— Daţi biletele de trecere.

— Sântem optsprezece oameni cu bilete, toţi cu boi şi car, ceilalţi sânt copilandri cari ajută la descărcatul mărfii. Notarul din Abrud spunea că pogăniciul n'are nevoe de bilet, dacă-i la drum cu stăpânul. Dacă aşa ne-a spus, aşa am plecat.

Pogănicii se grămădiră pe lângă boi şi sergentul cercetă biletele de trecere în vreme ce tovarăşii lui scotoceau dricurile săniilor, poate'or da peste cineva ascuns în sarcina de ogrinji luată pentru boi. Biletele erau în regulă şi isprăvind cu cercetarea, patrula dete drumul oamenilor şi apucă în dreapta spre curţile fabricei.

Săniile se uniră din nou, iar cărăuşii apucară spre Mihoală care-ş scutura zăpada din nojăţe, mergând în faţa boilor din frunte.

— Gata, gata să dăm de dracu Mihoală strigă unul.

— Era să dăm, da până una alta eu dasem de toporul de sub suman şi-l strângeam de codorâşte de-l trecuseră sudori... Cu câinele de jandarm să nu glumeşti. Să n-o laşi nici domol că nu poţi vorbi cu el decât cu paru-n mână şi să-i tai numai decât apa când îl vezi că se apropie; cum zice una să şi sari, să nu-l mai

laşi să răsufle că pe urmă nu te lasă el pe tine. Ii cunosc cum îmi cunosc petecile iţarilor. Când ai intrat pe mâna lor, să fii mai curat ca merindeaţa cu care acopere popa nafura şi tot nu scapi cu obrazul ca lumea; pe feciorul dascălului din Câmpuri nu-l împuşcară pe bună dreptate în mijlocul satului?

Cărăuşii ascultau vorba amarnică a lui Mihoală şi-i cumpăneau greutatea. Cu jandarmul n-o poţi rupe altfel, căci neam vrăşmaş şi ticălos ca ungurul nu se mai găseşte sub soare; de cum i-ai dat comanacul cu pene şi puşca la mână, nu mai poţi vorbi cu el, că-i tot ninge şi-i plouă. Când ţi-e lumea mai dragă te calcă şi te judecă mai rău ca-n vrăjbi. Te pune pacostea să te jălbueşti cuiva, te-au şi dus la cazarmă şi te bat ca pe hoţii de cai, de te întorci vânăt ca postavul şi zaci cu săptămânile după camiţă.

— Vorba lui Mihoală-i sănătoasă tovarăşi — încheie unul din cărăuşi.

Dela o cotitură a drumului începură a licări luminile din marginea Brădenilor şi peste câteva clipe săniile se abătură la grajdurile Ghiţului. Cărăuşii dejugară boii şi-i duseră la jgheaburi să-i adape, pe urmă luară ogrinjii şi se îndreptară spre grajduri să se odihnească.

Mihoală şi Gheorghe-a'Iojoaei intrară să îmbuce ceva şi să mai stea de vorbă. Unul câte unul veniră şi ceilalţi şi s-aşternură pe laviţa de după uşă desfăcându-şi merinzile.

— Mă nu-i modru să nu se întâmple ceva la alegerea asta, începu unul. Prea sânt câini ungurii şi prea sântem noi mulţi. Or să curgă gloabele cu nemiluita pe bieţii oameni şi tare mi-i teamă că ne opresc şi dela păduri. Popa nost a ţinut Duminică o predică poporănilor în biserică şi spunea că am mai avut noi odată deputat dintre ai-noştri, pe vremea Hodoşăştilor. Asta care-i acuma, trăeşte la curţile lui din Aciua şi nu-l vezi prin sate decât după voturi.

Fie ce-o fi, dar să ştim că avem şi noi om în sfatul ţării, om de-al nostru, să ştie ce te doare, să ştie şi ce-i leacul... Da' bine au mai brodit-o cu alegerea pe gerul ăsta. Te pomeneşti c-au făcut anume ca să nu vină lumea de groaza frigului.

— Măi Răţoi, unde eşti mă, ia scoate fluerul şi trage una de dor şi alta de jale, să-ni mai dezmorţim sufletul — întrerupse unul.

— Vă dă dracu de lucru — cuvântă Mihoală din capul mesei — în loc să vă duceţi să vă culcaţi.

Dar Răţoi n-aşteptă multă'mbiere ci scoase fluerul de cireş şi începu domol ca o adiere:

Bată mi-te jale grea,
Bată-mi-te jale grea,
C'am vărat vara cu ea.

Pogănicii rămaseră cu uimul nemestecat în gură, iar când trecu Răţoi la

Dorul mândră dela tine
Peste văi şi dealuri vine

săriră ca arşi de pe laviţă şi se nădiră câte doi la «Ardeleană» de vueau podelele supt opinci. Iar când unul începu să chiue

Dragă mi-i mândruţa naltă

răspunse al Iojoaei repezindu-se în uşă, unde s-arătase un cap de fată mare:

Că-mi dă gura peste poartă,

şi jocul se încinse de tremura lampa-n meşter grindă şi biata fată îmbujorată la faţă trecea din mână în mână ca o sfârleză.

Către miezul nopţii tăciunii din vatră se potoliră şi Răţoi o rupse scurt pe de jale. Pogănicii se strecurară unul câte unul spre uşă şi se pierdură în întunericul curţii. Din podul încărcat de fân, se mai auzi o vreme svon de glasuri, pe urmă flăcăii se liniştiră şi curtea rămase pustie. In casă lumina păli

şi se stinse, apoi se deschise uşa şi Mihoală coborâ scara cerdacului însoţit de al Iojoaii.

Peste drum, la un vecin, se auzi scârţâind vramiţa şi un răpăit de câine la capul satului. Altul îi răspunse din cealaltă margine, pe urmă o bătae de aripi şi cântec de cocoş răzbătu din fundul ogrăzi. Pe uliţi era negura de să o tai cu cuţitul şi să-ţi faci cărare; sus în înălţimi luna clipea obosită, ca un ochiu gata s'aţipească şi se rostogolea încet spre culmile înzăpezite din umbra zărilor şterse.

Mihoală puse mâna pe poartă de ieşi-n uliţă şi se învârti odată în jurul săniilor încărcate, când din perdeaua negurii izbucni strigătul depărtat al străjerului vestind miezul nopţii.

— Semn că se moaie gerul Gheorghiţă, cuvântă primarul, dar n-apucă să sfârşească bine vorba şi doi călăreţi pe deşelate apărură în mijlocul drumului şi se ştearseră ca o părere în întunericul nopţii.

— Să ştii că-s ştafetele noastre din Cotingani, or să treacă uşor printre patrule, căci supt zăpada necălcată de dobitoace pământul nu răsună—se dumiri Mihoală—pe urmă intrară amândoi în curte şi se îndreptară spre fundul ogrăzii.

IV.

Mezdreală robotea toată ziua în cancelaria lui Plopeanu unde primia pricinile oamenilor şi le asculta jălbile împreună cu avocatul, iar în zilele cu soroace plecau de dimineaţă la judecătoria din Baia şi atunci feciorul popii nu mai da pe acasă decât seara. In toată vremea asta nu văzuse pe fata nemeşului decât dela geamuri, când trecu odată cu sania în sus spre Valea Bradului; după Crăciun însă întâmplarea i-o scoase din nou în cale, într'o seară de bal. Mezdreală încremeni în mijlocul salonului când o zări la intrare cu tatăl ei la braţ, pe urmă păli văzând-o că trece prin-

tre lume alături de un domn în frac şi cu cărarea aleasă din sprâncene până 'n gulerul cămăşii. Era albă ca o spumă în rochia ei de văluri şi dantele; căuta pe cineva cu ochii şi nu se oprise din mers; când se pomeniră faţă în faţă, mâna îi scăpă de sub braţul străinului şi avu o pornire de pare că ar fi vrut să dea fuga spre el. Domnul în frac îi lăsă împreună şi trecu la un grup de doamne cari făceau revista toaletelor din sală.

— In sfârşit domnule avocat, bine că te-am găsit, dar ştii că eşti scump la vedere?

Ai lăsat să treacă atâta vreme fără să mă vezi; ce s'a ales de prietenia noastră?

— E tot cum ai lăsat-o domnişoară, cât un grăunte de neghină — răspunse Mezdreală şi-i întinse braţul, apoi se apropiară de un jilţ mergând încet şi oprindu-se la fiecare pas. Fata căuta anume să ajungă cât mai târziu şi se 'ntorcea la fiecare vorbă spre el, privindu-l în adâncul ochilor. Braţul ei alb ca un crin se desena rotund şi fraged, ca o rază de lumină aruncată în câmpul negru al fracului ce purta secretarul lui Plopeanu.

Parchetul era ca o sticlă şi bătea în vioriu sub lumina lămpilor ce atârnau din tavan. După câţi-va paşi îndrăzneala fetii pierii ca prin farmec, iar braţul cald i-se sbătu dureros la atingerea rece cu haina avocatului şi nu mai spuse nimic până ajunseră la jilţul dintr'un loc aproape uitat al salonului. Lăutarii îşi încercară viorile şi perechile începură a trece rânduri rânduri în acordurile line ale muzicei adormitoare. Marta nu le vedea; închisese ochii şi urmărea liniile energice ale lui Mezdreală care stătea în faţa ei, în picioare, cu capul descoperit ca atunci când se despărţiseră în ziua cea dintâi. In lumina blândă din sală, goana liniştită a dansatorilor i-se părea ca o scuturare de fulgi nenumăraţi, bătuţi de aripa vântului.

— Vrei să rămânem aici domnule avocat; astăzi nu

am gust de dans, mai curând aşi sta de vorbă cu dumneata.

— Dar domnul cu care aţi venit?

— Ii voiu spune că sunt indispusă şi va pleca.

— Dar dacă nu va pleca?

— Mi-e tot una de plecă sau rămâne.

— Cine era?

— Un străin, nu ştiu nici eu, l-am cunoscut la intrare.

— Credeam c'a venit cu dumneavoastră.

— Şi chiar de-ar fi venit, asta n-ar fi schimbat lucrurile întru nimic. Dar de ce mă-ntrebi?

— Ah, nu, aşa,... fiindcă nu aveam altceva mai bun de făcut.

— Foarte bine, dar te rog stai, aş vrea să vorbim, să vorbim mult, despre tot ce-ai făcut în timpul de când nu ne-am văzut.

— Atunci vom vorbi foarte puţin domnişoară.

— Eşti tot ca astă vară, nu te-ai mai schimbat...

— Patru luni mai bătrân, ceva mai puţin străin de cât atunci când am venit, dar sufletul a rămas acelaş.

— Tot închis şi neprimitor ca mai nainte.

— De ce neprimitor; vezi bine aşi vrea să fiu şi eu altfel, ca toată lumea, dar dacă nu pot. Imi închipui că sânt ca o cetate cu porţile închise, cu punţile ridicate deasupra zidurilor groase prin cari nu poate răzbate vuetul lumii de afară. Asta mă face să stau departe şi de vâltoarea patimilor ce nu ajung până la mine şi nici eu nu mă cobor la ele.

— Domnule avocat, pe o tufă de mărăcine înfiptă într'o culme pustiită, arsă de soare şi bătută de vânturi, decâte ori nu s'abate câte o zburătoare să-şi odihnească aripa obosită. Mai sălbatic decât un mărăcine nu vei fi nici dumneata; închipue-ţi dar, că eu sânt o pasăre întârziată, pierdută 'n drum de tovarăşele mele şi m-am abătut la dumneata cu aripile frânte ca să-mi alin durererea, să caut găzduire...

— Un mărăcine nu poate fi şi doctor domnişoară

— Acum începi să fii şi rău, din partea asta nu te cunoşteam.

— Te rog să mă ierţi; sunt crud şi nu aleg vorbele ce-ţi spun.

— Ca-n totdeauna...

— De-ai fi şi dumneata ca mine, ai face tot aşa,

— De-aş fi ca dumneata, aşi coborâ punţile şi-aş trage zăvorul porţilor...

— Pe urmă?

— ... ar veni soarele şi-ar aduce svon de primăvară şi-ar usca mucegaiul pereţilor pustii şi-ar veni rândunelele să-şi facă cuibul în streaşină...

— ...

— şi-ar ciripi sub geamuri în fiecare zori de zi şi-n fiecare seară.. De ce taci?

— Mă gândesc la toamna ce m'ar găsi tot singur.

— De-ai şti câtă prietenie am pentru dumneata domnule avocat, n-ai vorbi aşa?

— Ce-mi foloseşte prietenia dumitale.

— Ai vrea mai mult?

— Şi dacă aş vrea, dar n-ai putea să mi dai?

— De unde ştii?

— Aşa mi închipui.

— Dar dacă te-ai înşela?

— Domnişoară, să nu vorbim de asta, uite că fără să ştim cum, am ajuns acolo unde o lăsasem astă vară. Vrei să răscoleşti amintirile trecutului nostru proaspăt. Te rog să n-o faci; e mai bine pentru amândoi. Când te-am văzut la intrare, m-am bucurat că ai venit şi credeam că ne vom găsi străini. Dar m'a apucat un fel de nelinişte când te-am văzut la braţul unui străin şi am avut o clipă, că am regretat întâlnirea noastră de azi, pe care eu nu o mai puteam evita. Imi era teamă de mine, mi-e teamă şi acum, de dumneata. Nu mai sunt omul pe care l-ai cunoscut acum câteva luni şi trebue să fac o sforţare pentru a zăgăzui potopul vorbelor ce-mi năvăleşte dela inimă. Incerc să-mi ascund turburarea

pricinuită de prezența dumitale cu vorbe grele în cari vibrează răutatea. In fața dumitale stă astăzi un om îndurerat, pentru care dumneata nu vei găsi vorbe de mângâiere. Să nu crezi că le-aștept, aș primi mai bucuros ocara dumitale. In timpul celor câteva luni de când, ne cunoaștem, amintirea dumitale mi-sa strecurat pe 'ncetul în suflet, te-ai furișat ca un hoț printre porțile întredeschise și-ai început să mă stăpânești mai mult ca ieri și mai puțin ca mâine. Mă zbat zadarnic să te-alung și mă resemnez recunoscând că dac-ai vrea să pleci, eu te-aș aduce singur înapoi, făsându-te stătpână.

Ce-aș face eu cu prietenia dumitale astăzi ? Mi-ai dat-o mai demult, dar nu mi-a trebuit; s-o cer acum ar fi târziu. Iubirea dumitale...

— Iubirea mea...

— ...nu poți să mi-o dai. Noi suntem doi străini și vom rămâne întotdeauna așa...

— Eu nu vreau să rămânem.

— Va trebui să vreau eu și nici nu s'ar putea altfel.

— Te rog să vrem împreună același lucru, și eu și dumneata. Uite, au trecut luni întregi decând nu ne-am văzut și cine știe când ne vom putea vedea, să stăm de vorbă ca acum. Toți cei din jurul nostru își spun nimicuri și cred același lucru despre noi ; să ne 'nțelegem dar. Astă vară n-aș fi îndrăznit să-ți vorbesc ca azi ; răceala dumitale îmi impunea tăcere, acum sfiala a trecut. îți vorbesc cu încredere și îndrăzneală. In tot timpul cât nu ne-am văzut, mi-a fost dor de dumneata, a-ș fi vrut să-ți vorbesc, să te simt aproape, să-ți spun ca adineauri ; am atâta pietenie pentru dumneata ! Voința dumitale și puterea aceea peste fire ce mă stăpânea când rătăceam împreună în arșița soarelui de vară, o simțeam cum trece prin zidurile groase ale casei, prin perdeaua grea de ploaie a toamnei și taie depărtarea dintre noi, apropiindu-mă de dumneata. Te urmăream cu gândul

ori unde te-ai fi dus; de atunci e vreme lungă şi eu puteam să mă cercetez. Sentimentul ce mă leagă de dumneata nu e trecător, altfel trecea; e ceva mult mai puternic şi mai trainic; iar acum îmi dau seama că de dumneata nu mă leagă o simplă prietenie şi mă cuprinde teama gândindu-mă la încăpăţinarea dumitale, la răceala în care te înfăşori, depărtând tot ce-ar vrea să se apropie de dumneata.

Aceeaşi voinţă însă pe care mi-o opui decâteori încerc un drum spre sufletul dumitale, mi-a dat şi mie fărâma de energie pe care voi opune-o acestei voinţe Voi sfâşia perdeaua de răceală şi de înstrăinare ce te înfăşoară şi-ţi voi scurma cele mai ascunse cute ale sufletului, iar în ziua când nu te vei mai stăpâni şi patimile dumitale ce ardeau pe ascuns, se vor năpusti clocotitoare, să ştii că eu te-aştept, te chem şi te primesc cu drag; să vii atunci la mine.

— Până la dumneata e drum lung domnişoară, drum bătut de mărăcini; pe alături sunt cărări umbrite, cu ierburi şi cu flori şi ciripit de păsările cari mă cheamă. Mă chemi şi dumneata, mă cheamă ele, spre cine mă voi duce nu ştiu. Chemarea dumitale-i depărtată, a cestora o înţeleg, căci am crescut cu ea, dar n'aş putea să-ţi spun, încotro mă voi abate. Sufletul mă mână spre dumneata, datoria mă ţine la cele din urmă, cu ce te vei alege dumneata şi ce-mi va rămâne mie din această încrucişare de forţe dintre două lumi.

— Eu cu dumneata şi dumneata cu mine.

— Domnişoară, prevăd că voi alege drumul cel mai lung, ce duce pân' la dumneata şi mă voi pierde în necunoscutul unde toţi se vor păzi de mine, cum te păzeşti de hoţul ce vrea să păngărească pragul lăcaşurilor sfinte. Şi tocmai în clipa când mă voi crede mai aproape de dumneata domnişoară, un glas ascuns se va trezi în mine şi mă va întoarce de unde am plecat, despărţindu-ne de astă dată pentru totdeauna Trebue să recunosc — de aceea ziceam că ai în faţa

dumitale un om înfrînt, un om schimbat, cu alt suflet şi alte porniri decât cele pe cari le cunoşteai — aş fi vrut să evit această mărturisire, dar văd că nu se poate, aşa vrei dumneata — pe încetul ai scăpat din puterea voinţei mele şi mai legat de dumneata. De mâini şi de picioare îmi atârnă lanţurile grele ale robului, ai triumfat domnişoară. Felul dumitale de luptă a fost mai subtil şi ai ieşit învingătoare faţă de mine. Triumful dumitale a fost calculat de mai 'nainte, cu răbdarea şi convingerea ce şi-o dă siguranţa mijloacelor insinuante dar sigure ca efect; înfrîngerea mea e ruşinoasă. Cu toate acestea mă simt fericit, căci o aşteptam cu aceiaşi siguranţă cu care îţi aşteptai dumneata triumful ; regret numai atît, că fericirea noastră va fi prea scurtă şi ne vom despărţi atunci când dumneata nu te aştepţi şi nici eu n-o doresc.

— Nu ne vom despărţi niciodată ; te voi urma întotdeauna.

— Ne vom despărţi domnişoară, fără voia noastră, căci nu se poate altfel. Voi pleca cu sufletul pustiu şi te voi lăsa rănită. Să nu uiţi, noi suntem doi oameni cari n'au ce căuta unul lângă altul.

— Până atunci să fim veseli ; eu sunt fericită Grigore şi mi-e drag robul cum mi-e dragă ziua.

— Mi-e dragă stăpâna cum mi-e dragă libertatea ce mi-a luat.

— Am procedat la fel cu dumneata...

— Să nu mai vorbim de asta, întrerupse Mezdreală, am stat prea mult împreună şi noua dumitale cunoştinţă şi-a pierdut răbdarea.

— Cu atât mai rău pentru el.

— De ce vorbeşti aşa, nu găseşti că a sosit timpul să ne despărţim ? După fiecare vis frumos urmează revenirea la realitate; aş fi vrut să evităm această trezire, pentru a păstra neatinsă amintirea întâlnirii noastre. O clipă ne-am uitat de lumea ce ne înconjoară şi ne-am spus lucruri pe cari n'ar fi bine să le

regretăm nici unul dintre noi. Amăgirea visului e ca o mireasmă; de cum vine o adiere uşoară, se pierde, se destramă pentru totdeauna. Dumneata vrei să te amăgeşti, trăind o situaţia grea de suportat, atunci respectă tăcerea, căci ea este întocmai ca pietatea în praguri de biserici. Vorba dumitale ar trezi amintiri ce aşteaptă — adormite — una câte una să le vie rândul. Vei începe dumneata, voi continua eu; de aceea, dacă vrei să nu ne despărţim, atunci să vorbim de altceva.

— Nu pot vorbi niciodată decât ceea ce simt.

— Nici eu.

— Atunci de ce nu vrei să vorbim?

— Pentru că vorbind, nu ţi-aş putea spune nimic din ce doreşti dumneata. In creerul meu s'alungă două gânduri şi'n suflet mi se zbat două dorinţi. Continuând vorba, ar însemna să provocăm o luptă între ele şi luptele sfârşesc întotdeauna cu biruitorii şi biruiţi. Mi-e milă de iubirea mea, şi m'ar durea căderea celeilalte. Lupta ce se dă acum în sufletul meu e lupta mea şi-a dumitale într'o parte, iar în cealaltă e lupta dintre noi şi voi.

— Vom fi mai tari...

— Dar suntem singuri, ei sânt mulţi. Ce ducem noi în luptă? Avântul tinereţii noastre, pe când ei duc întreagă povara trecutului, cu fericirea lui de o parte şi durerile de alta. Ai mei aduc credinţa în dreptatea celui năcăjit, ai tăi cruzimea celui tare...

Odată mi-ai adus aminte de datoria faţă de neamul din care m'am ridicat. Poate fără să vrei, ai atins o coardă care a tresărit dureros în sufletul meu... Vezi, era mai bine să nu vorbim de asta...

— Acum am început.

— Eu trăesc două vieţi; una-i a mea şi alta a celorlalţi. Nu m-am cercetat niciodată şi nu ştiu sigur care-i cea adevărată, poate cea din urmă; dar am băgat de seamă, că din întrecerea acestor două lumi eu m-am ales întotdeauna cu uitarea şi mi-a rămas

mângâerea unui scop ajuns; mândria ce-ţi rămâne atunci când ştii că ţi-ai făcut datoria cu prisos. Datoria pe care mi-ai amintit-o demneata, mi-o împlinesc acum.

— Şi ţi-o împlineşti cu cruzime.

— Da, cu o cruzime ce nu cruţă nimic, nici chiar avântul dragostei noastre abea începute. A fost prea îndrăzneaţă şi s'a prăvălit în nefiinţă, întocmai ca un fluture ce cade cu aripele arse de lumina în jurul căreia rotise cu inima strânsă de fericire.

Dar cine ştie, poate e mai bine să ne ştim aşa. Dumneata n-ai pierdut nimic; cu mine nu poţi pierde; eu însă mă pierdeam pe mine. Mai târziu când valurile răscolite astăzi se vor alina, îţi vei aduce aminte şi vei zâmbi la gândul că ai putut să te opreşti pe o clipă numai la feciorul unui popă românesc. Vei zâmbi nepăsătoare şi-ţi vei pleca urechea la şoaptele galante ce ţi-le strecoară cavalerii în candida lumină din sala unui bal. Să ştii atuncea domnişoară, că tot într'o sală de bal ţi-a vorbit şi feciorul popii şi a plecat delângă dumneata cu sufletul sfâşiat de durerea dragostei lui moarte.

— De-ai şti cât rău îmi faci Grigore...

— Nu-i nimica domnişoară, răul trece, rănile rămân.

— Le port şi eu...

— Atunci îmi vor fi mai uşoare...

— Marta, nu vreai să dansezi? uite domnul secretar te-aşteaptă, întrerupse Brădescu, venit pe neaşteptate, alături cu străinul — bună seara domnule avocat!

— Bună seara domnule Brădescu.

Străinul se oprise la doi paşi de ei, cu mânile în lungul trupului, apoi fata aruncă o privire mult grăitoare lui Mezdreală şi se despărţiră, luată de un val de lume ce trecu ca o 'nvălurare printre ei.

Brădescu schimbă câteva vorbe cu feciorul popii, apoi îl lăsă singur. Mezdreală căută înc'odată să prindă

icoana fugară a Martei şi ieşi repede, de se pierdu într'un salon de alături, în vreme ce, din cealaltă parte, îl căutau ochii îndureraţi ai fetei.

Veni apoi furtuna alegerii din Baia şi nu se mai văzură. Dar în seara aceea Marta plânse în tăcere multă vreme, în lumina palidă din iatacul ei singuratic. A doua zi când se privi 'n oglindă, ochii îi erau încadraţi în două cercuri negre ca un zăbranic, iar pleoapele palide se zbăteau chinuite, cercând s' ascundă focul mistuitor ce dogora în sufletul ei. Işi reluase locul la fereastră şi urmărea înflorirea de zăpadă a castanilor din curte ; dela cotitura drumului, dinspre podul aruncat peste Criş, se auzea melodia săltăreaţă a săniilor cu clopoţei. Ciocârlanii cu crestele zbârlite săltau într'un picior pe pârtia tăiată în mijlocul uliţei, cingulind câte-o sămânţă căzută cine ştie cum, iar când se apropia vr'un trecător, ţâşneau în ramurile înzăpezite ale castanilor, scuturând cristalele de chiciură ca ploaia de argint. Azi aşa şi mâine iar', se strecurau pe încetul zilele ; din umbra perdelelor Marta urmărea cu privirea pe toţi trecătorii şi aştepta zadarnic să-i răsară în cale cel pe care-l aştepta. Gândurile i-se pierdeau departe, rătăcind pe drumurile pustii şi întroenite ale câmpului, iar când se trezea din visare, cu sufletul gol şi trupul îngheţat de nemişcare, ceaţa lăptoasă a iernei îneca strada până atingea pământul şi din pânza ei, lumina felinarului lucea ca un ochi aprins şi depărtat, în fundul unei vetre de 'ntuneric. In cămin sfârâiau cărbunii, iar mătuşica lăsa ciorapii şi-şi legăna cele două nepoţele pe genunchi, giugiulindu-le în faţa focului.

In iatacul ei însă gândurile o copleşeau din nou şi făcea sforţări desnădăjduite să le-alunge, răsfoind cărţile ce-i plăceau odinioară, căci icoana lui Mezdreală se ridica dintre file, dreaptă şi senină, ca un străjer cu gânduri curate. Când auzea sunetul metalic al cea-

sornicului de aramă din turnul bisericei calvine şi curtea ce potolea în întuneric, Marta îşi desfăcea părul din piepteni şi se pregătea de culcare. Dar liniştea nu venea de cât foarte târziu să-i aline dorul ei să-i desmierde visurile.

Brădescu înţelese numai decât, că în seara balului se 'ntâmplase ceva între cei doi tineri, căci fata lui se sbuciuma pe ascuns şi se stingea ca o lumânare la icoane. Incercase de mai multe ori în vremea mesei să aducă vorba pe departe, dar cele două fete mai mici, cu privirea lor nevinovată, îl mulcomiră numai decât. Intr'o dup' amiază însă gerul se muiase şi soră-sa ieşise cu copilele să facă o plimbare cu sania. Lucrurile le pusese el la cale aşa fel, ca să poată vorbi în linişte cu fata lui. Prevedea o zguduitură teribilă, de aceea scena trebuia să se petreacă fără martori. Fata nu bănuise nimic şi ca în toate dup' amiezile, citea la fereastra din salon, de aceea fu foarte surprinsă, când văzu pe tatăl ei intrând încet şi închizând uşa cu multă grije pe urma lui. Nu i-se mai întâmplase nici odată să fie la ora aceea acasă şi înţelese numai decât că venise să-i vorbească, dar nu bănuia despre ce anume.

Brădescu înaintă până în mijlocul salonului şi întinse mâna după cutia cu ţigări de pe masă; luă una şi după ce o strânse între degete, o aprinse, lăsând un rotocol de fum care se 'mpânzi sub abajurul candelabrului ce atârna din tavan.

— Marta, vreau să-ţi vorbesc — începu el.

— Da tată, uite am închis cartea şi aştept, căci bănuiam de cum ai intrat.

— Nu ştiu cum să încep şi nu ştiu dac-ai înţeles despre ce vreau să-ţi vorbesc.

— Eu aştept să-mi spui întâi şi pe urmă să 'nţeleg

— Da, dar tocmai aci e greutatea, nu ştiu cum ţi aş putea spune... Vezi Marta, astăzi e pentru prima dată că mă sfiesc să-ţi vorbesc deschis, deşi sunt tatăl tău. M-am furişat aci, ştiind că eşti singură, mătuşica a

plecat cu fetele; ea știe că noi trebue să vorbim între patru ochi și nimeni nu trebue să afle despre ce-ți voi spune și ce-mi vei răspunde tu acum.

— E atât de grav tată?

— Totul depinde de tine. Grav nu e, decât întrucât convorbirea noastră de azi ar putea tulbura liniștea casei noastre.

— Dar ce legătură are convorbirea dintre noi cu liniștea casei noastre.

— Nu știu, dar ne vom lămuri numai decât. Iți spuneam adineaori, că niciodată, eu tatăl tău, nu m-am simțit atât de jenat în fața ta, ca acum când vreau să-ți vorbesc numai ție singură. Poate nu m'am sfiit fiindcă între noi au fost lucrurile limpezi, iar astăzi mă întemeiez pe o bănuială. Eu sunt părintele tău și nu puteam să te opresc de la nimic; nu te-am oprit nici astă vară și nu pot să te opresc nici azi. Acum înțelegi?

— Nu tocmai bine, dar...

— Vreau să-ți vorbesc despre feciorul popii...

— Despre avocatul Grigore Mezdreală?

— Fie și așa.

— Cred că asta nu va tulbura liniștea casei noastre.

— Bine ar fi să fie așa, dar mie mi-e teamă să nu fie altfel. Astă vară — eu nu te-am întrebat, dar nici tu nu mi-ai spus — v'ați văzut de mai multe ori și între voi s'a legat un fel de prietenie; nu-i așa?

— Nu știam că pe tine te-ar putea supăra...

— Nici nu m'a supărat, mi-a părut chiar bine de asta. Feciorul popii e un om întreg...

— Atunci?

— Să nu te sfiești; vreau să-ți vorbesc deschis. Prietenia aceasta pentru tine a avut oarecari urmări de ordin sufletesc, ce mi-e nu mi-au putut scăpa și poate tot așa s'a întâmplat cu el; zic, poate, fiindcă noi nu ne-am văzut în vremea asta. Ascultă, Marta, să fii cu minte, căci numai așa ne vom putea înțelege

Pe omul acesta ai început să-l iubești și voința lui bărbătească te-a stăpânit mereu, din depărtare; tu ești o fată înțeleaptă care poți face deosebire între bine și rău...

De astă vară până acum mi-sa părut de multe ori că bănuielile mele erau numai o părere, dar în seara aceea când va-ți întâlnit, m-am convins despre întregul adevăr. In seara aceea pentru mine a 'ncetat amăgirea și pentru tine a 'nceput durerea... Pe omul acesta tu-l iubești Marta, nu-i așa?

— Tată...

— Știu, nu mai e nevoe să-mi spui. Ajunși însă aci, partea cea mai grea pentru mine sfârșește, urmează însă pentru tine.

Nu mă îndoesc de cinstea lui și-mi închipui că ți-a spus toate piedecile ce vă stau în cale...

— Da, mi-a spus...

— Urmează că continui eu, poate voi aduce și câteva lucruri noi între cele înșirate de el. O împrejurare la care nu m-am așteptat, a grăbit această dezlegare.

Ascultă Marta, între voi pândește întunericul unei prăpăstii peste care nu veți putea trece niciodată. Închipuești pe fata Brădesculuí alături de feciorul popii din Brădeni. O spun asta ca să mă poți înțelege mai ușor.

— Da, tată, urmează...

— Copii din două neamuri.. La un moment dat vine ceva care mă desparte, tu nu vei pricepe nici odată ce. De pildă, ca acum; două săptămâni după Bobotează se fac alegerile. Lupta se dă între două tabere; deoparte noi, de cealaltă poporul de țărani, iar voi doi la mijloc. In clipa aceasta miile de fire nevăzute ce leagă viața unui om de sufletul unui popor din care el face parte neseparabilă, se vor strânge pentru a umple un gol în rândul știrbit al unei cete de luptători, a căror frământare neașteptată e rezultatul fierberei continue a unei energii latente. Desigur aceste fire vor

fi mult mai puternice decât să le poţi rupe şi lupta ce se pregăteşte, va fi purtată nu numai între cele două tabere ci şi între voi doi, copii din două neamuri. Deoparte chemarea datoriei, de alta glasul sufletului şi atunci veţi înţelege amândoi, că iubirea voastră n-a fost în stare să sfarme zăgazurile ce vă despart. Tu vei fi o străină şi el îţi va fi un străin... Pe voi vă mână două voinţi în două direcţiuni opuse şi oricât aţi vrea, va fi peste putinţă ca drumurile voastre să se întâlnească vreodată. Nu se pot întâlni, căci îţi spuneam adineauri, feciorul popii e un om întreg şi nu va pune niciodată la 'ncercare durerea sufletului tău, nici n-ar putea să-şi ierte o ticăloşie pe care nu o poate uita altora mai slabi decât el. Iată deci prăpastia ce vă desparte.

Tu nu te-ai gândit la asta, dar sunt sigur că el ţi-a spus, căci alegerea deacum, e organizată de el şi de avocatul Plopeanu. Feciorul popii Mezdreală nu putea pleca în luptă contra tatălui tău, fără ca tu să fi ştiut despre asta.

— Mi-a spus întocmai ca şi tine tată.

— Şi tu ce-ai hotărât?

— Hotărârea e a lui, eu sunt cu tine.

— Cum...

— Nu mai aveam nici vremea ca să hotărăsc; tu ne-ai despărţit pe neaşteptate şi el a plecat.

— Ai vreme să te gândeşti în linişte la tot ce ţi-am spus şi să hotărăşti în toată libertatea. Eu nu voi să te împiedec, să nu uiţi însă niciodată că viaţa unui om se 'mparte pe din două, şi atunci când farmecul s'a dus, începe tragedia.

La revedere copila mea; mi-a fost atât de greu să-ţi vorbesc, dar uite a trecut şi asta.

La revedere tată...

După plecarea tatălui ei, Marta îşi strânse tâmplele între palme. O durea capul, gândurile i-se topiseră toate ca o spumă şi lucrurile din jurul ei îi pă-

reau că încep să se 'nvârtească într'un dans nebun, pe urmă formele lor se şterseră şi câte-va clipe i-se păru că nu mai vede decât o pânză subţire de fum care juca în penumbra salonului. Intr'un târziu se opri în faţa oglinzii şi luminată de un gând şopti îndurerată :

— Mătuşico, acum înţeleg de ce nu se mărită fetele Brădeştilor...

V

Toată noaptea din preziua alegerii căruţele ferecate şi săniile nu s'au mai isprăvit, nici pe drumul Devii nici al Criştiorului. Feciorii cu cojoacele în baere mânau de-an picioarele sprijiniţi în hăţuri, de duduia pamântul. In zorii zilei trebueau să vină alegătorii din Dealu Mare cu Ormindenii şi cei din Crăciuneşti şi Podele. Drumurile erau libere, căci patrulele jandarmilor se retrăseseră spre Baia şi crainicii se puteau urni din toate părţile, neîmpiedicaţi de nimeni. De cu ziuă tocmiseră lăutari şi fiecare sat venea cu taraful lui şi doisprezece călăreţi; bătrânii erau în care cu boi frumos împodobiţi, cu năfrămi şi ramuri de brad. Pe valea Lucuşoarei chiotul plutea din deal în deal şi câteodată vântul aducea svonul gordunei, ca un zumzet de bondar răguşit, scăpat din dosul unei uşi întredeschise. Departe, în bungetul codrului ce se întinde până la Visca şi în malurile Murăşului, se auzea glas de bucium, prelung ca o chemare ce răscoalea până departe văile munţilor, vestind plecarea sorocită cu două zile mai nainte, prin olăcarii trimişi de Mihoală.

La moara din Podele e un iezer şi pe malurile lui sunt rânduite|şapte|sute de vojuri ale diacului Visalon. Pruna fusese trecută prin focul cazanelor, iar butoaele stăteau răsturnate cu largul în jos, cu o căciulă de zăpadă, naltă de aproape jumătate stânjen. De cu seară o ceată de slugi curăţise zăpada, să facă loc pentru adunarea ce urma să plece de aci în zorii zi-

lei şi făcuse un foc într'o scorbură de salcie, de înecase toată valea în fum. Spre ziuă, când întunericul să rări în văi şi luminile clipiră moarte la geamurile mărunte de pe coastele dealurilor, ţărănimea prinse a se urni spre drumul mare, de clocotea toată valea de cântec şi de veselie. Când sosi popa din Dealu Mare cu poporănii lui, găsiră pe podeleni frământând pământul în glasul de viori şi fluerul lui Gârlici bălanul cu tovarăşii lui. Se înşirară apoi frumos pe câte patru rânduri, în frunte popa şi dascălul cu opt călăreţi cari îşi purtau caii mărunţi în buestru pe de lături, şi plecară trăsnind de patru ori din pistoale. In drumul dela Valea Lungă mai luară patruzeci de oameni şi când apucară spre Luncuşoara de jos erau aproape două sute. cu şaizeci de sănii în cari veniau bătrânii şi neputincioşii, pe aşternuturi noi de fân, şi patruzeci de călăreţi. De cum intrară în hotarul Brădenilor, începură a se nădi chiujării de pe Dălimani şi dealul Racovii. Cei din Dealul Tăului cu feciorii lui Ilie Jugănaru şi ai lui Basarab aveau ceata lor, tot unul şi unul, meniţi să facă paza cu ciomege frumos înflorite din cosor şi să ţină în fierbere pe cei mai slabi de înger, gata să se lase smulşi de agenţii stăpânirii cari se 'nvârteau ca lupii, dar nu îndrăsneau să se apropie de turmă, de groaza ciobanului. La crâşma lui Costin oamenii îşi rărira rândurile, călăreţii ferira în lături şi înconjurară ceata din toate părţile; lăutarii fură apucaţi la mijloc iar flăcăii începură a pisa mărunt, cu o cioconeală de grindină, mai mult ghiceai de cât vedeai pontul, pe urmă tot mai tare, tot mai repede, până o luară cafo furtună de nu se mai vedeau decât ca o perdea de umbre. Gârlici o suci pe domol, un flăcău strigă:

trei nainte, trei napoi

şi la ceata jucătorilor se legară şi bătrânii, iar Dumbravă, clanetaşul, zâmbea cu ochii bulbucaţi şi fălcile umflate, gata să-i plesnească. Diacul Visalon se dase

jos de pe cal şi intrase în mijlocul jucătorilor cari se învârteau domol, ca o învălurarea de frunze scuturate. Se lasă încet pe genuchi, bătând măsura din talpa îngheţată a ciuboatelor de iuft şi chiui de se cutremură cuprinsul, repezindu'ş căciula în sus:

Hai, dă să sune, dă să sune

Jucătorii se porniră mai repede şi băteau câte două din talpa celui drept. Pe urmă Visalon o dete din nou

Că mândra mea de mândra mare
Nici poale bune n'are, a ha!

Pe de lături caii întărâtaţi se frământau muşcând căluşele 'nspumate şi săltându-şi călăreţii cari se legănau de fie care dată, ridicând bicele împletite în opt curele şi legate cu ciucur de încheietura mânii drepte. In vremea asta sosi un gonaciu murg şi omul vo-bi ceva cu popa din Dealu Mare, apoi dispăru în altă parte. Feciorul Jugănarului se repezi numai decât între jucători şi clarinetul lui Dumbravă se 'necă într'o notă arcuită, iar lumea se urni după vechea rânduială cu care venise. Era semn că alegătorii de pe Criş în sus trecuseră nainte spre capătul Brădenilor, unde aveau să se întâlnească cu toţii. Dintre Goroni trebuiau să se scurgă cetele rudenilor şi ţărăţenii cu cei din Valea Bradului cari aveau opaiţe cu ulei de rapiţă, să lumineze drumul, dacă vor înopta în Baia. Cei din Ribiţă aşteptau în hotarul Mesteacănului, iar în drumul Ţebei se făcură aproape două mii de oameni, toţi în voe bună şi uşori de să prinzi iepuri cu ei. Când capul 'gloatei ajnuse în preajma bisericei a cărei curte se mărginea cu drumul, toată lumea se opri şi-şi scoase căciulele. Bătrânii din sănii se ridicară în capul oaselor şi cătară în zarea înecată de aerul aspru şi 'nghetat. De sus păre că vine suflul unei alte lumi, cu viaţa vajnică, acum dispărută, a celor ce şi-au găsit mormântul în avântul omorâtor al cetelor de iobagi.

Demult, în mijlocul acestei curți împreimuite cu zidul gros de piatră, era o biserică săracă, cu clopotniță de lemn și credincioșii în cojoace albe ascultau glasul cucernic al preotului, îngânat de șoapta unui gorun ce stărue și azi cu brațe 'nfrunzite spre ceruri; pare c-ar cerși un semn de îndurare. Povestea spune că pe o noapte întunecată, trei căpitani cu chica aspră sub umbra lui și-au fost jurat credință, să-și scape neamul din robia nemeșască. Și în satul băștinaș — Mesteacăn — s'a ridicat cu furci și cu topoare întreaga gloată a iobăgimii. Pentru pământul frământat cu lacrimi și cu sânge și pentru legea părintească, au dus o luptă îndârjită și-au răsculat norodul care pe atunci nu avea altă lege, decât urgia celor prea puternici.

Toți trei erau de o seamă cu ceialalți clăcași, dar firea le-a fost hărăzit o altă soarte. Și-n repețite rânduri feciorul țăranului din Albac, bătătorise drumurile Vienei, făcând de fiecare dată cam șase săptămâni de cale, purtat de un singur dor; s-ajungă la împăratul. Cu traista 'n băț și într'ânsa cu plânsoarea, se arăta întotdeauna dârz în fața celui ce împărțea pe atunci dreptatea. Și se-ntorcea având făgăduială prea înaltă, că robota va fi scurtată și traiul li s-a ușura.

Dar așteptările erau zadarnice, căci însuș împăratul era prea slab să poată înfrunta obrăznicia sfetnicilor săi. Și într'o bună zi sătul de atâtea făgăduieli de șarte — s'a pus să-și facă el dreptate. Cu Crișan din-Vaca și Cloșca din Cărpeniș a luptat ca un erou în fruntea cetelor răsculate, hrănit și de nădejdea că le va sosi ajutorul făgăduit de împărăție.

Vara intra în toamnă și ajutorul nu mai sosea. In depărtări pluteau nourii răzmiriței ridicați din cenușa curților arse. Și cu cât se apropie mai mult iarna, cetele răzvrătiților urcau spre crește, pe urmă au fost trimise acasă cu gând să vină iar' la primăvară Căpitanii rămași singuri în codru, fură prinși prin mișelie și s'au sfârșit pe roată, în cetatea Bălgradului, în

primăvara hărăzită să le plinească aşteptarea, a anului 1784. Iar trupul lor de mucenici a fost rupt în patru pe roată şi împărţit în patru hotare ale moşiei lor robite. Sub gorunul din curtea bisericei, se zice că ar fi îngropată de cucernicii glotaşi, dreapta greu răsplătitoare a lui Horea.

De atunci trăeşte în sufletul urmaşilor icoana vie a celui ce a pierit ca un martir şi care poartă — pe dreptate — numele de crai al ţărănimei.

Veniră apoi iarăş anii, grei de munca fără de răsplată şi stejarul sărăcea în fiecare an cu o creangă. Dar după suferinţe fără număr şi vlagă stoarsă în boeresc, s'a ridicat din nou un vânt primăvăratic, suflând viaţă în piepturile istovite : căci după şaizeci de ani încheieţi, s'a ivit un alt căpitan tânăr şi voinic care a sunat bucium de bejănie, vestind pornirea luptei pentru dezrobire şi sugrumarea nedreptăţii. Aceleaşi cete cu privirea cruntă ale moţilor, zdrobeau fără cruţare duşmanii ademeniţi în şgheaburile munţilor şi mânaţi de îndărjirea celor ce s'au stins cu un veac în urmă, purtau pârjol în curţile domneşti pe toată 'ntinderea Ardealului.

S-a încheiat apoi o pace, dar nu aşa pre cum ar fi dorit-o lăncerii Iancului cari au rămas să-şi poarte amarul şi pe mai departe prin «ţară strină». Ungurii răzvrătiţi însă, fură iertaţi şi de astădată şi dăruiţi cu legi cari le întăreau stăpânirea de până aci. Iancu înebuni de obidă şi pribegi multă vreme pela casele românilor din Valea Crişului, sărac şi năcăjit, fără nădejde de 'ndreptare. La 1872 «s'a stins viata lui pribeagă într'o colibă fără lumănare» a unui covrigar din marginea târgului Baia de Criş. Când a murit, a fost un cutremur de jale şi un dangăt de clopot în toate văile munţilor, iar la 'ngropare a înţeles toată suflarea, că s-a stins de-acum izbăvitorul durerilor venite dela cei puternici şi-a apus pentru vreme îndelungă strălucirea acestui neam fără noroc. Şi-a fost o jale mare o jale fără nume când l-au coborât în mormântul

proaspăt din umbra gorunului. Cei patruzeci de preoți amuțiseră cu crucea în mână, iar mulțimea de popor îngenunchiat în chip de rugăciune, a aruncat și ea un bulgăr de țărână în groapa nădejdilor sale.

De atuncea doarme singur în umbra care i-a fost dragă. O cruce neagră de piatră coprinsă cu un gard de ostrețe aduce aminte trecătorilor, că aci s'a potolit văpaia nestinsei dragoste de neam a lui «Avram Iancu, advocat, prefect legiunii gemene române, 1848 — 9 † 1872».

Pe mormântul lui nu s'a ridicat nici o piatră comemorativă, căci nu iartă stăpânirea: nu s'au depus nici panglici nici coroane. Mormântul însă îi e veșnic acoperit de flori, sădite pe ascuns, cu multă pietate, de urmașii cari au înțeles visul lui.

Amintirea eroului însă va trăi în veci și fiorii faptelor sale se moștenesc din tată în fiu, iar mormântul sărac — ca și neamul din care a făcut parte — va fi veșnicul isvor din care se vor adăpa nădejdile noastre.

Deasupra veghează și azi gorunul și-n fiecare an își picură frunza ca un potop de lacrimi peste mormântul părăsit și în toată primăvara înverzește iarăș, înoind bogăția de ramuri care povestește vânturilor înserării povestea mândră a celui ce a murit fără răsplată.

Printre crengile înzăpezite ale gorunului șuera acum vântul iernii ,aducând vâltoarea mulțimei ce se oprise smerită în preajma acestor locuri unde zăcea îngropată strălucirea Ardealului și dezrobitorul țărănimei păstrătoare de datini. Nevoia apăsătoare pe care o simți în fața vasului sfânt cu taina de pe altar, oprise mulțimea în mijlocul drumului și tot atât de ușurați se urniră călăreții din frunte pe cât de neașteptat se opriseră, fără un semn, fără o vorbă, dar cu conștiința împăcată a omului ce și-a făcut datoria. Câțiva pași mai încolo oastea alergătorilor pătrunse în Baia și fu înconjurată din două părți de jandarmi, iar pe de lături în rânduri lungi, erau înșiruiți ostași din pedestrime-

In fruntea românilor apucase Mihoală cărăuşul pe un cal mărunt, fumuriu care sălta ca o fată mare pe picioarele subţiri ca nişte trestii. Cojocul alb al lui Mihoală bătea până 'n scările de lemn ale şelei, mâna stângă nu i-se vedea, iar în jurul dreptei cu care ţinea frâul, era biciul ca un şarpe de patru ori înfăşurat. Căciula mare de oaie i-se prăvălise în sprâncene şi luneca priviri fulgerătoare când spre jandarmi, când spre marea de capete ce se scurgea pe urma lui. Alături de el călărea Mezdreală, feciorul popii care scăpase din cumpănă mare, sfâşiindu-şi o bucată din suflet. El răscolise toate satele, din Dealul Mare pân' la Grohot şi pusese la cale pe toţi spătarii din Râşca şi pe râbiceni, până sub poala Găinei, să cutreere văile sorocind ziua plecării. In fruntea cetei de alegători Mezdreală îşi uită de ochii ce-l ardeau şi nu se gândea decât la pânza de oameni ce se legăna ca un lan bătut de vânt. Calul îl purta în buestru şi-şi muşca zăbala, încordându-şi grumazul ca un arc de oţel. Când ajunse în dreptul mănăstirii călugăreşti, Mezdreală coti spre dreapta şi toată ceata se 'ndreptă spre curţile lui Coţoiu apoi tăbără în piaţa mare. Boii dela sănii fură dejuguţi şi duşi la grajduri, pe urmă se făcu cerc din sănii şi care, iar în mijlocul lor se înţepeniră ţăranii ca după meterezele unei cetăţi. Dar nu trecu vreme cât să fumezi o ţigară şi o companie de jandarmi şi sergenţi călări — aduşi de gornicul Şuviţă — înconjurară tabăra din patru părţi, închizând drumul şi pentru ieşire şi pentru intrare. Dintr'o hudiţă răsăriră patru oameni în strae nemţeşti, în frunte cu Mitrachea Fudulu şi se 'ndreptară spre tabăra românilor.

Mihoală descălecase şi se 'nvârtea pe dincolo de sănii, la subţioară cu-n retevei de corn, greu ca pământul. Văzuse pe cei patru târgoveţi, erau crâşmarul din Mesteacăn şi trei râioşi din Brădeni cari se vânduseră străinului şi alergau de patru săptămâni prin sate după voturile românilor. De trei dintre ei nu i-ar fi păsat — dar Mitrachea care era cărturar, făcea na-

ţia de râs în faţa obrazelor domneşti şi pentru asta Mihoală nu-l putea ierta. In două rânduri daseră ochi amândoi, la podul Blăjenilor şi odată pe drumul din Şesuri, dar Mitrachea se ferise pe departe, ca de lucru rău şi Mihoală îl lăsase în plata Domnului, văzându-şi de drum cu scârbă. Dar acum când întâplarea i-l scosese din nou în cale şi-l văzu cotind pe pârtia de zăpadă spre tabără, Mihoală descălecă şi dând calul unui pedestraş, smulse mănuşa unei sănii şi-o vârâ la subţioară sub scutul cojocului miţos.

— De o fi să vie, să nu-i pară rău, dar ştiu că pomeneşte corteşia cât o trăi, gândi cărăuşul.

Când ajunseră aproape de cordonul jandarmilor, aceştia rupseră rândul şi-i lăsară să treacă. Corteşii se despărţiră 'n două şi apucară, doi pe lângă îngrăditura de care spre partea opusă, iar Mitrachea venea aţă spre Mihoală. Feciorul popii descălecase şi el şi apucă pe de cealaltă parte să le iasă 'n cale.

Când ajunseră în lungimea unui ciomag, din dosul sănii răsări Mihoală şi răcni la ei de li-se sbârli părul sub căciulă.

— Ce vreţi voi mă?

Mitrachea se zguli ca un câine ciomăgit şi-o dete cu vorbă domoală pe lângă cărăuş.

— Nu striga aşa bade Mihoală că ne-aude lumea, vream să-ţi spun o vorbă.

— Dar tu cum strigi când dă lupu la oile tale; să-ţi vezi de drum că de unde nu, te otânjase odată cu mănuşa asta, de te duc patru acasă. Să nu te îndemne ceasul rău să te mai prind pe-aci, că se întâmplă lucru mare.

— Ei lasă Mihoală, oameni sântem şi trebue să trăim împreună...

— Să te cureţi, boală, că te ung... şi Mihoală ridică sorcova deasupra capului, gata s'o năpustească, dar corteşul zbughi după sanie şi se ştearsă în rândurile jandarmilor, cu tot cu tovarăş.

De cealaltă parte Mezdreală sfârcuise cu biciul pe

ceilalţi doi, de le plesniră căciulile şi-acum era linişte în jur. La mijlocul taberei se făcu roată şi lăutarii se proptiră 'n picioare şi 'ncepură de joc. Preoţii şi dăscălimea de pe sate erau adunaţi la Coţoiu, a doua zi de dimineaţă trebuiau să vină la vot fruntaşii din Brădeni şi cei din Baia. Pân' atunci românii mai aveau de furcă; o noapte întreagă trebuiau s'o petreacă afară în ger şi Mihoală cu feciorul popii nu mai încăpeau în cojoace de neastâmpăr. Noaptea multe se pot întâmpla şi-şi făceau în gând socoteala alegătorilor şi ale merinzilor aduse. Pe urmă jandarmii nu veniseră nici ei de flori de cuc; ceva se punea la cale Mai sus, dela crâşma Lozoaei, unde erau alegătorii ungurului, se auzea vuet mare şi chiot. Corteşii aveau băutură berechet şi s-aşternuseră cu oamenii la chef.

Pela trei după amiazi începu votarea, întâi cu satele din josul Crişului; aci era grosul oamenilor din tabăra vândută ungurului, vre-o trei sute de fumuri cumpărate cu bani grei de corteşi. Sus la munte, nu putuse răzbate nici banul nici şarpele de Mitrachea, căci ar fi fost prăpăd în cojoacele corteşilor. Toate satele erau în păr, adunate în tabăra lui Mezdreală şi cărăuşul Mihoală se 'nvârtea ca un zăvod în lanţ, printre alegătorii adunaţi numai în numele dragostei de frate şi-a cinstei bătrâneşti.

Cu ungurul mai erau şi lucrătorti dela băile de aur, gornicii pădurilor împărăteşti şi toţi căţeii dela judecătoriile din Brădeni şi Baia, cam cinsute de voturi, peste tot. Protopopul din Brădeni, candidatul românilor însă, putea face socoteală legănată pe o mie două sute de alegători, de n-ar fi fost cânia domnilor la mijloc şi baioneta hoţului de jandarm. Alt chip nu era decât să oprească oamenii dela vot, ori să-i ţină în ger până li-s'a urâ, iar pe cei colţoşi să-i stâlcească 'n bătae, doar aşa ar fi putut scoate pe omul lor, altfel Doamne păzeşte, nu era chip. Mezdreală şi cărăuşul spuseseră oamenilor să nu iasă din îngrădirea de sănii şi care, ori ce s'ar fi întâmplat, căci jan-

darmii atâta aşteptau, să-i poată rupe şi 'mpărţi, că pe urmă le purtau ei de grijă.

După două ceasuri dela începerea alegerei în tabăra lui Mezdreală răsări un flăcăuaş care aduse ştirea, că patruzeci de luncani nu putuseră pătrunde 'n Baia prin cordonul jandarmilor cari îi oprise în marginea târgului şi s'au gândit oamenii că ar fi bine să voteze şi ei cu domnii şi aşa i-au adus la crâşma Lozoaei şi i-au cinstit, dându-le pe deasupra câte douăzeci de zloţi de român. Când s'a început alegerea, toţi patruzeci au votat cu protopopul din Brădeni, şi acum aşteaptă în ograda lui Coţoiu să se limpezească drumurile de jandarmi şi să plece acasă, că altfel nu-i modru de trecut spre Lunca.

Puţin în urmă dinspre mănăstire se auzi svon de lăute şi chiot: eşiau alegătorii ungurului, iar în fruntea lor venea Mitrachea, cu căciula prăvălită pe ceafă şi jucând. Din palme bătea ca din pistoale şi lovea câteodată în tureatca cizmelor lustruite, de răsuna ca un ciocănit de gheunoaie. La cotitură se întoarseră spre tabăra românilor şi se despărţiră în două. Jandarmii le făcură loc, pe urmă se strânseră, iar cei vr'o şaizeci de alegători cu corteşii, înconjurară tabăra din toate părţile. Mitrachea se simţea ca oaia 'n turmă şi n-avea habar de ce-i pregătea Mihoală. De cealaltă parte Mezdreală încolţise pe gornicul Şuviţă din pădurile Bradului şi se repezi de-a călare spre el; dar hoţul se răsuci într'o parte şi când se prăvăli călăreţul pe lângă el, îl pocni cu-un ciomag după ceafă şi pieri în rândurile jandarmilor. Mezdreală ameţit căzu de pe cal în zăpadă, dar se ridică repede şi încălecă din nou, apoi căută cu ochii pe Şuviţă care se făcuse nevăzut.

Mitrachea văzu învălmăşeala pricinuită de căderea lui Mezdreală şi se repezi printre sănii, să pătrundă în tabără, dar ciomagul cărăuşului căzu greu, răbufuind în şalele corteşului care dete 'n brânci sub greul loviturei. Mihoală se plecă peste el şi-l ridică deasu-

pra capului, pe urmă-l repezi ca pe o cârpă între jandarmi. In alte părți ale taberei era bătaie 'n lege; oamenii amețiți de băutură răzbiseră cu sila printre care, iar alegătorii lui Mezdreală îi scuturau de colb de-ți era mai mare dragul. Săriră și jandarmii și se născu învălmășeală turbată. Intre ei apăru Șuviță de-i asmuță asupra lui Mezdreală.

Doi români fură străpunși de baionete, unul mai tânăr muri numai decât și Mezdreală fu coborât cu sila de pe cal și luat pe sus la 'nchisoare. «Să ne vedem sănătoși Șuviță când ne-om întoarce» — strigă el gornicului. Mortul fu ridicat de doi bătrâni cu privirea cruntă și întins pe fânul așternut în fundul unei sănii. Aruncară apoi o velință pe deasupra și lipiră o făclie de leuca din dreapta, pe urmă s-așezară pe dricuri, unul la cap și altul la picioare, și tăcură. Deacum era și un mort, prăpădul se arătase chiar dela 'nceput. După ce Gheorghe al Iojoaei luă locul lui Mezdreală care plecase fără voia lui, tabăra se mai frământă o clipă, pe urmă fu aprins un foc mare în mijlocul oamenilor cari se înșiruiră de taină în jurul lui. Mihoală se lăsase pe pe oiștea unei sănii și se gândea la 'nvălmășeala ce trecuse. Rănitul fu legat cu o merindeață, pe urmă îl înfășurară într'o glugă și-l apropiară de foc.

Sosi și popa Săracu din Buceș de citi slujba mormorților, făcu apoi a cruce deasupra robului care plecase, lăsându-și tovarășii cu pumnii strânși, cu ochii rătăciți dar fără lacrimi și plecă lăsând în urma lui o dâră de fum din cădelnița în care ardea tămâia sfințită. Țăranii se piperniciseră lângă foc, alții își așternură cojoacele 'n zăpadă și se 'ntinseră la odihnă. După cât se arăta, alegerea avea să se prelungească pân' a doua zi, căci la geamurile primăriei ardea lumină. Peste o jumătate ceas veni dascălul din Prăvăleni și aduse vorbă, că s'au dat două sute cincizeci de voturi pentru ungur și șaptezeci și șase pentru protopopul din Brădeni; că după miezul nopții se va

curma alegerea şi va fi continuată tocmai a doua zi de dimineaţă. Românii se frământară din nou, iar Mihoală se urni de pe oişte şi s-apropie de el. In jurul lor se strânseră câţiva oameni şi 'ncepură sfatul pe urmă cărăuşul cuvântă.

— Să te duci dascăle — la avocatul Plopeanu şi să-i spui că pe Mezdreală ni-l luară jandarmi asmuţaţi de gornicul Şuviţă din Valea Bradului. Pe urmă să dai o raită până la Râşca şi s'aduci o sanie, că avem din voia lui Dumnezeu şi-un mort. Să te 'ngrijeşti şi de priveghiat, că după cât văd eu, de aci nu plecăm decât tocmai poimâine. Când te-i întoarce, să te strecori prin dosul oborului, iar de o fi să scăpăm mâine, îl luăm cu noi, de unde nu, să vezi ca omul să fi îngropat după datină creştinească, în curtea bisericii din Ţebea; pe urmă om vedea noi ce-o mai fi. De cumva o fi scris să ne mai împuţinăm pân' om pleca, du vorbă protopopului din Brădeni să se plângă stăpânirii. Dealtfel tot una e, fie că te-i plânge, fie că-i tăce. In trecăt, lăsă vorbă lui Plopeanu, că noi sântem gata şi ne 'nchinăm de sănătate.

Dascălul plecă şi Mihoală rămase din nou singur cu oamenii. Gheorghe al Iojoaei îşi purta calul de căpăstru printre sănii, iscodind colţurile pline de 'ntuneric, pe urmă s-apropie de cărăuş cu fălcile încleştate.

— Ne omoară cu legea Gheorgheş, dar şi noi îi omorâm cu dragostea—rosti Mihoală din întuneric.

Către miezul nopţii lumina dela geamurile primăriei se stinse şi trupele ostaşilor se retraseră, numai jandarmii fură schimbaţi cu altă patrulă odihnită care-i luă locul şi continuă vegherea, fără să scape o clipă măcar din ochi tabăra românească unde lumea se potolise, care pe lângă focuri care pe aşternuturile de fân din sănii. Numai Mihoală nu dete ochii în geană toată noaptea, ci asculta cum troznesc de ger şindrilele de pe casă şi se reped şuierând din horjuri, ca săgeţile din arcuri. Toată noaptea rândui oamenii,

învârtindu-se printre care şi sănii şi nu mai avu astâmpăr cât să frigi un ou, iar când se lumină de ziuă, trezi pe Gheorghe al Iojoaei să dea grăunţe cailor şi se grămădi 'n cojoc, pe fundul unei sănii.

Seninul înălţimilor tremura ca undele unei ape stătătoare pe deasupra cărora luna aprinsă, ca un fund de ceaun, se rostogolea domol spre culmile Cornetului. Cerul era ca lacrima şi lumina albă tremura ca o pulbere fină, cernută în raze de soare.

Mihoală cu mâniile sub cap, număra stelele ce aţipeau una câte una pe bolta înfrigurată şi-ş făcea socoteala în gând: «Cea care se prăvăli cu o dâră de scântei în coadă e a lui Ionuţ săracu, cea de dincolo e carul, io te oiştea şi cele patru roţi cu care l-or duce mâine la groapă Şi cum sfârâie cea din vârful Găinii, de pare c-ar fi cărbune aprins şi cum roiesc cele mărunte în jurul ei, de crezi că-s puii pe lângă cloşcă. Să şti că asta-i steaua românului; nu vrea s-apună cum nu vrem să murim noi, cu toată pacostea ce ne-amărăşte zilele. Şi nu murim chiar de s'ar cotropi cerul deasupra noastră. Iar de-o fi să fie vrajbă, din voia lui Dumnezeu vine; noi n'o căutăm, dar nici nu ne ferim de ea. Cât mai putem ridica o mână, deasupra capului, n-om pieri, dar să păzească Dumnezeu şi pe pui de şarpe de mânia neputinciosului. Noi sântem ca leul cu coama tăiată, ne-au legat de mâni şi de picioare şi-am amorţit dela o vreme de nu ne mai putem mişca; dar când ne-om trezi, se clătină pământul pe urma noastră. Până atunci însă vrem să fie aşa cum credem noi şi nu cum ni-se cere. Vrem să ne trimitem om în sfatul ţării, ori mai bine pierim ca Ionuţ, în baioneta mişeilor. Să-mi taie mâniile amândouă dac-om pleca din Baia fără treabă făcută. Din tabără n'are să se mişte nimeni fără să-şi deie votul, iar cel ce nu şi-l dă, e mai bine să rămâie pe aici decât să se întoarcă acasă. Cu Mitrachea şi juncanii ne socotim noi la primăvară...

După revărsatul zorilor sosi dascălul din Prăvăleni

şi luă mortul. Mihoală îşî adună oamenii şi le spuse cu vorba lui îndesată şi aspră:

— M-am gândit astă noapte fraţilor, că pe noi ne ţin aci în ger, anume să ne facă să plecăm fără ispravă, dar noi să nu ne ducem. Şi socot eu, că şi pacostea de-aseară a fost pusă anume la cale, să ne spârcue jandarmii şi să ne 'mprăştie. Voi să nu ieşiţi din rânduri şi să nu vă 'ntărâtaţi, că lucrul, pripit niciodată nu-i bun şi buba din inima omului nu se poate lecui dintr'o dată. Când vor bușî jandarmii caii între rândurile noastre, să vă feriţi frumos într'o parte, dar să nu vă răsleţiţi. Ionuţ muri, poate mai moare cineva, fie dela noi, fie dela ei, dar să nu vă pese, că vine ea şi vremea noastră. La vot să mergem câte opt deodată — mai mulţi nu primeşte— iar când s'o ivi Mitrachea cu oamenii lui, să-i luaţi la mijloc şi să scoateţi răsteiele din juguri — dar aci la noi în tabără, nu pe drum, ca să nu poată zice că noi am sărit la ei—şi să-i pisăm cum pisezi mazărea să s'aleagă bobul din postăi.

Aţi auzit? Aşa; eu cu-a 'Iojoaei şi feciorii Jugănarului rămânem la urmă. Tot satu are să se întoarcă dela vot în tabără, nu care cumva să îndăznească cineva să plece singur, că-i vai de mama lui.

După opt ceasuri au să se urnească cei dintâi: în curtea primăriei aşteaptă oamenii noştri cu cari se vor duce vot şi să rămânem înţeleşi, nu cumva să vindem omenia pe ruşine, că ce-om face noi acum, e bun făcut şi se va pomeni din neam în neam. Dar nici picior de străin nu se mai alege 'n Baia.

Aşa dară. să ne fie vorba vorbă.

Oamenii tăbărâră din nou pe lângă focuri, unii îşi îndreptau curelele opincilor, alţii îşi scuturau firele de pae ce li s-aninaseră în cuşme, pe urmă aşteptară vreme ca de două ceasuri, când cel dintâi rând de oameni plecă spre primărie.

La crâşma Lozoaei chiotele se porniseră din nou şi din când în când la cotitura uliţei apărea capul

de diavol al lui Mitrachea, în fruntea oamenilor ameţiţi de băutură. In jurul taberei jandarmii se 'mpânziseră din nou, şi pân' la primărie cei opt oameni trebuiau să facă drumul printre două rânduri de soldaţi cu arma la picior. Mihoală îşi luă locul în fruntea taberei şi pela prânzul cel mare, dupăce se părândaseră câteva rânduri de alegători spre primărie, sosi şi Mezdreală cu privirea cruntă şi pumnii încleştaţi. Toată noaptea, ţinuseră într'o firidă, în picioare şi fără o lingură de apă. Când începu alegerea, străjerul ce-l păzea plecă la cancelarie şi feciorul popii sparse peretele de scânduri al închisorii, trecu prin câteva grădini şi ajunse în tabără, pe jumătate de gerat. După ce se mai desmorţi, trecu spre Mihoală, care-i arată ce hotărâse, pe urmă-şi luă locul alături de Ghiorghe al Iojoaei care sfătuia cu feciorii ţugănarului.

Pela două dup' amiază veni ştirea că pentru omul românilor sau dat patru sute şeai zeci de voturi şi ungurul are peste şase sute; dar în tabăra lui Mihoală erau peste optsute de alegători. Oamenii străinului erau pe isprăvite şi corteşii goneau în toate părţile după români, făgăduind câte cincizeci de zloţi de vot. Mitrachea mai încercă în două rânduri să răzbată spre tabără, dar de două ori se pomeni faţă în faţă cu primarul, de sub cojocul căruia mijea reteveiul de corn. Jandarmii mai încercară şi ei să întărâte lumea, dar nu se prinse, căci românii nu ieşiră dincolo de îngrăditura săniilor. Dup' amiaza trecu încet, ca un vis urât, iar lângă foc se prididea rănitul de cu seară. Când se învălui ziua cu noaptea, începu a mizgui de sus şi peste tabără se 'ntinse întunericul ca un zăbranic negru. Vremea se muiase şi sarea mieilor se cernea ca sămânţa aruncată pe brazdă, jucând în rotocoale încete purtate devânt. Oamenii plecau şi se 'ntorceau tot rânduri rânduri, aducând de fiecare dată vestea, cât aveau şi câţi mai sânt. In turnul mânăstirii ceasul bătea a lene, drămăluind vremea şi dangătul de a-

ramă al clopotului se pierdea până departe deasupra târgului îngropat în întuneric. Către miezul nopții plecă Mihoală cu feciorii Jugănarului și cu Mezdreală, cum fusese înțelesul din ajun, iar tabăra rămase în grija bătrânilor. La crâșma Lozoaei nu se mai auzea nici chiot, nici glasul răgușit de gordună, numai din umbra zidurilor licărea câteodată baioneta jandarmilor în lumina slabă a stearțurilor ce treceau la răstimpuri, dela un capăt de uliță la celălalt.

Când se 'ntoarseră oamenii lui Mihoală, alegerea se isprăvise, dar sus la geamurile primăriei ardea încă lumina și domnii făceau socoteala voturilor cu făcliile pe masă. Oamenii stinseră focurile de pe de margini și adunară tăciunii la mijloc. Vatra de jar era cât să învâvteștî două care alăturea și era o liniște de se auzeau sfârâind bobii de zăpadă căzuți pe tăciunii aprinși. Fecioriii aduseră boii și oamenii se 'mpărțiră la sănii, ridicară fânul risipit pe jos și-l așternură pe dricuri. Mihoală pusese mâna pe frânele calului, dar de subțioară nu slăbea reteveiul de corn, pe urmă se adunară iarăș în jurul focului și Gârlici își încercă fluerul.

Din spre sănii răzbătu glasul sfios al feciorului lui Basarab și în vreme ce zăpada se cernea ca presărată prin sită, cântecul se înfiripa tot mai puternic, tot mai îndrăzneț, iar când se ridică deasupra, plutind ca un suflu nevăzut peste tabără, Dumbravă scoase clarinetul și flutură o notă subțire ca un tremur de stilă. Feciorul lui Basarab se sprijinise 'n ciomagul înflorit și cânta:

«Că jale-i doamne, cui și cui,
Jale-i Doamne codrului
De armele Iancului
Că le plouă
Și le ninge
Și n-are cine le-ncinge...

Pe urmă chiui prelung de se cutremură toată piața și-și repezi căciula 'n sus, tocmai în clipa când din

mijlocul târgului prinse a răsuna glasul goarnelor, în semn că alegerea se isprăvise.

In tabără intră Plopeanu, cu toată preoţimea şi dascălii din susul Crişului, aducând vestea că protopul din Brădeni a fost scos deputat cu un prisos de cinsute şaizeci de voturi. Lăutele prinseră să cânte de joc, feciorii chiuiră de clocoti toată Baia ; un treasc mugi în dealul Ţebii şi vuetul răzbătu până departe, răscolind pacea din văile munţilor. Pe culmi s-aprinseră focuri şi se-nchegă svonul plângător de bucium din fundul zărilor. Vestea învingerii fu dusă până departe, 'nainte de sosirea crainicilor trimişi de avocatul Plopeanu. Oamenii lui Mihoală legaseră jocul în jurul focului, iar jandarmii se făcură nevăzuţi. Din umbră se ghiceau fălcile umflate ale lui Dumbravă care sufla în clarinet de să-i sară schimbătorile, iar fluerul se auzea ca un clincăt de pahare subţirele. Intr'un târziu tabăra se ridică, oamenii încălecară şi apucară în frunte, iar pe urma lor se înşirară lăutarii, apoi bătrânii şi pedestrimea, iar în coada tuturor venea Miohoală, legându-se pe cal între feciorii Jugănarului, iar în dreapta cu al Iojoaei şi cu Basarab cari băteau laturile drumului, răsărind când în frunte când în urma cetei. Pe unde trecea tabăra, clocoteau văile de chiot şi de clarinetul lui Dumbravă ; patru cimpoaie din foale de berbece cântau marşul lui Dragoş şi ceata se undoia pe urma lor ca o apă. Când intrară în hotarul Brădenilor, se luminase de ziuă şi zăpada contenise, dar pe căciulile românilor comănacul de omăt era de-un lat de mână.

La răscrucea drumului vechiu, ceata se rupse în trei şi fiecare apucă în susul apelor, spre satele ascunse în ceaţa lăptoasă ce coborâse până aproape de poala munţilor. Mihoală ieşi din nou în fruntea oamenilor şi se pierdu în dosul arinilor desfrunziţi din colnicul Ştiubeiului.

VI

Câteva săptămâni după alegerea din Baia nu se simţi nimic, dar pe la mijlocul câşlegilor, când streaşinele începură a-şi picura mărgelele, răsuflă vestea din Bulzăşeti, că inginerul silvic cu gornicii şi păndarii, ieşise pe hotar de măsurasc pădurile împărăţiei şi dase 'n judecată toţi foştii iobagi din dreapta Crişului şi cei din Prăvăleni şi Vaţa, peste tot vre o optsute de fumuri, pe cuvânt că intraseră cu topoarele în pădurile domneşti. Din munte nu mai puteai coborâ o mână de uscături de răul puştii gornicilor, iar bieţii oameni aveau noroc cu frigul, că se mai muiese, altfel n-ar fi fost chip s-o ducă pân'la primăvară. Râbicenii cu luncanii şi cei din Şcheia — cari trăiau din chiujărie şi 'nvârteau banii băncii ungureşti din Baia — fură sorociţi la judecătoria de ocol şi urma ca de prinderea postului de Paşte să-i vândă cu toba.

Avocatul Plopeanu nu mai ştia 'ncotro să apuce Incepu procesul foştilor iobagi şi acum se da în vânt să adune banii de lipsă pentru răscumpărarea averii năpăstuiţilor. In Brădeni se găsi o bancă românească şi despre partea asta oamenii putea avea hodină. Numai cu pădurile nu se ştia cum vor scoate-o la luminiş. Olarii din Ociu şi cei cari ardeau cărămizi în Valea Răstoacei, nu era zi dată de Dumnezeu să nu treacă pragul cancelariei lui Plopeanu, de teamă că dă primăvara şi 'ncepe vremea lucrului şi ei vor rămâne fără lemne. Avocatul îi primea cu vorbe bune dela intrare şi după ce-i liniştea, îi trimetea acasă. Planul lui era să strice judecata silvicului şi să bage pe oameni din nou în stăpânirea pădurilor cari după sfânta dreptate a le lor erau, căci le folosiseră părinţi de părinţii lor, de pe vremea robotei. Mai puse la cale şi pe deputatul nou ales, să se jălbuiască stăpânirii pentru ca oamenilor să li-se dea ce-i al lor şi avea toată încredinţarea că va ajunge la bun sfârşit, Pân' atunci însă făcu tot ce-i era în putere pentru a linişti lumea

înspăimântată şi mai ales pe buceşenii lui Mihoală cari ardeau ca pe jar, decând fuseseră opriţi să mai intre în pădurile de cetină din plaiuri.

Intr'o Joi dup' amiazi primarul pică la Plopeanu şi-ş legă calul înspumat de stâlpul porţii, după ce-l frecă de vro-o două ori cu mâneca sumanului, apoi dete fuga 'n cancelarie. Avocatul rânduia nişte acte pe birou şi ridică privirea asupra lui, ţântuindu-l pe loc. Mihoală îşi smulse abea acum căciula uitată în cap şi începu a o boţi 'ntre palme.

— Ce-i Mihoală, întrebă avocatul într'un târziu.

— Ce să fie — rău domnule avocat...

— O fi Mihoală, că altfel nu năvăleai aşe din senin. Dar cam ce fel de rău ?

— Ni-o sărăcit hoţul de notar.

— Cum aşa ?

— Ştie-l Dumnezeu să-l bată cum ; dar astăzi când am descuiat lada satului, am găsit-o goală şi notarul joacă cărţile 'n Abrud, de Luni după amiază, după cât spun cărăuşii ce-or trecut ieri cu scânduri spre Brădeni. Dacă am văzut aşa, socotii c-ar fi bine să dau o raită pe la dumneata, să-ţi spun ce şi cum. In ladă erau birurile adunte dela sate, vr'o câteva mii de zloţi după cât ştiu eu, poate mai mult, că cine ştie decând fură el aşa, fără să-l fi simţit cineva. Dumneata ce zici?

— Eu ce să zic ; dacă-i aşa cum spui, atunci nu mai e nimic de zis. Dumneata care eşti primar, nu trebuia să laşi banii şi peceţile satului pe mâna lui. Să te duci la judecătorie, să vezi dac'a adus birurile. De le-o fi adus, atunci să nu te doară capul, de unde nu, să ştii că te scarpini pe limbă, că vă sărăceşte nu altceva.

— Ba eu cred că ne-a şi sărăcit ; dar mai am eu o nădejde în judeţ. Ţii minte acu-s doi ani pe la culesul nucilor, când l-a adus în sat, cu ce vorbe l-a ales. Că nu l-am ales noi, el ni l-a dat cu puterea. «Lăsaţi după mine oameni buni, că vă aduc pe omul meu, şi nu-ţi avea vorbă legănată de pe urma lui».

Noi am lăsat, mai mult de silă decât de voe bună, acuma dumneata știi cum îi legea. Noi aveam omul nost, pe Florea care-i de zece ani în sat, dar nu l-a vrut județul și l-a șters din listă — că așa scrie-n lege, că el are dreptul să candideze pe cine-i place, fie că ne place, fie că nu ne place nouă. Despre omul lui auzisem noi mai de mult, că umbla cu claviru'n spate pela târguri, pe urmă l-a bătut vântul tocmai în Brădeni de-a intrat scriitor la județul nostru. Acu om vedea ce-o fi și-om înțelege cât îi plătește omenia.

— Ascultă Mihoală; dumneata nu-ți bate capul cu omenia suprefectului, că la pagubă tot dumneata plătești cu toată omenia lui; ci du-te și pune toate lucrurile la cale din bună vreme, să nu dați de altă pacoste și mai acră. Claviru dumitale n-are decât ce-i pe el, iar de o fi furat, atunci mai dați-i și-un colac de pomană, că praful s'a ales din tot ce-a intrat pe mâna lui. Să iei pecețiile satelor și cheia dela ladă și s'o duci la suprefect, pe urmă să-i spui ce s'a 'ntâmplat și să ceri să trimeată numai decât o comisie care să cerceteze cărțile de biruri.

Eu știam mai de mult că așa o să pățiți și tare mi-i teamă că s-a întâmplat și altceva, căci nu de mult am auzit că notarul a fost la Pesta și-ar vrea să ridice bani grei dela o bancă. Cu semnătura cui ia el banii și pe ce? Vezi de cercetează, nu cumva să fi răsucit scrisoarea oamenilor din sat, c'apoi chiar rămâneți în drum. Iar de s'o întâmpla să nu fi adus birurile și nici bani nu se găsesc, să te faci luntre și punte să-l aducă cu jandarmii la judecătoria din Brădeni, că aci dăm noi de urmele lui. Ține minte ce-ți spun, ca să nu-ți pară rău mai târziu și trimite numai decât la mine pe Marcu din Stănijă.

— Bine zici d-le avocat, să plec eu până mai e vreme Bună ziua — și mai rămâneți sănătoși.

— Bună să-ți fie inima Mihoală—răspunse Plopeanu și împinse la o parte actele de pe birou.

După ce vuetul de copite al calului lui Mihoală se

pierdu la colţul uliţei, Plopeanu se ridică dela birou şi s-apropie de fereastră cu gândul la ce-i spusese cărăuşul. Bănuise el că nu-i lucru curat cu notarul din Buceş, dar l-a lăsat în apele lui, căci n-avea ce-i face. Două săptămâni în urmă fusese la Pesta cu nişte treburi de judecată şi aci se 'ntâlnise c'un fost coleg de şcoală. Acesta îi povesti că notarul unui sat de valahi umblase pela Pesta şi intrase la 'nvoială cu o bancă — la care el era slujbaş — să ridice un împrumut de douăzeci de mii de zloţi, cu semnăturile primarului din Dupăpiatră şi-a lui Marcu din Stănijă. De cum a aflat, n-a mai avut astâmpăr, şi-a isprăvit treburile 'n pripă şi s-a întors acasă. Şi-acum iată că bănuiala lui se adeverise. Tâlharul de notar umbla să pună mâna pe bani şi s'o şteargă spre America; dar se vede că şi Mihoală îi adulmecase urmele, de-a dat de el tocmai la pont. Poate încă n-ajunsese să ridice banii, mai trebueau hârtiile de asigurare pentru hipotecă şi pentru asta era nevoe de câteva săptămâni la cadastrul din Baia. Cu semnăturile a mers el lucrul mai uşor, dar aici, toată hoţia notarului nu mai folosea la nimic.

Plopeanu aşteptă să vină Mezdreală şi-i dictă o scrisoare către prietenul său din Budapesta, apoi îi făcu şi el o telegramă şi plecă să vadă ce-a isprăvit Mihoală. Pe drum se gândi din nou la omul acesta mărunt, cu faţa uscăţivă şi la ochii lui cari ardeau ca două făclii, de multă inimă ce era în el. Amarnic om e moţul ăsta, gândi Plopeanu, să şti că de-o fi să moară românii, cei de-o seamă cu Mihoală nu mor nici odată, căci om ca el sporeşte şi 'n piatră seacă.

La subprefectură nu mai găsi decât un scriitor şi doi plăieşi. Ceru condicile de biruri şi cercetă fiecare pagină cu deamănuntul; toate satele erau în bună rânduială, numai notarul din Buceş nu mai adusese birurile adunate dela oameni, de aproape un an de zile. Intrebă de subprefect şi află că a plecat împreună cu cei doi secretari şi cu Mihoală spre Buceş.

Va să zică drept avea primarul — gândi Plopeanu întorcându-se spre casă — şi drept avusesem şi eu acum două săptămâni, când spuneam că nu-i lucru curat cu afacerea dela bancă. Pe drum gândurile i-se abătură în altă parte, pe urmă amintirea neplăcută a omului cu clavirul se destrămă ca un fum şi se ştearsă.

In vremea asta Mihoală, care ridicase mai mult cu sila pe suprefect şi-l luase cu pe cei doi secretari, cerceta răvaşele în cancelaria notarului din Buceş, iar cei doi oameni treceau într'o condică lucrurile găsite, după ce le dau câte un număr şi le grămădeau în faţa suprefectului. Când isprăviră, Mihoală le luă pe toate şi le 'nchise în casa de fier, băgă peceţile în buzunar şi se opri naintea suprefectului pe faţa căruia se zugrăvea palidă lumina slabă a gazorniţei din mijlocul mesei. Il privi cercetător, dela creştetul capului lucios ca un foale de oală smălţuită până subţiori, căci restul era îngropat în scaun şi cu scaun cu tot, sub masă.

— Tare a-ş vrea eu să ştiu ce 'nvârteşti dumneata sub fruntea ceia încreţită —grăi Mihoală—boceşti-ne oare de noi proştii, ori te jăluieşti după omul dumitale cel de omenie...

— Eu nu mă jăluesc după nimeni primare.

— Ascultă domnule judeţ; de şase ani decând primăresc eu în satul nostru, numi-ai zis nici odată primar, dar văd că azi te strâng obielele. N-am ce-ţi face... ştii ce-am zis eu acu trei ani, când se făcu alegerea. Noi nu l-am ales, nici eu nu l-am cerut, dar ni-l-ai dat fără să ţi-l cerem, pe omenia dumitale. Auzi domnule judeţ... pe omenia dumitale ni-l-ai dat ş-aci nu-i vorba de omul care jucă acuma cărţile 'n Abrud, ci-i vorba de dumneata. Cum îi mai avea obraz să faci alegere la noi în sat de aci nainte; or-să-te latre câinii din toate gudurăile şi nu va fi om care să nu te 'ntrebe cel puţin odată «cât îţi plăti omenia domnule judeţ», aşa cum te'ntreb şi eu acuma, fără frică de

încruntătura dumitale care mie nu-mi poate spune nimic şi fără sfială de domnii ăştia doi, pe cari tot pe-a dumitale omenie îi vei face odată notari în cine ştie ce sat cu oameni năcăjiţi. Iar dacă nu se va găsi nimeni care să-ţi spună aşa oarzăn, cum îţi spun eu, atunci să ştii că la inima omului coace, şi buba ce coace trebue să spargă şi ea la sorocul ei, şi atunci tot în luna ce porţi dumneata pe creştet va sparge.

Nu te uita urât la mine, că de, noi nu ne temem aşa dintr'o dată, ş'apoi am mai văzut noi domni mânioşi. Intre noi nu mai încape supărare, căci ne cunoaştem cam de multişor, pare-mi-se... Dumneata ce zici?

— Ce-s eu de vină; aci n-am nimic de zis—decât ce se vede — zi dumneata.

— Har Domnului, că zic eu, să mă răcoresc şi dumitale tot nu-ţi ajunge, că te văd cărnind din nas; poate nu-ţi place. Nici câinelui nu-i place muchea de topor; dar n-ai ce-i face. I-o dai câteodată şi fără voia lui... Eu însă să-ţi spun una, să-ţi meargă la inimă: Să bagi bine de seamă, dumneata venişi cum venişi în sat, dar nu ştiu cum te-i întoarce şi cred eu c-ar fi mai bine că stai aci, să ne despărţim cu socoteală limpede.

Poate te faci că nu pricepi; bine, să-ţi spun mai pe înţeles. Azi dimineaţă când am plecat eu spre Brădeni la Plopeanu..

— Va să zică Plopeanu te-a pus la cale?

— Ba nu m'a pus la cale decât claviru ce ni l-ai dat dumneata. Ascultă, domnule judeţ, abea am ieşit cu calul la drumul mare şi-s'a şi adunat satul ca la comedie fără bani. Când trecurăm amândoi prin faţa crâşmelor, nu văzuşi cum se-ndesau căciulile oamenilor pela ferești, să te vadă. Să ştii că oamenii ăştia n-au venit pentru mine, ci vor să te întrebe pe dumneata de sănătate. Nu ştiu ce gând ai, nici se li-i spune când îi vedea că-ţi taie calea, dar cred eu c'ar fi cu cale, să rămâi aci în primărie, că de unde nu, să ştii că te 'mparte lumea cum împărţeşte haita mielu. Cu

omenie ai venit la noi în sat, de omenie să te ții. Să faci bine dumneata, să trimiți după strajămeșterul jandarmilor și să-i spui să plece cât-ai bate în palme la Abrud, să-ți aducă omul. Ar mai fi un modru să-te duci acasă, luând doi jandarmi să te 'nsoțească până în Brădeni, dar eu nu te sfătuesc, căci ce 'ntârzie azi, cu a bună seamă vine mâine, și-atunci plecăm noi după notar, dar nici întreg nu-l mai scoți din mâinile noastre. Treaba dumitale ce vei face, dar am vrea noi s-auzim din gura lui, cum a luat banii și ce-a făcut cu ei. Și-am mai vrea să-ți roșească obrazul, că prea ți-ai bătut joc de noi de o vreme 'ncoace.

— Cu oamenii eu nu am nimic de vorbit, dar dacă spui dumneata c-ar fi bine, atunci trimite străjerul să cheme jandarmii și să plece numai decât la Abrud după notar.

— Ba eu domnule județ am să-mi aprind luleaua și-oi să bulgăresc ici lângă ușă, iar dumneata să faci bine să-ți chemi singur jandarmii. Io-te colea la perete, lădița aia-i talifon, pui mâna pe râșchitor, învârți odată și-au și chicat.

Suprefectul văzu că Mihoală e oțărât rău și nu mai stărui, ci-și ridică greoi picioarele de sub masă și se îndreptă spre telefon, apoi schimbă repezi câteva vorbe smâcite pe limba ungurească și se-'ntoarse din nou la masă. Răvășì niște hârtii apoi cercetă tavanul, numărându-i grinzile afumate. Patru 'n lung și una în lat, gândea notarul. face cinci metri lățime ; două din cele de brad sânt roase de carii; de n-ar fi ștejarul încins pe de desubt, de mult ce prăbușea podul. Se prăbușea peste notar și-ar fi murit — era mai bine sfârși el, pe urmă privirea îi lunecă încet, din tavan în lungul zidului și se opri deasupra lui Mihoală care s'așternuse pe un scaun în fața ușei și-ș coborâse capul în palma sprijinită cu cotul în genunchi. Părea că și-a uitat de oamenii din cancelarie și cerceta destrămarea ușoară de fum ce se 'mpânzise ca o ceață în jurul lui, plutind în nenumărate fire subțiri, ca o beteală de pa-

iangen în gol. Cei doi oameni aduşi de suprefect nu scoaseră toată vremea nici o vorbă, ci aşteptau resemnaţi să se sfârşească şi să plece.

— Adică ce vreau oamenii cu mine primare — întrebă suprefectul dela masă.

— Or fi vrând ei ceva — domnule judeţ — eu de unde să ştiu. Poate n-au nimic ci s'au strânguit aşa; de câte ori n-a mai venit în calea dumitale şi nici odată nu ţi-au spus vorbă legănată. Ori de-au avut să-ţi spună, au tăcut şi ş-au scos cuşmele, iar dumneata ai trecut în goana trăsurii, fără să te opreşti şi i-ai îngropat în nourii colbului stârnit de caii dumitale. Poate n-au avut, ori poate dumneata n-ai vrut să-ţi spună; dar cred eu că de-ai fi vrut dumneata să te cobori între ei, multe ar fi fost de spus şi multe-ai fi aflat. Dumneata însă eşti om crescut pe apă puţină şi nu-ţi place sumanu' nostru petecit. Dar vezi dumneata, sumanul arză-l focul se roade şi el de la o vreme, de atâta povară ce porţi în spate.

— Par'că eu port vina poverii, tot omul cu greutăţile lui.

— O fi având nu zic ba, dar cu noi prea aţi fost darnici de peste partea asta. Acu dumitale să nu-ţi fie cu supărare, că vorba vorbă aduce; nu te-ai gândit nici odată, oare opincoşii ăştia de rumâni, n-or avea şi ei vr'o jălanie la inima lor care-ar trebui lecuită. Că dumneata ştii bine, că după noi trăieşti şi neam de neamul dumitale cu rumânii din Brădeni s-a pomenit.

Ce-ar fi fost bunăoară, dac'a-i fi pus o vorbă bună pentru noi, ca slavă Domnului, slujba nu era să ţi-o pierzi. Acuma şi după alegerea din Baia, în loc să laşi rana să se 'nchidă, te-ai făcut mai amarnic de cum erai şi-ai pus la cale să opreşti oamenii dela păduri. In codrul de cetină nu mai bate toporul de două luni de zile, ca mâine vine primăvara şi dumneata ceri biruri; noi de dat le-am da — că Dumnezeu ne vede sufletul — dar dacă nu-i de unde. Se desprimăvărează

şi blăjenarii n-au pus foc în văralniţele de pe Criş, să ardă pchiatra de care-i plin Vâlcanul, că nu-s lemne, dar dumitale ce-ţi pasă.

— Dacă ar fi numai după mine Mihoală, n-ar fi rău.

— După dumneata şi după ceilaţi, cine să vă poarte socoteala? Eu însă una zic; să băgaţi de seamă că oasele lui Ionuţ n-or putrezit încă în curtea bisericii din Ţebea şi nu pot hodini singure-n pământ, le trebue om să le ţie tovărăşie. Acuma, că o fi dela noi ori or fi tâlharii pe cari dumneata ai crezut că-i cu cale să-i faci scăpaţi, după ce-or săvârşit moarte de om, Dumnezeu ştie. Om vedea noi mai târziu. Eu una ştiu; prea aţi început să vă faceţi de cap.

Acu, când vezi cu ochii unde au ajuns lucrurile, te miri şi nu-nţelegi, şi mă întrebi pe mine ce vreau oamenii. Eu de unde să ştiu, par'că ieu i-am adunat, ori ne-am vorbit? Intreabă-i şi dumneata.

— Cum să-i întreb dacă nu vin ei să spună ce au pe inimă?

— Zi mai bine domnule judeţ că prea-i strâmt satul şi dumitale-ţi place să te simţi la larg, şi mai cu seamă la adăpost. Dar, să ştii dela mine, omul curat la inimă e păzit de rele ori unde ar fi, fie că stă acasă, fie că-i plecat la drum. Şi nici lângă nevasta dumitale n'are să-ţi meargă mai bine ca aci în cancelarie, dar un lucru lipseşte şi ăsta nu-l pot face eu — căci ar însemna să te iau pe omenie, cum ai luat dumneata pe notarul nostru. Asta eu n'o pot face, una pentru că noi prostimea mai punem oarecare temei pe vorba omului de treabă, a doua pentru că ne ştim cât ne face pchielea. Nu-l pot face nici cei patru jandarmi pe cari te bizui dumneata. Şi lucrul ăsta e, să spui oamenilor verde ce ai la inimă. Aci nu e vorba de mine ori de noi amândoi, ci-i vorba de sărăcia celor şapte sate ce ţin de notariatul Buceşului.

— Ce pot ajuta eu aci?...

— De ajutat n'o să poţi ajuta mult, că nu ţi-o pus Dumnezeu nici dumitale mâna 'n creştet, să zici că

scoţi dela dumneata, ca să 'mplineşti ce ţi-a furat notarul.

— Atunci, cum crezi că s-ar putea ?

— Ştii şi dumneata ca şi mine. Cheamă străjerul şi spune-i să bată toba ca să s-adune oamenii la cancelarie. După ce s-or aduna, să faci bine să eşi în curte să le vorbeşti, aşa cum te sluţeşte mintea şi cum îi crede dumneata că-i bine. Un lucru însă să ştii, nu mai merge cu ba-n coace ba-n colo, ci dacă spui o vorbă, vorbă să rămâie, să ne ţinem de ea şi dumneata şi noi. Pân' atunci eu mă reped la Stănijă, că am o vorbă cu Marcu. Dumneata nu mişca din cancelarie până mo-i întoarce eu, că te vede lumea şi te pândeşte cum pândeşte ogarul iepurele Cum ai trecut pragul, se şi goleşte crâşma şi năpădesc la cancelarie. Şezi ici la fereastră şi mă petreci cu ochii pân' oi trece dealu Buteanului, pe urmă să mai aştepţi vreme tot pe-atâta, că eu mă întorc cu câţiva oameni din Stănijă şi cu primarul. Dumnezeu să-ţi dea gândul cel bun — sfârşi Mihoală şi pieri pe uşă.

Abia se ştearsă primarul din vederea suprefectului şi glasul tobei îmbrăcată în piele de câine, începu a vuii din curtea cancelariei. Pe culmile înzăpezite se arătară umbre de oameni ce coborau spre drumul mare ascultând chemarea. In crâşma Stegulesei ţăranii erau îndesaţi ca snopii 'n clăi şi sfătuiau ce să facă cu omul suprefectului. Când se întoarse Mihoală şi Marcu din Stănijă, curtea primăriei gemea de ţărani, iar în mijlocul lor se frământa mărunt suprefectul, tălmăcindu-le afacerea cu notarul. Din grămada de căciuli ţuguiate, ţâşneau câte odată pumni încleştaţi şi se-auzeau glasurile înduşmănite ale poporului întărâtat. După ce isprăvi suprefectul de spus, Mihoală şi Marcu îşi făcură loc printre oameni cu umărul, ca să poată răzbi spre primărie.

Pe înserate când lumea se rări din drumul cancelariei, sosiră, şi jandarmii trimişi la Abrud. Notarul se 'ncârligase ca un clenciu între ei, numai

ochii îi ardeau ca luminile unei pisici sub o frunte îngustă, copleşită de părul încâlcit şi negru. Dintre umerii curmaţi, răsărea un gât lung întins înainte, ca o mână uscată de boli şi brăzdată de vine groase şi umflate. Partea dreaptă a obrazului era boţită ca după o rană veche cu urmele neşterse, iar dintre buzele îmbelşugate răzbia un şirag de dinţi rari şi negriţi de tutun. Genunchii curmaţi ca ai unui cal de povară, purtau cu greu un trup deşirat, cu mijlocul prăvălit înainte. Din toată înfăţişarea lui se desprindea aerul obişnuit al unei fiare gata să sară pe pradă, amestecat cu umilinţa batjocorită a unui câine căruia i-ai turnat o cofă de apă 'n spinare. Cum sta între cei doi jandarmi, cu haina scurtă aruncată pe umeri, privind cu ochii fără umbră de înţelegere în faţa suprefectului care nu scosese încă nici o vorbă, părea c-ar vrea să 'ntrebe «ce căutaţi la mine, şi de ce m-aţi adus aici». Apoi ochii i se înfipseră stăruitor în pieptul suprefectului, iar acesta liniştit — se ridică de pe scaun ca purtat de un curent electric şi-i pusă o mână 'n piept.

— Am venit după biruri şi-am găsit casa goală; ce-ai făcut banii tâlharule?

— Cine te-a adus, trebuea să vii peste o săptămână — răspunse notarul şi căută cu ochii pe Mihoală — atunci erau toate bune şi în regulă.

— M-ai făcut de râs, ai să mori în temniţă ticălosule.

— Din vina dumitale domnule suprefect şi din slăbiciunea mea; de ce m'ai adus aici? Eu nu eram făcut să fiu notar, de geaba m-ai făcut dumneata cu sila, că iată ce-ai ales — adăogă prosteşte notarul, — pe urmă tăcu şi nu mai răspunse nimic, nici la întrebările, nici la ocara suprefectului. care se plimba din ce în ce mai întărâtat dela un perete la altul, oprindu-se din vreme în vreme în faţa lui şi întinzând o mână care s-agita cu degetele răşchirate, purtată de potopul vorbelor ce-i ieşeau din gură. Pe urmă urân-

du-i-se cu vorba zadarnică ce ploua 'n urechile notarului fără să-i trezească nici o părere de rău, dete ordin jandarmilor să-l ridice şi să plece cu el spre Brădeni. Cei doi secretari încheiară hârtiile de dare în judecată şi după ce isprăviră, ieşiră tiptil ca două umbre prin uşa pe unde trecuseră jandarmii cu notarul. Suprefectul mai schimbă câteva vorbe cu Mihoală care se 'nfipsese în faţa lui ca o ameninţare, apoi îşi luă pălăria şi-şi rătăci ochii pe de lături din faţa lui cercetătoare. Când dete să plece, întinse mâna spre primar să-i zică bunăseara, dar braţul ciotoros al lui Mihoală rămase nemişcat după şerpar, mustaţa stângă însă-i tresări ca la o scârbă şi urmărindu-l cu ochii, îi strigă pe când să treacă pragul.

— Să vii la primăvară domnule judeţ şi nu uita s'aduci un om pe omenia dumitale.

La vr'o jumătate ceas după plecarea suprefectului, intră primarul din Stănijă şi după ce se mai judecară un răstimp ce-i de făcut, Mihoală stinse lampa şi ieşiră amândoi în curte unde-i aşteptau caii înşăuaţi. Străjerul deschise poarta cea mare şi pe podeţul înghеţat de peste şanţ, copitele gonacilor bătură grăbite, pierzându-se în întunericul drumului dinspre Brădeni, unde Plopeanu veghea de vreme lungă.

VII

Două zile nainte de Miezîn Păresimi culmile începură a negri şi zăpada se stergea pe alocuri, descoperind pământul reavăn. In poala pădurilor înflorite de pomoroacă, începură să se zbată cele d'intâi păsări cu penele în culori luminoase, ca un colţ senin de cer. Pe încetul apărură şi miriştele cu cocenii de porumb ca dinţii unei grape răsturnate, iar după ce pământul se limpezi şi păraiele se umflară de apa zăpezilor topite, salcia depe Răstoaca dete în mugur şi ieşiră turmele la păşunat. Pe culmea dealului dela Cruce se

opreau câteodată vitele oamenilor zugrăvite în zare, ca o bardă 'nfiptă din cer spre inima pământului. Trei săptămâni în postul mare, țăranii din Brădeni scoaseră plugurile din cotețe și 'ncepură să semene pământul revenit de umezeală, aruncând pe urma cormanei bobul ca de aur al porumbului. Pe alocuri grînele se săltaseră la un lat de mână din pământ și un soare călduț veni să dogorască câteva zile deasupra, apoi plesni mugurul grădinilor și răsări frunza. Când grânele erau până aproape de jumătatea genuchiului, țarina se opri și oamenii retraseră vitele 'n suhaturi, iar turmele de oi și de capre fură urcate la munte. Veniră Paștile și trecură ca o zi de praznic mare, când se cade să fie voe bună la casa omului.

In Brădeni era vechi obiceiu, ca lumea să s-adune a treia zi de Paști și să plece la Țebea unde se încingea horă mare sub umbra gorunului și se lega petrecere după lege bătrânească, rămasă din vremea domnilor români ai Zarandului. In jurul corturilor tăbărîte pe stânga drumului, cum dai în Baia, erau negustorii cu tot felul de băuturi și dulcețuri, mai la deal erau lăutarii și jocul se lega în câte trei patru locuri, iar pe costișa din jurul cimitirului, unde zăceau și oasele trudite ale eroului, pe pajiștea verde a ierbii abea răsărite, erau întinse mese unde ospătau fruntașii din Brădeni și din Baia. Mai demult lumea venea la Țebea drum de două zile și-aci se puneau la cale nevoile crișenilor pe vreme de-un an de zile, iar la târgul Găinii ce se ține pe munte în postul Sân Petrului, se aduna moțimea de pe Arieș și Bistra, până 'n poala Detunatei. Târgul Găinii se mai păstrează și astăzi, dar și-a pierdut din farmecul de altă dată; la Țebea însă nu se mai adună decât fruntașii din Brădeni și Baia. In primăvara asta fusese vremea prielnică și prunii morminților din curtea bisericii erau înzăpeziți de belșugul floarei ce se scutura ca fulgii, la cea mai mică sbatere de vânt. Supt un prun de acesta era întinsă masa lui Plopeanu, iar la

câţiva paşi, Mihoală cu feciorul popii urmăreau mişcările sprintene ale nevestei avocatului care rânduia mielul fript şi turta de grâu nou pe învelitoare de in, întinsă în umbra rară a prunului. Ceva mai încolo. Plopeanu vorbea în şoaptă cu Coţoiu din Baia, în vreme ce Mezdreală tăinuia cu cărăuşul care-ş înfundase luleaua, coborîndu-ş peste ochi gardina pălăriei legate în fir de aur. Feciorul asculta cu o umbră de zâmbet, sfatul repezit cu patimă din gura lui Mihoală, iar când acesta îşi propti mâna streaşină între sprâncene, privind întins spre peria de sălcii din josul Băii, îl întrebă încet şi cu sfială.

— Dumneata cam ce crezi c-ar fi bine ?

— Eu cred că popă trebuea să te faci nu avocat, că nu eşti pentru judecăţi cu inima dumitale. Ai fi citit evanghelii în faţa altarului şi-ai fi cădelniţat făcând molitfe prin biserica 'necată în fumul de tămâie şi-al lumânărilor de ceară, păstorind un sat rumânesc, cum a păstorit şi neam de neamul dumitale în Brădeni. Dar dacă altfel ai crezut, voia dumitale cine să ţi-o strice

— Ce să-i faci, dacă nu m-a tras pe mine firea. Cu preoţia prea eşti legat de puterea stăpânirii, pe când aşa, eu sunt singur stăpân pe mine şi fac ce vreau şi ce-mi place. Ce nu poate face Plopeanu fac eu, şi ce nu poate face unul singur, facem împreună.

— Să faceţi că aşa-i eu cale ; să vă pomenească lumea, gândindu vă de bine. Dar să nu-mi uit vorba ; băgaşi de seamă cum s'au săltat grânele, nu trec mai mult de două săptămâni şi dau în spic. Poate ai înţeles ce vreau să-ţi spun ; pune la cale în taină, că eu am treabă de nu mai ştiu încotro s-apuc, de când cu hoţia notaruiui. După seceră se face alegerea şi-aud că hoţul de judeţ iară vrea să ne-aducă un om cu sila ; mai am apoi ceva de isprăvit prin Rovinari şi prin Şesuri. Să bagi de seamă, că avem o socoteală cu juncanii lui Mitrachea şi n-am mântuit nici răvaşul gornicului Şuviţă. Pe feciorii Jugănarului şi-ai lui Basarab nu i-am mai văzut dela prinderea postului

când or da pela cancelarie, să le spui că mă închin de sănătate.

—Mă bate un gând bade Mihoală, un gând de grea cumpănă sufletească şi nu ştiu ce să fac. Mă ţin tare cum e fierul şi mă'ndoi cum s'ar îndoi cercul de oţel şi iară mă întind şi mă gândesc la drumul ce am făcut până eri şi caut să-mi îndrept cărarea cea de azi. Am ceva ce mă roade, cum roade din foarfeci cariul în inima lemnului sănătos, măcinându-l încet dela rădăcină. Şi gândul ăsta nu mă slăbeşte nici zi nici noapte, ci mă culc cu zarea 'n ochii arşi de focul mistuitor al gândului, şi mă găseşte lumina zilei, zbătându-mă 'n veghere.

—Hm ; dumneata nu trebue să te opreşti aşa cu una cu două. Oamenii dintre cari te-ai ridicat, au nevoe de sfatul dumitale, iar dacă ai o bubă ascunsă în sufletul dumitale, ia cuţitul şi-o tae; aşa trebue să fac un bărbat ; aşa trebue să facă un om, şi mai ales un om întreg, şi dumneata trebue să fii unul, că noi de ăştia avem nevoe.

— Aşa am zis şi eu, câtu-i despre partea mea Mihoală, să n-ai grijă, că sunt greu ca piatra şi nu mă pot lua vânturile Ori cât ar bate şi ori în cotro s'ar duce, eu aci rămân, între oamenii cu cari m-am pomenit.

—Aci cu noi, ştiam eu; noi n'avem puterea să te ţinem, dar nici vrerea să te dăm, ci cred eu c-ar fi cu cale să calci şi dumneata urmele popii Mezdreală bătrânul care a murit într'o mână cu crucea, în cealaltă cu barda, alături de lăncerii Iancului.

— Nu m-am gândit niciodată la lucrurile de cari te temi dumneata, dar de multe ori am aşa câte o'ndoială, când văd ce se întâmplă în jurul meu. Sântem mulţi câtă frunză se scutură într'o toamnă, şi sântem slabi câteodată şi neputincioşi, întocmai ca şi frunza la gerul pişcăcios al iernei. Ne merge rău şi ar putea să ne meargă bine, dacă am îndrăsni noi să vrem, ori dacă am putea noi vrea. Am stat de multeori în cumpănă şi m-am gândit ce drum să apucăm, că prea-i pustiu şi sterp cel bătătorit până azi. La noi în târg

sânt multe lucruri pe cari le vezi şi nu le uiţi, ori chiar de-ai vrea să le uiţi, vremea nu vine să le şteargă amintirea. Nu e vorba aci de durerea mea, ori de păsuirea dumitale; aici e o bubă veche care dospeşte între două neamuri, de vreme îndelungă şi buba nu se poate vindeca decât tăind răul din rădăcină. Fiecare zi ce vine, aduce câte o năpăstuire; acuma dumneata ştii tot atât de bine pe cât ştiu şi eu, ce s'a 'ntâmplat la alegerea din Baia şi deatunci încoace. Cu iobagii din Bulzăşti şi din Prăvăleni nu s'au limpezit lucrurile nici până azi. Blăjenarii dumitale au început să coboare după lucru la Murăş, că nu mai au ce face pe la vetre, cei din Runc şi din Valea Bradului bat pragul judecătoriei din Baia în fiecare Miercure, de răul hoţilor de pădurari şi-al notarilor. Dar m-am gândit aşa într'o seară— dezbărat de toată ura şi cu inima curată. Ce-ar fi, dacă într'o zi dată de Dumnezeu, noi nu vom mai putea răbda şi ne vom ridica cu toţii, punând mâna care pe ce-apucă.

— Frumos grăeşti, dar Dumnezeu să-ţi păstreze cumpăna minţii şi să-ţi dea gândul cel bun. Noi ăştia din prostime, în cei de seama dumitale ni-i nădejdea Să ştii însă dela mine, că cea ce spui dumneata, se face cu mult înţeles şi bună chibzuială despre tot ce avem noi de câştigat şi tot ce am putea pierde, din ce bruma ne-a dăruit Dumnezeu. Nu ştiu dacă te-ai gândit la ce spuseşi cu atâta uşurinţă; eu însă socot că n-a sosit vremea, că noi n'avem încă o aripă deplin crescută. Când lungimea ei va fi pe potriveală, toate vin singure; până atunci noi să ne ferim de vrajbă, că ea nu vine din vrerea Domnului.

— Nu, că vine din vrerea stăpânirii şi din durerea noastră. Lucrurile mari nu se fac cu oameni mulţi, treaba fiecăruia cu ce are în sat şi noi har Domnului avem destul. In Brădeni s'a statornicit de astă toamnă un inspector al stăpânirii, slujbaş de care nu se ştia pân 'acum noi. Câinele ăsta umblă din sat în sat şi închide şcolile noastre, ba că una e umedă şi neli-

pită, ba că cealaltă are prea puţină lumină ; pe învăţători îi scoate din slujbe cu grămada, pentru că nu învaţă copii în limba ungurească, şi preoţilor cari au fost la alegere de partea noatră, le a tăiat ajutoarele de cari se bucurau dela Şaguna 'ncoace. In schib mişeiilor cari au votat cu ungurul, nu li-s'a mişcat un fir de păr din cap. Mitrachea din Mesteacăn o duce ca puiul sub cloşcă şi pare-mi se plănueşte ceva împreună cu inspectorul, că prea-l văd când prin Brădeni, când prin Baia.

— Le vine lor la toţi rândul, n-avea grijă — sfârşi Mihoală şi s'apropie de masă. Plopeanu se despărţi de negustorul din Baia şi pe drumeagul, ce serpuia în sus printre dealuri se arătară numai decât jandarmii cu baioneta lucind în lumina asfinţitului.

— S'a domolit băiatul Mihoală, întrebă avocatul curmând tăcerea dintr'odată.

— Vremea tare iute se potoleşte, răspunse primarul; dar mie-mi place să-l aud tâlcuind cu vorba aprinsă, aşa cum nu se vorbeşte azi decât în taină. Avem noi o socoteală de-mplinit de pe vremea alegerii şi până stătuşi dumneata de vorbă, puserăm la cale cum s'o dregem. Om vedea acuma ce-o ieşi, poate o să ţi placă şi dumitale.

Cărăuşul tăcu, urmărind ceva cu privirea apoi începu iară.

— Io-te domnule avocat câtu-i de mare umbra goronului ; trece până dincolo de marginea satului. Auzisem eu din bătrânii dela noi, că ar fi avut ungurii de gând să cumpere locurile astea, şi ar fi dat o ferdelă de galbeni, pe atâta pământ cât e umbrit de goronul lui Horea; da nu s'a găsit cine să le vândă. Eu zic că nu s'ar găsi atâţia bani în ţara asta, cât să poţi cumpăra pământul cu pricina ? Dumneata ce zici ?

— De, ştiu eu Mihoală, văd că pâna acum nu s-au găsit vânzători, că bani ar fi fost ei.

— Aşa o fi Domnule avocat, vânzători nu s'au găsit, că bani sânt, de-i greu pământul.

In vremea asta soarele scăpătă în dosul dealurilor şi umbrele se îngroşară, ridicând răcoarea pământului în ierburi. Lumea începu să se rărească şi căruţele se depărtau când în sus, când în josul drumului spre Baia. Intr'un târziu se ridică şi Plopeanu, iar primarul călări alături de trăsura avocatului până la plopii Grozăvestilor, unde s-abătu spre stânga şi trecând apa scăzută a Crişului, apucă sub poala pădurii, tăind poteci scurtate spre Zdrapţi.

VIII.

De-a doua zi de Paşti primarul din Buceş nu se mai abătu pela Plopeanu, dar Joi după Duminica Tomii s-a-duse ştirea în Brădeni, că în josul Crişului şi-n sus spre Rovinari, fuseseră tăiate în cap de noapte peste şase sute de holde cu grâu înspicat şi făcute una cu pământul sub talpa opincilor, de pare c'ar fi trecut hora ielelor prin grâne. Prin unele părţi intraseră cu plugul în holde, că se cunoştea unghia crăpată a boului, şi întorseseră lanul sub brazdă. Dar nu ştiu cum se potrivise că cei loviţi de pacoste erau tot oameni din cei cari votaseră cu ungurul. Când vestea fu adusă lui Plopeanu, avocatul se opri înmărmurit în mijlocul cancelariei, cu un teanc de acte la subţioară, clipind des din dosul ochelarilor cu sticlele groase, apoi luminat de un gând se apropie de Mezdreală şi-l trase de o parte să-i spună: «Să ştii că asta-i pedeapsa lui Mihoală».

In dup' amiaza din preziua Sângiorgiului pe costişele ce coborau din păduri, veneau feciorii şi copiii cu frunză verde, ca să împodobească porţile curţilor, iar unde se găsea mână de voinic la casă, cunoşteai a douazi de dimineaţă, după «Armindenul» de câţiva stânjeni, în frunza căruia se legănau, sus în bătaia vântului, năfrămi de toate culorile. Era obiceiu ca armindenul să nu fie mişcat dela poartă până după seceră, iar când se măcina grâul cel nou,

femeile ardeau cuptorul cu lemnul armindenului, de scoteau pâinea cea dintâi, aducătoarea de tinereţe şi de putere. Intre feciorii plecaţi la păduri după frunză verde, erau şi-al lui Basarab cu cel mai mare al Jugănarului. Toader al lui Basarab alesese de cu primăvară o tulpină de fag, dreaptă ca o lumânare şi lungă de câtiva stânjeni, cum îi şade bine unui arminden, şi plecase cu toporul pe mână, împreună cu al Jugănarului, cu gând să-l aducă deputatului din Brădeni că aşa le fusese înţelesul. In loc de şerpar Toader se încinsese cu o făşie lungă de cânepă curată şi mergea alături de tovarăşul său pe cărarea din dosul bisericii, iar când soarele era în crucea amiezii, treceau împreună culmea Cornetului şi apucară spre groapa Măgurii, de unde codrul se 'ntindea până de cealaltă parte spre Zdrapţi, neumblat de oameni şi nici rărit de topoare.

Când ajunseră în luminişul poenii, Toader se opri şi descinse valul de pânză, înfăşurat cam şase coţi pe lângă mijloc.

— Mă Ilie, eu nu-ţi spusei —' grăi el — de ce-am luat pânza; să-ţi spun încai acum. Pădurea asta coboară până 'n Valea Bradului şi tu ştii că aci Şuviţă e mare şi tare, dar mai ştii că noi avem de schimbat o vorbă cu el încă din iarnă. Pare-mi-se astăzi dăm ochi cu el undeva şi-atunci coborâm din munte cu gata. Să bagi bine de seamă, că el a plecat deacasă cu puşca, încă decuseară. Noi apucăm pe ieruga Cucului spre poiana de mestecini şi-aci cotim la stânga printre curpenii deasupra cărora izvorăşte părăul Cerbului. Pe marginea lui e fagul cu pricina. Până s-ajungem, tu nu te-abate din cărare şi pipăie cu opinca unde calci, să nu pârâie surcelele putrede pe supt frunze, iar unde-i auzi svon, să tragi cu urechea şi să mă chemi pe mine.

— Dacă-i cu puşca, atunci ar fi cu cale să-i batem drumul pe din spate şi să pchicăm peste el când nici cu gândul nu gândeşte; altfel nu ne ţine pchielea.

— Om face cum o fi mai bine, dar tu să fii cu băgare de seamă şi hai domol după mine—zise Toader, învălurând pânza pe braţul stâng. Dacă-ţi lunecă opinca la coborâş, sprijineşte-te în codorâştea toporului.

După jumătate ceas de cale, mai mult târâş, ajunseră în hăţişul de curpeni, unde spunea Toader că e fagul după care venise. Izvorul nu putea fi departe, căci se simţea mirosul de de frunză putredă şi s-auzea bolboroseala apei pe prund. Toader se opri din mers la tulpina unui carpen şi privi în sus; apoi lasă pânza să-i lunece de subţioară şi făcu semn lui Ilie să oprească, iar el începu a se urca în salturi iuţi, ca de veveriţă, spre coroana capacului, până se pierdu între ramurile înfrunzite. Dar cât ai bate-n palme se şi 'ntoarse 'napoi, iar Ilie înţelese numai decât, că în vale era gornicul Şuviţă. Toader sări jos, uşor ca o pană şi se plecă în urechea lui:

— Doarme cu capul pe-o buturugă la marginea izvorului, puşca e la doi paşi de el, haide.

Cei doi feciori îşi dezbrăcară ilicele, lăsându-le la tulpina carpenului şi se plecară 'n brânci, apoi începură a-se târâ la vale ca şerpii, pe stratul de frunze putrede ce susura încet în umbra netăiată de soare a copacilor pe cari străluceau încă bobii de rouă; câte o ramură uscată, ascunsă sub stratul gros de frunze, se auzea trosnind, ca un scâncet de durere sub greutatea trupurilor lor Intru'un rug din culmea unde s'auzea şopotul apei, Ilie lăsă o bucată din giulgiul sfâşiat al cămăşii, Toader însă sălta nainte, cu capul plecat în piept. fără să ţină seamă de crengile cari îi sfâşiau hainele şi mărăcinii ce-i sângeraseră palmele. Din mişcările lui făcute cu sufletul întretăiet, se ghicia o 'ndărătnicie de fiară ce-şi urmăreşte prada, fără a se opri în calea primejdiilor ce-o aşteaptă. La câţiva metri copacii se răriră şi gâlgâitul isvorului se auzea mai desluşit, până la margine însă mai era o şîrincă îngustă de sângeri abea înfrunziţi. Cei doi feciori se plecară mai tare deasupra pământului şi se opriră din mers, apoi

o porniră mai încet, atât de 'ncet, încât nici pasăre să nu-i simtă şi când ajunseră la luminiş, se opriră din nou. Toader făcu un semn tainic cu mâna spre buturuga unde dormea gornicul, fără să fi simţit ceva, apoi se grămădi pe vine şi când se săltă dela pământ, căzu grămadă în pieptul lui Şuviţă. Gornicul se trezi şi dete să se scoale, dar genuchiul lui Toader îl ţântuise ca un junghiu, tăindu-i răsuflarea. Ilie puse mâna pe puşcă şi singurătatea codrului tresări din adâncuri, iar în streaşnia de frunze se auzi bătaie pripită de aripi, pe urmă liniştea coborî din nou şi vuetul se pierdu în depărtări. Şuviţă se zbătea ca vulpea-n laţ, dar nu era chip să scape. După ce descărcă puşca, Ilie smulse cartuşiera gornicului şi o băgă în şivoiul limpede de apă, apoi bătu de două ori cu toporul în pământ, de-i scoase codorâştea şi se feri 'ntr'o parte. Toader sări din nou ca o pisică şi răsări la doi paşi de gornic, apoi puse mâna pe codorâştea uşoară şi o 'nvârti deasupra capului ca pe o ghioagă.

— Acuma să ne socotim Şuviţă, om cu om, şi ce-o de bâta—grăi el. Pune mâna pe puşcă şi dă pe unde-ajungi, cu ochii-nchişi, picioarele le cruţă.

Gornicul se ridicase şi când văzu că Ilie se dă la o parte să le facă loc, înţelese că-i vorba de luptă dreaptă şi apucă puşca de ţeavă, apoi se 'nţepeni în picioare. Toader băgă de seamă că ghioaga lui e mai scurtă cu două palme decât puşca gornicului şi cât ai clipi, planul fu gata. De l-ar fi prins Şuviţă în lungul puştii, ar fi fost greu de scăpat, de aceea se propti în opinci şi aşteptă. Până la apusul soarelui trebuea să se hotărască cine va pleca şi cine va rămâne peste noapte în codru. Gornicul se apropia încet, cu puşca ridicată, gata să lovească şi cu ochii aprinşi ca de viezure, iar când îi fu la îndemână, o proslăvi cu sete în capul lui Toader. Flăcăul însă se strecurase ca un sfredel printre picioarele răşchirate ale gornicului şi-l aruncase peste cap. Puşca se lovi în pământ şi se rupse în două, iar în mâna lui Şuviţă nu mai

rămaseră decât cele trei țevi. Lui Toader i-ar fi fost ușor să tabere peste el și să l stâlcească, dar așteptă să se scoale, și când fură din nou față în față, i-se lărgi gura într'un zâmbet și strigă: «După dreptate Șuviță, cât la mine și la tine». Apoi începură a se-nvârti roată ca doi cocoși, cu reteveiele deasupra capului. Flăcăul se răsucea pe vârful opincilor, purtînd codorâștea când pe stânga când pe dreapta, iar când îi fu la îndemână o prăvăli 'n urechea lui Șuviță. Gornicul prinse lovitura și oțălele icniră ca o nicovală înghesuită de baros, iar în lumina limpede din umbra izvorului cele două reteveie se încrucișară o clipă, ca două paloșe apoi se despărțiră iarăș. Era rândul lui Șuviță și flăcăul îl aștepta cu trupul prăvălit puțin înainte, săltând din genuchi când pe un picior când pe altul. Un singur lucru putea scăpa pe gornic, dacă ar fi plesnit codorâștea flăcului sub lovitura oțălelor. Dar se vede că și Toader se gândise la asta și pândea o clipă potrivită când să-l încolțească pe de lături. Când se prăvăli gornicul spre el, Toader ce răsuci spre stânga și plesni pe Șuviță din jos în sus peste încheieturile degetelor de-i sări țeava din mână, apoi se mai răsuci odată spre dreapta și încinse pe gornic cu codorâstea în lat, prin dreptul șalelor. Șuviță se ținea în picioare, gata să coprindă pe Toader în căngi, dar Ilie strigă din margine.

— Cu mâna Toderiță și prinde bine, să-i săce măduva.

Flăcăul aruncă codorâștea și întinse brațele să primească atacul. Pe urmă iar' începură a se 'nvârti roată, pândind potriveala, — și când se 'ncleștară, se azi troznindu-le încheieturile ca unui car prea încărcat Toader strângea pe gornic de supțiori, pe urmă îl apropie și se curmă deasupra lui, frângându-l din mijloc cum ai frânge-o coardă. Șuviță se sbătea să scape, dar cingătoarea lui Toader era ca oțelul și nu slăbea din arcuri, iar picioarele i se înțepeniseră în pământ, de credea-i c'au prins rădăcină. Ilie s-apropiase

şi se 'nvârtea în jurul lor, privind cum scade depărtarea dintre pământ şi capul gornicului, iar când văzu în ce parte se hotărăşte, puse mâna pe codorâştea aruncată şi strigă:

— Strânge Toadere, să ţi iasă printre degete.

Dar Şuviţă se ţinea tare 'n picioare, numai mijlocul i-se muiese în strânsoarea ca de urs a flăcăului. Răsuflarea i-se tăie apoi dinr'odată şi gemu înecându-se în gât, iar din colţurile gurii îi scăpă o dâră subţire de sânge. Toader se 'ndreptă din genunchi şi ridică pe gornicnl moale deasupra capului, apoi îl izbi cu sete 'n pământ. Şuviţă se desmetici şi dete să se scoale, dar codorâştea întinsă de Ilie îl doborâ din nou.

— Stăi gornice, că deacuma începe judecata de pomenirea lui Ionuţ, zise flăcăul şi ridică din nou codorâştea.

— Scoate-i doloama Toderiţă şi bate-l din creştet până 'n «vâr'cozii» strigă Ilie care urmărea dela distanţă fiecare mişcare.

Gornicul se plecasc cu capul în pământ şi aştepta în tăcere, apoi loviturile începură să curgă dela umeri până din sus de genunchi, ca o ciocăneală de ploaie pe coperişuri; pe urmă deveniră mai rari şi mai încete, iar Şuviţă începu a icni ca un şarpe, muşcând pământul. Când scâncetul amuţi cu totul, loviturile conteniră şi Toader aruncă codorâştea.

— Haide Ilie, să muiem pânza, să-i treacă vănătăile.

Feciorii intrară amândoi pe prund şi vârâră giulgiul în apa rece, pe urmă îl stoarseră bine şi s-apropiară de gornic. Ilie îl dezbrăcă până la cămaşă, iar Toader puse codorâştea din nou în topor. După ce isprăviră cu dezbrăcatul gorniculni, îl înfăşurară strâns în pânza rece, dela subţiori până în vârful degetelor. Apoi îl apucă unul de cap şi altul de picioare şi-l întinseră alături de buturugă. Traista cu merinde fu desfăcută şi aşezată lângă el.

Suviţă privea cu ochii tulburi pe cei doi flăcăi cari

se opriseră în faţa lui. Toader făcu un pas înainte şi ridică o mână:

— Gornice, să ştii dela mine, că nu-i faptă fără răsplată. Sorocul a căzut pe ziua de azi şi toată năpasta din senin vine. Tu te-ai pus în poară cu neamul tău şi din pricina ta se făcu astă iarnă omor, dar io-te că Dumnezeu te bate. Noi n-am vrut să facem moarte de om, poate ar fi fost mai bine, căci şarpelui trebue să-i zdrobeşti capul. Dar cred eu că de-acum te-ai răcorit şi oasele muiete mai uşor se'ndoaie. Haide Ilie, să ne vedem sănătoşi gornice la altă alegere...

Cei doi flăcăi urcară din nou spre costa curpenilor, iar Şuviţă rămase singur. In deal începu să bată toporul în tulpina fagului care se auzea cum se cutremură cu durere din rădăcină. La izvor umbra se 'ngroşă şi apa clocotea în piatră ca o destrămare dintr'o poveste fără început. Noaptea venea încet şi pe furiş, o mierlă se opri în tufele de sânger dela capul lui Şuviţă şi fluieră subţirel din vârful limbei. Iar când răsări luna în vârful copacilor, o privighetoare începu să-şi depene jalea deasupra izvorului. De cealaltă parte a muntelui Toader şi Ilie coborau coasta cu armindemul în spate, păşind în tăcere. Al Jugănarului roti ochi împrejur apoi cuvântă:

— Ziua de azi a fost de sufletul lui Ionuţ, cuvântă Ilie.

— Peste două zile-i om teafăr, n-ai teamă, câinele nu moare... Dar ştiu că pomeneşte Sîngiorgiul.

La coborâşul Cornetulni clopotele dela biserica din deal prinseră să bată de utrenie, iar în munte, alături de izvor, veghea Şuviţă străpungând cu ochii întunericul şi tresărind la fiecare şopot de frunză.

IX.

Două zile după întâmplarea cu armindenul, Şuviţă fu găsit în codru de un român ce venea dinspre Zdrapţi şi s-abătuse prin pădure să-şi scurteze cărarea. Omul duse vestea în Valea Badului, de unde plecă un

car cu boi şi se opri în poala codrului, apoi patru oameni urcară spre izvor şi-l aduseră pe braţe, înfăşurat în giulgiul alb, cum îl lăsaseră flăcăii. Apa rece de izvor scosese orice urmă de bătae, dar gornicul ţepenise de atâta nemişcare şi zăcu şase săptămâni în umbra unui coşar de curte. După ce mai prinse puţină inimă, apucă iarăş drumul codrilor, cu puşcă nouă, cumpărată pe banii alegerii din iarnă. In sat nu ştia nimeni de păţania lui, dar când îl văzură purtat pe braţe, oamenii rămaseră cruciţi, iar cei ce-i cunoşteau întâmplarea din Baia, se dumiriră numai decât şoptindu-şi între ei; «Răsplata lui Dumnezeu nu 'ntârzie».

Gornicul nu suflase nimic despre bătaie, veniră şi jandarmi în două rânduri, dar nu fu chip să afle, decât că fusese stâlcit de doi hoţomani tăciuniţi la obraz, pe când dormea. Urma bătăii pe trupul lui nu se cunoştea, dar din felul cum se zbătea în aşternut, vedeai că-l trudiseră cumplit, de pare c-ar fi rupt măruntaele în el. In Brădeni însă lucrurile răsuflară chiar de adoua zi, şi cel dintâi care primi ştafeta, fu avocatul Plopeanu care dete ştire şi lui Mezdreală. Dar nu se mai auzi nimic, nici de unde venise ştirea, nici cine o adusese şi tocmai peste două zile găsiră pe Suviţă întins la izvorul Cerbului. Pe urmă întâmplarea fu uitată, dar de atunci încolo gornicul nu mai urcă poteca muntelui fără jungher şi rotea de patru ori ochii împrejur, nainte de a intra în codru, iar printre copaci umbla iepureşte, de teamă că nu se trezească prea târziu, cum se trezise cu povestea codorâştei.

La câteva zile după asta pică şi Mihoală, cătrănit de s'aprindă pământul. Cu afacerea hoţului de notar nu s'alesese nimic şi birurile furate, rămăseră să fie plătite de sate. La judecata tribunalului din Deva tâlharul fu osândit la şapte luni de temniţă, atâta fu toată răsplata pentru sărăcia ce adusese pe capul oamenilor. După socoteala lui Mihoală clavirul suprefectului,

scăpa tocmai la tăierea stupilor şi cu a bună seamă tot în Brădeni venia, dar aici îl aşteptau ciomegele frumos lustruite ale buceşenilor şi a feciorilor din Stănijă. Pân'atunci însă mai era vreme lungă şi după Sântă-Mărie în Buceş se făcea alegerea notarului celui nou. Mihoală venea de trei ori pe săptămână la Plopeanu şi sfătuia împreună cu Mezdreală ce-i de făcut. O parte din săteni ziceau să candideze din nou pe practicantul Florea, dar la urmă, sfătuiţi de îndemnul lui Mezdreală, se hotărîră pentru Plaştea din Mihăleni care fusese scos din slujbă de când cu alegerea din Baia. Suprefectul însă avea din nou omul lui, dar nu avusese până acuma obrazul să iasă pe sate. Pe primari însă îi chemase în două rânduri la suprefectura din Brădeni, unde îi luă cu tot felul de vorbe, la început cu buna, pe urmă cu răul, doar i-o putea curma, dar sătenii una ştiau : ei au omul lor, pe Plaştea ori de unde nu, ei nu aleg pe nimeni. Mihoală era muncit de fel de fel de gânduri ; cu suprefectul nu dase ochi din noaptea aceea când veghiaseră 'mpreună în primăria Buceşului ; cele două chemări nu le-ascultă, dar nici suprefectul nu-l căuta şi era bun bucuros că poate amâna cât mai mult sorocul revederei.

Intr'o Joi dimineaţa pe când Plaştea venia cu nevasta şi cu o fetiţă la târgul din Brădeni, în gura Berzei se 'ntâlni cu doi jandarmi, trimişi par'că anume în calea lui. Fostul notar bănui numai decât de unde-i vine pocinogul şi opri căruţa în mijlocul drumului, iar jandarmii îl poftiră jos. Nevastă-sa şi fetiţa îmbrăcate în port săliştenesc, fură descinse de bâiele tricolore şi trebuiră să se 'ntoarcă acasă, iar fostul notar fu dat judecăţii. Lucrurile erau puse la cale de suprefectul din Brădeni care voia să scape de Plaştea tocmai pe vremea alegerii. Află şi Plopeanu despre întâmplarea lui şi înţelese că aci nu mai era nici o scăpare, de aceea sfătui oamenii să pregătească în taină candidatura lui Florea. Mihoală strânse din pumni şi-şi plesni luleaua de pământ grămădită între măsele,

apoi plecă spre Stănijă şi nu se mai arătă vreme de trei săptămâni prin Brădeni.

Dintre dascălii şi preoţimea ce votase cu alesul românilor, nu scăpă nici unul cu obrazul curat; câteva şcoli fură închise de inspectorul din Brădeni trimis de stăpânire, şase dascăli din susul Crişului fură scoşi din slujbe, pe cuvânt că nu ştiau limba statului, iar preoţilor le tăiară ajutoarele. Numai popii Guga din Curechiu nu i-se mişcă un fir de păr în toată vremea asta şi tovarăşii lui întru preoţie îl priveau cu-n fel de ură stăpânită, când îl vedeau Joile trecând prin Brădeni şi strecurându-se cu faţa zâmbitoare printre oameni, fără să-i pese de cineva. Părintele Guga era popă după tipicul vremii lui Şaguna şi după ce 'nvăţase slujba de strană, plecase la Blaj, de unde se 'ntorsese să păstorească satul uitat de Dumnezeu şi împotmolit de patru păraie ce se revărrau în fiecare an deasupra lui. Apucase şi vremuri bune, acum călătorite fără drum de 'ntoarcere şi cei treizeci de ani, cât păstorise poporănii din Curechiu, bătătorise tot pământul românesc, din Olt până la Someş şi-n jos spre ţara ungurească până-n Tisa; trecuse şi muntele spre Dunăre şi cutreerase toată Valea Argeşului din Turnu până-n Prut. Aşa bătrân, cu pleata rară, sub pălăria înverzită de soare şi ploi, îl întâlneai în mijlocul Braşovului ori pe drumurile Ţării româneşti, cu veşnica desagă în mâna stângă şi clinurile antireului urcate-n vânt ca două aripi. Cu trupul prăvălit înainte, ca al unui gonaciu mereu pe fugă, tăia zările şi trecea apele, pe vreme bună şi pe ploaie, întotdeauna pe jos, îmbrăcat în iţarii prea lungi, înfundaţi în gâtul prea larg şi prea scurt al unor ghete hăbucite. Pe deasupra cu antireul negru de sub care ghiceai întotdeauna forma unui ceaslov sau a unei legături cu cine ştie ce lucruri, adunate din mila unor oameni cu aşezări depărtate de frământările noastre.

Vara când sătenii din Curechiu coborau la Mureş

după lucru, ducându-se cete cu îmblăcii şi coasele-n spinare, popa Guga încuia biserica şi pleca să nu se mai întoarcă până la Sumedru, când începeau zăpezile şi se-ntorceau pribegii. Din rătăcirile acestea ale lui, popa Guga adunase atât, cât să facă biserica din deal şi s-o 'nzestreze. Mai târziu când biserica fu bună înzestrată, popa Guga ţinea patru băieţi la şcoli, doi ai lui doi ai frate-său, iar oamenii spuneau că tot din zestrea bisericii se 'nzestrau şi feciorii popii. Gura lumii însă cine s-o mai creadă; dealtfel şi părintele Guga îşi vedea de drum, fără să-i pese de cineva şi-n fiecare vară îşi făcea plecările, întocmai cum şi-le-ar face toamna berzele, iar de se-ntâmpla să-i răsară în cale— în cine ştie ce târg depărtat— un cucunoscut, să-l întrebe încotro-l bat gândurile, părintele tresărea ca fript de mucul lumânării şi clipea grăbit din ochii şireţi şi adânciţi în fundul capului, apoi răspundea alin:

«Ia-ca, cu bătrâneţele fiule, am mai plecat după ceva sfeşnice şi icoane pentru sfânta biserică».

Acesta era răspunsul în orice împrejurare şi pentru oricine. De mult ce-l spusese, se obişnuise cu el şi de se 'ntâmpla să-l întâlneşti pe uliţa satului, cu molitfelnicul la subţioară şi-n gât cu patrafirul, mergând să spovedească ori să-ngroape, vorba popii Guga era tot «sfeşnice şi lumânări din Ţara Românească». In gura lumii nu se uita niciodată, nici viaţa nu-i fusese răscolită de porniri prea mari, căci zicea părintele «ce nu face capul nu trag picioarele» şi-i plăcea să trăească tihnit în aşezările lui, pustii de când îi murise preoteasa şi copii i-se înstrăinaseră prin lume. De mişcarea fruntaşilor români stătea departe şi nici în alegerea din iarnă nu se mestecase. De aceea pacostea stăpânirii asupra lui nu s-abătu şi-ş putu vedea de drum, decum plecară cele dintâi cete de ţărani spre Mureş. Dela alegerea asta însă popa Guga avu un schimb de vorbe grele cu dascălul şi acesta ameninţă în faţa satului, că-i încuie biserica şi nu-l mai

lasă la altar, căci un astfel de om e nevrednic să slujească Domnului într'un sat cu români credincioşi. Dar bătrâneţele popii fură iertate şi de pedeapsa asta, căci oamenii se gândeau la multul ce trecuse şi la puţinul ce-a mai rămas din anii păstoriei. Cei mai vârstnici din sat spuneau că popa n'are moarte, că-i legase urma într'o noapte cu vreme tare şi de atunci nu-l prinde nici boala nici slăbia bătrâneţelor. Alţii ziceau că are iarba fiarelor, găsită în umbra unei poieni pe când trecea muntele spre Ţară, şi de atunci o poartă sub limbă, deaceea nu-i piere glasul, căci popa Guga cânta şi-acum la bătrâneţe troparele, de se stângeau lumânările-n altar, când se sprijinea cu mâinile amândouă în zidul prestolului, de cutremura bisericuţa cu «puternice, sfinte Dumnezeule. sfinte tare...».

Dar cu toată iertarea poporănilor săi, popa din Curechiu nu fu iertat de celelalte feţe bisericeşti de pe Crişuri, printre cari i se dusese vestea ca unui cal breaz, şi nici la protopopul din Brădeni nu mai îndrăzni, să se arate cât fu vara de lungă. Deaceea trecea acum străin printre preoţii veniţi la târgul săptămânii şi se strecura cu ochii pierduţi printre oamenii cari nu i se mai fereau din cale. Când se întâlni odată în răscrucea Criştiorului cu Mihoală din Buceş, acesta opri calul în mijlocul drumului şi-şi înfipse ochii ca două suliţi în pieptul popii. Guga s-ar fi întors bucuros din cale, dar îi era ruşine; nu-i vorbă, tot atât de greu îi venea să treacă şi pe lângă Mihoală, de aceea plecă ochii în pământ şi se feri pe de lături. Când ajunse în dreptul primarului, acesta se plecă în oblânc şi suflă spre el ca o mustrare; «Blagosloveşte părinte şi Dumnezeu să te ierte, că noi nu putem ierta».

Aci avea dreptate cărăuşul; el nu putea ierta; nu iertase nici pe juncani, nici pe rovinari şi purtase grija tuturor mişeilor din sus de pe Criş şi din jos; nu iertase nici pe Şuviţă care zăcu şase săptămâni

pe dungă şi nu ierta el nici pe ceilalţi cu gornicul de o seamă. Crâşmile din Mesteacăn arseră într'o noapte până 'n pământ şi prin sat nu era ţipenie de om care să dea o mână de ajutor. Singur Mitrachea mai era, dar nu fusese încă scos de pe răboj şi alături de el mai intrase şi suprefectul din Brădeni, să-i ţină tovărăşie. Toate însă la vremea lor şi se vede că sorocul lui Mitrachea încă nu sosise, dar nu putea nici să întârzie mult. Câinele de corteş se păzea cum te păzeşti de foc şi de apă şi cât fu vara de lungă nu mişcă din Brădeni, decât cel mult până la judecătoria din Baia şi napoi. Dela geamul cancelariei lui Plopeanu, Mezdreală îl vedea de multeori lunecând cu frică în lungul drumului, ca un câine bătut prin umbra gardurilor, dar când se simţea alături de inspectorul unguresc, corteşul se umfla în pene şi ridica capul întocmai ca un cal nărăvaş, hrănit cu grăunţe. Dela Mezdreală află cărăuşul, când trecu odată pe la cancelarie, că Mitrachea a 'nceput să ţină tovărăşie inspectorului în vizitele ce făcea prin sate şi că-i slujea de călăuză în goana după dascălii româneşti.

— Pchică el pe mâna noastră, dar să ferească Dumnezeu şi pe pui de şarpe de ce-i poate pielea —gândea Mihoală, fără să spună nimănui nimic ori să destăinuească cuiva firul nesfârşit al planurilor sale, ţesute de o mână răzbunătoare care plătea atâta de greu şi-atât de departe Numai arinii de pe dunga Crişului ar fi putut spune, decâteori veghiase Mihoală în umbra lor până se revărsa de ziuă, şi pietrişul din matca seacă a Răstoacei, unde tăinuiau feciorii Jugănarului cu picioarele 'ngropate până-n glezne în prund, aşteptând să bată ceasul de dreaptă răsplată, fiecăruia după faptă.

Vara trecu înceată şi fără nici o schimbare în viaţa de toate zilele. Cei din josul Crişului avură de două ori judecată cu inginerul silvic, dar lucrurile nu se limpeziseră încă. Olarii din părţile Ociului şi dinspre Hălmagiu, nu mai veneau cu marfa încărcată de trei ori deasupra cât între loitrile carului, ci apucau spre

Murăş numai cu ulcioare, încărcate pe căluşei mărunţi şi slabi, cu coamele pline de scăieţi. De acum ajungeau la drum de ţară, se auzeau pietricelele vuind în ulcioare la fiecare legănare a calului, ca nişte clopoţele înfundate cu ogrinji. Cei ameninţaţi de banca din Baia însă avură parte să răsufle uşuraţi, după ce Plopeanu le dete în ştire, că pământurile le sunt libere de primejdia vânzării cu sila.

Câteva săptămâni în Postul Paştilor un om străin se abătu pe la cancelaria avocatului şi întrebă de Mezdreală. Plopeanu lipsea şi feciorul popii căuta să-şi aducă aminte, dacă mai văzuse undeva faţa asta de om năcăjit. Ţăranul se oprise aproape de uşă şi-şi frământa căciula între palme, rătăcind ochii când spre Mezdreală, când spre geamul ce da în stradă. După câteva clipe de gândire feciorul popii întrebă.

— Ce te-aduce pe la noi bade?

— Pe noi, lucru rău domnule avocat.

— Haide, s-auzim despre ce-i vorba, îndemnă din nou Mezdreală.

Ţăranul ce frământă iarăş, apoi îşi încrucişe mâinile deasupra şerparului şi-n ochi îi luci o umbră de îndoioşare, pe urmă îşi întoarse faţa îngândurată spre avocat.

— Să nu fie cu supărare, avem o jălanie...

— Şi carea-anume?

Dar se vede că românului îi venea foarte greu să spună ce-avea la inimă, căci plecase capul în pământ şi se gândea cum să-n ceapă. Văzând aşa, Mezdreală veni mai aproape de el şi întrebă:

— Cum te cheamă bade?

— Eu sânt Toaderu' Rafilii din Dealu' Tăului domnule avocat...

— Insurat eşti?

— Păi chiar de asta am venit la dumneavoastră...

— Ei cum?

— Vreau să mă despart de nevastă; să ierte domnul...

— Cum aşa?

— Uite aşa— răspunse dârz omul, apoi tăcu şi începu a-şi schimba greutatea trupului de pe-un picior pe altul.

Mezdreală s-apropie şi se gândea la cei spusese omul. Nu i-se mai întâmplase să vadă un ţăran că vrea să se despartă de nevastă; se vede că la inima lui se grămădise mult amar până să se hotărască şi nu ştia cum l-ar putea descoase mai uşor, să vadă care-i pricina.

— Zici că vrei să te desparţi?

— Da domnule— gemu ţăranul cu uşurare.

— Şi care-i pricina?

— Pricină n-ar prea fi ea, dar să vezi dumneata cum stau lucrurile. Acuma, pasărea după pene se cunoaşte şi dumeata mă vezi, aci naintea dumitale.

— Ei da, te văd, dar nu 'nţeleg.

— Stăi să-ţi spun; eu n-am pământ, trăiesc cu palma, lucrând pe unde apuc şi ce găsesc. M'am însurat, se împlinesc opt ani la ziua Crucii şi din sărăcie n-am mai putut spori, nici cât s'acoperi cu palma ori să cârpeşti un suman, şi-aş vrea să mă despart. Să-mi faci dumneata cărţi de judecată.

— Bine, dar care-i pricina; nu te-ai însurat doară să ai de cine te despărţi?

— Sânt om sărac domnule şi mă zolesc de dă inima din mine de trudă, dar tot degeaba. Acu, m-am gândit c-ar fi cu cale să mă despart de nevastă, că face prea mulţi copii şi n-avem de unde hrăni atâtea guri.

— Câţi copii ai?

— Şapte, să ierte domnul şi mai e unul pe drum.

— Va să zică asta-i pricina; vrei să te desparţi fiindcă face prea mulţi copii. Aşa, ştii ce bade, sărăcia la omul sărac sporeşte — sfârşi Mezdreală apoi se apropie din nou de fereastră şi începu a-şi face socoteala. Gândul i se pierdu departe într'un bordei sărac, la cei şapte copii cu mânuţele înfipte în poalele mamei. Pe laviţa de lângă uşă i-se păru că vede pe Toader, doborât de povara gândurilor, frământându-se de

unde să împrumute o oca de lapte şi un pumn de făină.

— Ştii ce Toadere — zise Mezdreală — azi e cinsprezece Prier, pe când crezi că te dărueşte Dumnezeu ?

— Păi, să tot fie două săptămâni, dar mai mult nu poate fi.

— Uite ce să faci, după ce s'o naşte copilul, să-l ţii vr'o două luni, până mai prinde putere. Pe urmă să-l aduci la mine la cancelarie, că ţi-l cresc eu. Până atunci ai vreme să te răzgândeşti şi tu şi nevastă-ta, iar de cumva nu ţi-ai mutat gândul despărţeniei, atunci să vii la cancelarie şi vom face va fi mai bine. Uite îţi şi pun termen — zise Mezdreală — luând calendarul soroacelor.

— Să vii pe la jumătatea lui Cireşar şi să-mi spui cum rămânem. Ca să nu uit nici eu nici dumneata, îţi voi trimete scrisoare, că te-am trecut la carte.

— Bine domnule avocat; dacă spui dumneata, atunci aşa trebue să fie — se dumeri omul, apoi îşi apucă' ntre degete ţuguiul căciulii şi se ploconi spre uşă.

— Mă închin de sănătate, domnule avocat.

— Mergi sănătos bade, şi nu uita cum ne rămase înţeleşul. Până atunci fii pe pace — strigă feciorul popii din mijlocul cancelariei.

După ce rămase singur, Mezdreală îşi depăna în gând povestea năcăjită a ţăranului şi-i venea să râdă de gravitatea naivă cu care îşi povestise păsul, dar numai decât îşi aduse aminte de bordeiul sărac şi de gânguritul ca de puişori flămânzi, al celor şapte copilaşi ai lui Toader şi zâmbetul i se şterse ca luat cu mâna. Greu trebue să fi fost amarul adunat în inima lui, dacă ajunsese cu gândul atât de departe, în cât se hotărâse să se despartă de nevastă şi să-şi ia lumea în cap, lăsându-şi copii pe drumuri. Dar cine ştie, poate până-n vară i-se schimbă gândurile, iar de unde nu, peste câţiva ani popa Mezdreală va avea pogănici pe feciorul lui Toaderu' Rafilii.

Când se'ntoarse Plopeanu, îl găsi tot la geam şi după ce află istoria cu Toader îi trecu teancul de hârţoage cu procesele foştilor iobagi din Prăvăleni. Nu mult după aceia sosi primarul Marcu din Stănijă şi dete veste avocatului, că Mihoală e plecat de acasă de două zile prin cele şapte sate din Dealul Buceşului şi că lăsase vorbă ca în ziua de Ispas să poftească Plopeanu cu Merdreală la deal, în faţa bisericii unde slujea popa Săracu, iar el va strânge gloatele din Valea Blăjenilor până sus la Dosuri şi vor ţine adunare cu toţi popii de lege românească şi vor sfătui ce-i de făcut, pentru alegerea dela Sântă Mărie. Mihoală mai spusese ca Plopeanu să treacă pela suprefect şi să ceară învoire pentru adunare, dar svon despre ce-o fi vorba, să nu dee, căci altfel ar putea opri lumea să vină.

Invoirea trebuia cerută două săptămâni 'nainte de sorocul adunării şi cum până la Ispas mai era vreme, Plopeanu sfătui pe Marcu să fie pe pace, că toate se vor face în bună rânduială şi făgădui ca în ziua hotărâtă de ei, să vină împreună cu Mezdreală să vor bească oamenilor şi să se 'nţeleagă, ce fel trebue făcută alegerea din toamnă. Adunarea era hotărîtă să se ţină mai din vreme, căci după Rusalii începea numai decât secerişul şi oamenii coborau cu coasele în şesuri, iar cei mai mulţi cu îmblăciile şi nu se întorceau decât în postul Sântă-Măriei. când cele dintâi rândunele coborau în josul apelor, gonite de suflul toamnei spre alte ţări mai calde. Când poala codrilor începea să bată în roşu şi cele d'intîi frunze scuturate se învălurau pe costişe purtate de vânt, moţimea cobora din nou drumurile munţilor, unii cu căruţe ferecate, alţii cu caii, pe unde potecile erau mai strimte şi mai grele. Cei cu caii aduceau doniţi şi găleţi din lemn de cetină, alţii răşină în scoarţe de brad, iar cei cu căruţele duceau ciuture şi hârdaie şi coborau unii până la cetatea de Baltă, pe Târnave, ori pe Ţara Oltului şi-a Bârsei, iar alţii în jos spre

ţara ungurească, de umpleau toate drumurile cu jalea doinei româneşti, cântată 'n fluer de cireş ori lemn de paltin. Cine ştie unde, în mijlocul unui târg pestriţ din inima ţării ungureşti, întâlneai câte un câmpănar ori scărişorean cu căciula de vidră, în mijlocul valului de lume străină, cu traista grea de fluere şi tilinici pe cari le încerca în faţa cumpărătorilor. Dar ori cum ar fi potrivit-o, din suflu ori din degete, cântecul tot de jale ieşia, o jale sfâşietoare, îmblânzită de duioşia lemnului adus din munte şi lustruit din dăltiţă prin bordeiele resfirate pe costişele împădurite de brazi. Toamna, când se lăsau îngheţurile ori se 'ngroşa bruma, pribegii se 'ntorceau din nou în zarea munţilor, iar căruţele ferecate şi căluşeii mărunţi, aduceau grîul frumos ca aurul, în schimbul mărfii pornite de-acasă.

Când iarna se aşeza cu temei şi bordeiele rămâneau îngropate cu săptămânile dearândul, de nu le puteai ghici urma dintre troenii spulberaţi de vânt, decât după dâra subţire de fum ce scăpa prin hogeacurile de olane, ieşite din coperişul de prăştilă, începea din nou ciopitul lemnului de brad şi-a cercurilor de alun, menite ca să plece în toamna viitoare.

Moţimea din poala munţilor unde brădetul era mai rar, pleca cu iarna odată la tăiatul pădurilor, în sus pe Someş şi nu se mai întorcea decât primăvara, când începeau să se umfle păraiele. La toate astea Mihoală se gândise sorocind adunarea pe ziua de Ispas. Până atunci nu se arătă nici în târgul Brădenilor nici în Baia, dar de două ori trecuse cu calul acoperit de spume spre Dealul Racovii, în miez de noapte, ocolind drumul de ţară în lungul câmpului. Odată trecu spre Râşca şi Mesteacăn, iar când nu fi chip de înconjurat drumul mare, se dete jos de pe cal şi-i înfăşură copitele în cârpe, ca să nu răsune gonind pe inima drumului. Nimeni nu ştia ce pune la cale, nici unde se duce, căci pleca pe înserat şi se ivea în zori, dar Plopeanu care înţelegea că nu-i lucru curat cu alergările lui, se aştepta din ceas în ceas să vadă ce-o

să iasă. Feciorii Jugănarului cu care se'ntâlniṣe în Dealul Racovii la miez de noapte şi odată în matca seacă a Răstoacei, nu-i putuseră spune nici ei nimic din planurile neştiute ale primarului. Venise ca să-i vadă şi-i întrebase de Mitrachea, apoi plecase tot atât de fără veste cum venise, apucând în sus printre dealuri spre Mesteacăn. In noaptea aceea arseră şi curţile lui Mitrachea, dar dimineaţa Mihoală fu găsit pe prispa casei lui din Buceş, cioplind cu toporul o leucă de căruţă.

Vremea se strecura încet şi nebăgată'n seamă, dar într'o după amiază, răsfoind cartea soroacelor, Mezdreală dete peste Toader al Rafilii şi-i trimise vorbă să treacă Duminica viitoare pe la cancelarie. Omul se vede că-şi uitase de mult pricina, căci din primăvară nu mai dase prin cancelaria advocatului, iar când sosi la ziua hotărâtă de feciorul popii, acesta era aproape să nu-l mai recunoască. In ochii ţăranului nu mai ardea lumina aceea sfăşietoare de greul grijilor şi-al durerii. Era îmbrăcat într'un zăbun albastru găitănit, cu iţarii curaţi, potriviţi în opincile strânse cu curele din nojâţe. Omul aştepta aproape de uşă şi Mezdreală îl luă pe departe:

— Cum o mai duci Toadere?

— Slavă Domnului, noi bine— răspunse omul— vara tot târşu'dă sălaş. Vreme bună avem din voia Domnului, sănătate să ne dea Dumnezeu, că de lucru se găseşte când te trage inima.

— Dar cu vorba noastră cum stăm?

— Care vorbă domnule avocat?

— Poate'ai uitat Toadere?

— Nu ţin minte— răspunse omul.

— Ştii, că veniseşi mai în primăvară şi ceruseşi să-ţi facem hârtii de despărţenie.

— Aşa o fi domnule avocat, dar de-atunci e cam mult şi noi ne-am mutat gându.

— Bine Toadere.

— Bine să dea Dumnezeu.

— Dar copilul dai-l?

Aci omul păli la faţă şi-şi plecă capul în piept, apoi prinse a-şi roti pălăria dintr'o mână 'ntr'alta. Se vede că nu se aştepta la întrebarea asta. După câteva clipe de gândire, ridică privirea spre Mezdreală şi o rătăci din nou în pământ, iar când o ridică pentru a doua oară, peste ochi i-se aşezase o perdea de rouă ca unei căpriori în spasmul morţii. Nu ştia ce să răspundă şi oftă, cutremurându-se din tot trupul, întinse mâinile amândouă şi închise ochii plecându-şi capul pe spate, apoi şopti din toată durerea sufletului său trudit.

— Nu putem domnule avocat, că Doamne frumosu-i

X

Par'că bătuse vânt prevestitor de furtună şi repezise în văi de pe costişe, toate frunzele codrilor din Dealul Buceşului. Le ridicase de sus din culmi şi le-abătuse prin pripoare peste pâraie; le grămădise la răscrucea drumurilor şi le aruncase vrăjmaş în bătătura bisericii lui popa Săracu. Aşa veniră în ziua de Ispas ţăranii din cele şapte sate la adunarea orânduită de Mihoală. In curtea bisericii lumea se frământa ca valurile unei ape, iar pe uşa largă de la pridvor, răzbătea câte odată glasul diacului şi crâmpee din rugăciunile îngânate de cei şapte preoţi, îmbrăcaţi în odăjdii şi plecaţi de acasă de când se crăpase de ziuă. Când slujba se isprăvi şi limba grea de oţel bătu prelung în clopotul turnului; oameni se mişcară năpădind în curte, apoi se despărţiră în două, lăsând să treacă preoţii şi toţi fruntaşii veniţi la adunare.

Aproape de intrare era o masă, cu picioare de stejar înfipte în pământ, care slujea la parastasuri ridi-

dicate pentru odihna celor morți. Aci așternuse Mihoală două pături groase de lână și de aci urma să se deschidă adunarea, după datina locului, de către popa Săracu după care avea să glăsuească Plopeanu și Mezdreală, iar la urmă de tot Mihoală și Marcu din Stănijă.

După ce lumea se liniști, părintele Săracu binecuvântă adunarea, stopind din ujogul de busuioc aghiazma peste capetele descoperite ale țăranilor; le tălmăci apoi rostul venirei lor în deal la Buceș și lăsă pe avocatul Plopeanu să spună ce nu putuse spune sfinția sa, ne mai având tăria cuvântării, nici darul de-a mișca mulțimea. Freamătul se potoli pe 'ncetul și când liniștea se făcu deplină, Plopeanu își potrivi ochelarii, plimbându-și privirea pe deasupra mulțimii, apoi începu cu glasul domol.

Frați dragi și oameni de-omenie,
v-am chemat la sfat în zi de praznic, nu să facem răzvrătire ci să punem la cale, cu bună înțelegere, o pricină veche pe care dumneavoastră o știți, că-s lucruri nerăcite încă. Ați ascultat chemarea noastră— venită din nevoie obștească — și-ați înțeles despre ce o fi vorba astăzi, de aceea gândesc c-ar fi cu cale să nu mai pomenim nemulțumirea veche ci să căutăm a ne feri de alta nouă. Mai știți că legi avem făcute pentru noi și contra noastră, când trecem peste marginile lor, dar legea despre care pomenesc ne îngrădește numai faptele, ci ne poate stăpâni și gândul și noi am hotărât să dăm o cinste, pe nedrept răpită, omului ce-o vrednicește și omul ăsta-i om de legea noastră. Trăiește printre noi, hălăduind de zece ani în deal la Buceș și cunoaște tot răul ce-a venit prin sate din vrerea altora, nu din a lui și-a noastră. Pe el o să-l alegeți în scaun de notar, că-i cu dreptate și cinstea i se cade mai de mult, dar n-a fost cu putință pân' acuma, căci nu voia județul din Brădeni Dar lucrurile s-au schimbat și-om face cum vrem noi de unde nu, județul și-o face-o singur alegerea din sat.

dar pentru el. Aşa cred eu, că'n ziua sorocită să veniţi cu toţii, având un singur gând; cu omul nostru ori cu nimeni. Judeţului nu-i mergem împotrivă dar nici n-om merge contra noastră. Aşa am hotărât, şi vorba ne rămâne cu înţeles, vom merge pentru noi şi contra nimănui — în ziua când veţi alege notar în sat: dar până atunci rămâneţi liniştiţi şi vrajba ocoliţi-o; dreptatea noastră e răsplata celui slab şi mângâierea celui năcăjit. O aşteptăm ca să ne vie, nu din mila celor tari, ci din puterea noastră şi voinţa celui Prea Inalt. Nu vă pripiţi din cumpăt, că judecata cu notarul ce ne-a adus judeţul, nu-i cea dintâi năpastă ce ne-aşteaptă şi mânia trebue cruţată pentru mai târziu, căci dacă rânduiala cerească vrea să piardă pe cineva, îi ia mai întâi cumpăna minţii şi aruncă zâzania între neamuri, ca să nu se mai aleagă nici piatră pe piatră din munca şi rostul lui durat în strădanie de veacuri. Fiţi blânzi şi iertători, căc Dumnezeu doboară pe cei semeţi şi înalţă pe cei slabi cruţaţi-vă mânia, căci vremea de răsplată n-a sosit dar e pe drum; staţi în veghere şi când o fi să vină, să vă găsească treji. Durerea oţăleşte şi-amarul se răzbună la sorocul lu-i, aşa cum o fi hotărît de soarte. Să nu staţi împotriva nimănui; jandarmii, de-or veni prin sate, ocoliţi-i şi vă feriţi de pădurari pe cât puteţi să nu le daţi prilej de 'ncăerare. Voi sunteţi mulţi şi aveţi puterea—dar mîna goală n'ajunge prea departe, nici pumnul încleştat nu bate ca oţelul, cu toată greutatea adunată de durere, în braţul vostru cel călit de trudă. De aceia eu vă sfătuiesc, să aşteptaţi în tihnă, oricare ar fi sfîrşitul încercării noastre, căci între noi cei blânzi sălăşlueşte Domnul şi cu voinţa lui, vom duce lupta ce deschidem la bun sfîrşit, spre bucuria noastră a tuturor.

Să ne ajute Dumnezeu, răspunseră mai multe glasuri din mulţime, apoi părintele Săracu făcu loc lui Mezdreală care le spuse câteva vorbe calde şi sfătui lumea să se împrăştie in linişte, pe la vetre, aşteptînd

ceasul alegerii cu hotărîrea tare de-a duce la bun sfârşit cele puse la cale în adunarea de astăzi.

După ce cuvântările sfârşiră, lumea se despărţi în două, de trecură fruntaşii cu dascălii veniţi la adunare, pe urmă se rupse în grupuri, după sate, şi se împărţi, urcând spre creasta Runcului o parte, iar alta trecând podeţul spre moara Clenciului ori apucând pârtia de drum prăfos, în sus şi-n josul Crişului fărămiţat de stîncile malurilor prăpăstioase.

Sub frăgarul din curtea părintelui Săracu, preoteasa întinsese o masă lungă, acoperită cu o faţă albă de in şi făcuse o gustare de păstravi, adunaţi de cu seară într'o doniţă de pe sub lespezile peste cari se scurge apa limpede dela şipotul lui Buteanu. In tiocuri de cetină fiecare avea urdă dulce şi afine cari slujeau în loc de cafeaua obişnuită de oamenii din şesuri. Două fete cu obrazul ca bujorul, turnau must de scoruş în donicioare de brad, înflorite cu fierul. Părintele Săracu era obişnuit de copil să bea din doniţă, una că mîna ciotoroasă a moţului poate uşor sfărma paharul de sticlă într'un schimb de vorbe tari sau la voe bună, pe urmă mirosul de răşină dădea mustului aroma frăgezimei, ce nu i-o putea da paharul, nici ulciorul de pământ.

Lumea se ridică dela masă după ce soarele scăpătase la două suliţi deasupra Vâlcanului, pe urmă începu să se desluşească boncăluit de talangă şi cîntec din frunză, subţirel ca un glas de fată, se'nălţă deasupra satului. Cînd turmele de capre începură a behăi la poarţile ogrăzilor, coborî o răcoare ca de îngheţ, iar Plopeanu cu Mezdreală înfăşuraţi în şube, se pierdură pe poartă, urmaţi de sfinţia sa care-i binecuvântă înainte de a se urca în căruţa ferecată ce-i aştepta în colbul drumului.

— Rămâneţi sănătoşi părinte.

— Dumnezeu vă aibă în pază, răspunse preotul, apoi închise portiţa şi trase rătezul ce slujea de zăvor.

Drumul s-aşternea până departe pe malul Crişului, ca o dungă luminoasă în bătaia lunei ce strălucea printre ramurile cu frunza rărită a arinilor umezi de rouă.

La două săptămâni după adunarea din Buceş Mihoală veni din nou prin Brădeni şi aduse ştire lui Plopeanu despre pregătirile ce făcea şi grijile ce nu-i mai dau răgaz, iar în ziua de Sâmziene plecă şi Mezdreală împreună cu primarul spre Şesuri. După ce trecură prin Criştior şi ieşiră prin râpa dealurilor din marginea satului, dintre livezile de pruni răsări mai întâi crucea bisericii, pe urmă turnul de lemn cu cerdacuri şi pe rînd coperişele de paie ale caselor mărunte şi întoarse cu faţa spre soare răsare. De cum ajunseră în marginea satului, fură primiţi de o haită de câini cu blănile pline de scăieţi şi duşi cu alai până la crîşmao vreiului pripăşit pe aici din cine ştie ce parte de lume. In curte era joc şi veselie; tineretul bătea pământul de prăpăd, iar bătrînii stăteau de sfat, fumându-şi lulelele la mese supt umbrar. Peste gardul de nuiele cu streaşina de spini din cari răsăreau parii ascuţiţi de stejar, nu li se vedeau decât capetele. Trei ţigani cu sumanele ciuruite şi cu gâturile lungi şi strâmbe, cântau unul din gordună, unul chinuia lăuta, iar celălalt sufla 'ntr'un fel de clarinet, care după cât s-arăta, fusese fluer în vremea lui. Când lătratul câinilor se năpusti sub gardul crâşmii, jocul se sparse şi vioara amuţi, iar bătrânii se ridicară urmaţi de feciori şi ieşiră la vramiţă, să vadă cine le sosise. După nume Mezdreală nu ştia pe nimeni dintre cei veniţi să-i ureze bun sosit, dar îi cunoştea pe cei bătrîni de când cu alegerea trecută; după câteva vorbe schimbate de bun găsit şi o gură de popas, plecară spre casa popii Glava care era tocmai la cealaltă margine de sat. Dar abia se pierdură la cotitura uliţei şi jocul începu din nou, dar nu ţinu mult, căci feciorii, nu ştiu din ce pricină, se luaseră la harţă şi din prieteni ce erau.

acum se despărțiră în două tabere, gata de încăerare la cel d'intâi semn ce l'ar fi dat capul cetei. Pricina născuse pentru fata diacului din Șesuri. Măsa, de îndată ce înțelese despre ce-i vorba, se repezi ca o cloșcă când vrea să-și ocrotească puiul și-și smulse fata din mijlocul horei, făcându-se nevăzută pe poartă. Dar cum lucrurile se'ngroșau, nimeni nu băgă de seamă plecarea lor; cei mai arțăgoși strigau cât îi răbdau plămânii, amenințând cu pumnii încleștați, apoi deodată se repeziră și s'amestecară de nu mai cunoșteai nimic dintre prieteni și vrăjmași și cât ai bate-n palme, feciorii se tăvăleau pe jos, încleștați unii într'alții. Ovreiul avusese grijă să dosească din vreme reteveiele și când bătaia să arătă după datină veche, zăvorî ușa și se repezi în beciu. Cei cari își luaseră tainul de târnuială, se luptau acum cu parii din gard, cercând să-i smulgă și să se întoarcă asupra celor ce-i răzbiseră. Dar tabăra învingătorilor îi ajunse din urmă și le smulse pălăriile noi nouțe din cap de le trecură prin parii ce păreau acum niște ciuperci răsărite din streașina putredă a gardului, așa gătiți cum erau. Mai mare batjocură nu se putea decât să tragi pălăria unui fecior în par, căci îl sileai să-și poarte pe cea veche și înverzită de ploi, ori să umble cu ea spartă, până la târgul din Sân-Mihai, când își cumpăra alta. Când ajungeau lucrurile aci, era semn că bătaia s-a isprăvit și dușmanii își vedeau de treabă, o parte cu pălării, alții cu capetele goale; de aceea nu trecu cât să fierbi o mămăligă dela plecarea bătrânilor și-n curte nu mai era nimeni. Ovreiul însă tremura în beciu și se bătea cu pumnul în piept, ne știind că furtuna de-afară trecuse. Când se întorceau pe ulița satului, Mihoală zări de departe gardul împănat și făcu lui Mezdreală cu ochiul:

— Cât venirăm se și făcu bătaie pe urma noastră; pe semne ni-o fi scris să ducem vajba pe unde trecem. Io-te podoabe ce-s pe gard, pare c-ar pleca la nuntă, ți-e mai mare dragul să te uiți la el... Tot e semn

bun, pe aici se mai păstrează datinile vechi, pe cât se vede. In târguri nu se pomeneşte aşa ceva. De ai pricină cu vecinul pentru slugă ori chiar pentru vecina, îl chemi la judecată, pe când la noi la deal, îi dai o târnuială şi prietenia veche rămâne neclintită.

— Asta se cheamă că avem şi noi cu cine să ne punem împotrivă când ne-o călca năcazul—întâmpină Mezdreală.

— De-avut avem noi slavă Domnului, dar prea-ntârzie vremea împotrivirii.

— Spuneai mai astă primăvară că toate vin la vremea lor. N-ai teamă c'o să vină; alegerea din iarnă n-a fost nimic pe lângă ce-o să fie acuma.

— Hm... 'zici c-o să fie; să vedem. Ascultă-mă pe mine — sunt om bătrân şi mă feresc de vrajbă pe cât îmi stă'n putere, da'-n viaţa mea nu i-am fugit din cale, când vine anume să mă cate.

— Lasă bade Mihoală; până la Sântă Mărie mai este şi-ţi trece mânia.

— Să dea Dumnezeu să n'avem pricină de mânie domnule avocat, că de bine sântem dornici, incolo voie bună, alta nu ne trebue.

Feciorul popii tăcu, gândindu-se undeva departe, la o umbră deasă de răchită şi din capul satului umblară tăcuţi, ducându-şi caii de căpestre până în drumul mare, unde se despărţiră. Mihoală apucă la deal, urcând poteca spre groapa lui Şolomonaru, ca s'ajungă acasă deodată cu 'nserarea, iar Mezdreală încălecă şi lăsă calul să-şi urmeze pasul de voe pe mijlocul drumului, stărnind nouraşi uşori de praf la fie care lovitură de copită.

XI

In a doua săptămână a postului Sântă Mărie bucşenii se pomeniră cu doisprezece jandarmi că le intră în sat şi se 'ndreaptă spre postul din dosul cancelariei. Mihoală ştia de mai nainte ce însemnează asta şi mai

aflase de la doi scărişoreni, că în Criştior sosise o companie de honvezi, chipurile să facă paza bunei rânduieli până va trece alegerea, şi tăbărâse la crâşmile Molinăroaei, dar aveau poruncă să se ridice la deal, două zile nainte de alegere. Juraţii umblaseră din vreme prin sat după sălaşuri şi arvuniseră vr'o patru şuri sub dealul Buteanului, ca să-i ocrotească.

De cum se ridicau negurile nopţii din văile sure, limpezind crestele pleşuve ale munţilor din partea Stănijei, soldaţii împănau ponoarele şi se răsuceau mărşăluind pe loc, cu armele lucind în strălucirea dimineţii. Copii în cămeşi de cânepă, cu capetele goale, mânau şi ei cătane şi nu se îndurau să lase drumul ci se aţinea pela porţi cu Niculăiţă alui Mihoală, ascultând răpăitul tobei şi glasul de goarnă. Bătrânii satului îşi făceau cruce ca de ducă-se pe pustii, când vedeau soldaţii cu mustăţile unse, plimbându-se câte doi în lungul drumului, cu gâturile întinse, iscodind curţile oamenilor. Cu seara odată Mihoală luneca din deal în vale şi în largul costişelor cu nuci, împărţind sfaturi şi vorbind în taină cu oamenii. Cei plecaţi în jos spre ţară se întorseseră din vreme, aşteptând sorocul alegerii şi se minunară şi ei la'nceput văzând aşa prăpăd de soldăţime în sat, apoi se'mpăcară şi ei, cum te împaci cu o pacoste ce nu mai poate fi schimbată. Ziua îşi ascuţeau topoarele pe prispă ori coasa în gura şurii, fără să ştie nici ei ce însemnează pregătirea asta, dar îşi simţeau mâinile încleştate pe măciucă de câte ori ieşeau în drum, lăsându-şi casa zăvorâtă, în paza câinilor slăbiţi din lanţ, de când cu căderea veneticilor în sat. Cântecele amuţiseră şi vorbele cădeau în şoaptă, iar la isvorul din drumul spre Abrud nu mai eşeau fetele cu cuitura pe înserat, ci vedeai moşnegii sprijiniţi în cârje, abea târându-se prin colbul drumului, cu câte un nod de copil, ducându-l de mână. Curţile se potoleau de cum scăpăta soarele în dosul munţilor şi vitele erau adunate din vreme în ogrăzi; pe culmile îndepărtate însă focurile ardeau

toată noaptea și se auzea glasul blând de bucium, răscolind pacea întunericului unde fierbeau patimile țăranilor și clocea ura străinului,

In cancelarie la notar luminile ardeau până la ziuă, iar jandarmii și pădurarii făceau iscoadă cu rândul, ducând rapoarte căpitanului de honvezi care'mpărțea porunci și primea știri cu fruntea încrețită ca un obraz bătrânesc, și bătând necontenit cu degetele în masă.

In preziua alegerii, la capul de jos al satului, pădurarii și honvezimea ridicară o poartă de verdeață și împănară drumul cancelariei cu frunză de goron tânăr. Pe aci avea să vină județul din Brădeni cu oamenii lui. Țărănimea era oprită să treacă încă de dimineață și cei cu treburi la alt cap al satului, săreau șanțul, abătându-se prin viroage ori delungul miriștilor păscute, ca să nu se pună în potriva pădurarilor ce păzeau poruncile. Mai iabraș dintre toți era unul mărunțel și spătos cu mustața mare cânepie, trimis de silvicultorul din Brădeni care nu uitase încă întâmplarea lui Șuviță din Valea Bradului, dar nădăjduia că de atunci lucrurile s'au uitat și patimile s'au liniștit. Intre cei ce nu uitaseră, era însă Mihoală care băgă de seamă numai de cât ce gânduri rodeau mintea pădurarului și-n câteva rânduri, când se întâlniră la o răscruce de drum, privirile lor tăioase se 'ntâlniră o clipă, iar pădurarul își scosese pușca de pe umăr, pare c-ar fi simțit cum s-apropie primejdia. Mihoală însă își văzu de drum, aruncând pădurarului o vorbă în treacăt, ca un fel de milă pentru neputincios. Alte gânduri îl munceau pe el acum; mâine dimineață venea județul cu oamenii lui și aducea un conțopist din Brădeni să-l aleagă notar cu sila și contra hotărârei satelor din Buceș. Florea lor aștepta în liniște, având toată încrederea în hotărârea oamenilor lui, dar știa bine că honvezimea și jandarmii județului nu veniseră fără pricină în sat. Când îi căzu Mihoală în pragul casei, îl sfătui să păzească liniștea și să ție cameni de

pază noaptea toată, până a doua zi, să nu se'ntâmple încăerare. Opaițele să fie stinse și toată lumea să-și zăvorească porțile și să dea drumul câinilor din lanțuri, să nu s'apropie nimeni de ogrăzi în cap de noapte. La marginea satului s'aștepte doi feciori și s'abată drumeții spre albia Crișului, să nu se potrivească pândarilor ce stau în poarta satului. De cum s'o face seară, să 'nceapă numărătoarea alegătorilor de credință și să trimită vorbă la Stănijă și Dupăpiatră, ca ziua următoare să se adune în curtea popii Săracu, de unde vor pleca pe rând să-și dee votul. Cei rupți din ceată de pândari și oamenii județului, să fie lăsați de capul lor și nimeni să nu le stea 'n potrivă, dar mai ales de harță cu pândarii să se ferească cum s'ar feri de foc, că honvezimea și jandarmii n'așteaptă alt-ceva. Pe urmă liniște să fie în sat cu orice chip și tineretul, pe cât se poate, să nu se miște din ogrăzi.

Mihoală plecă săltându-și sumanul pe umeri, iar în drum se opri la feciorul lui Gheorghe Bruda și lăsă vorbă să plece împreună cu alt tovarăș la capul satului unde vor face de strajă dela apusul soarelui până a doua zi în zori. Ajuns acasă încălecă pe deșălate și se repezi la Plopeanu în Brădeni, de unde se întoarse numai decât, tăind pădurile Bradului spre Zdrapți și urcă spre coamele dealurilor, lăsând drumul Abrudului în stânga și apucând în sus spre Stănijă. Când se întoarse acasă era întuneric deabinele și pe toată întinderea satului până în deal la crâșma lui Nuțu, nu se vedea nici un opaiț clipind la băsicile din geamul bordeielor. Din spre podul blăjenilor însă venea svon de larmă mare și se vedeau oameni curgând duium spre marginea satului, semn că se'ntâmplase ceva la poarta ridicată de gornici. Abea intrat în ograda curții, cei doi feciori trimiși să facă straja, picară ca goniți de furtună.

— Bade Mihoală, e vrajbă mare în capul satului, veniseră doi moți din deal, cu carele 'ncărcate ;

pe semne 'ntârziaseră prin țară de nu știau porunca și-au intrat pe poarta județului. Pândarii au ridicat ciomegele și gornicul venit din Brădeni a tras cu puș-ca. Pe|unu'l omorâră, când plecarăm abea de mai sufla ; nu știm ce-a fost pe urmă, că năpădise lumea ca răsărită din pământ și eu pierdui o jumătate de măciucă. Pe gornic îl ridicară doi pândari și ceilalți patru așteaptă lungiți alături de mortul nostru. Să vii numai decât, c'așteaptă căpitanul să-ți vorbească. Noi plecăm de-acum la deal... și Doamne 'ajută.

Feciorii săriră pârleazul din spre pădure și se făcură nevăzuți în întunericul nopții, lăsând pe Mihoală năucit pe prispa casei.

In sat se auzea numai bătaia răguşită a câinilor și pasul surd al oamenilor ce goneau spre podul blăjenilor. In dealul Buteanului mugi un treasc și o flacără albă spintecă o dâră de lumină în depărtarea întunericului. Mihoală coborâ în curte și deschise vramița, apucând în josul drumului spre cealaltă margine de sat, unde se grămădise lumea în jurul mortului. Ștearțul prins la coverga de pânză a căruței, arunca o lumină roșietică asupra oamenilor cu capetele descoperite. Cărăușul scosese cojocul din fundul căruții și-acoperise pe tovarășul său întins în pulberea drumului ; două femei boceau pe tăcute, de teamă să nu se supere prea cinstitul obraz al căpitanului de honvezi ce aștepta cu mâinile în șolduri, fumând nepăsător până la sosirea lui Mihoală. De cum veni, îl luă la o parte și 'ncepu să-l descoasă, cum se întâmplase încăerarea și din pricina cui s'a săvârșit omorul, când era poruncă de mai 'nainte, să nu treacă nimeni pe drum, nici ziua nici noaptea, până la alegere.

— Să vede că ați plănuit răzvrătirea contra stăpânirii de mai 'nainte. ?

— Așa o fi domnule căpitan, hoțul tot cel păgubaș; adică vorba vine, pe noi ne omorâți cu cătanele și pădurarii și tot noi cei răi. Mai știi, să poate să ai

dreptate ; eu fusei la Stănijă, abea pchicai acuma şi mă repezii încoace să vedem cum facem noi răzvrătirea şi cum ne împăcaţi dumneavoastră. Să vă fie de de cap domnule căpitan, că mai rău n-am ce zice.

— Haide primare, lasă vorba, ce facem acum cu mortul, că pe urmă mai vorbim noi.

— Dumneata nimic — să te duci la cancelarie şi să m-aştepţi pân'oi veni şi eu.

— Bine, dar vezi de stăpâneşte oamenii să nu se mai întâmple ceva şi nu zăbovi prea mult.

— Să dai poruncă — domnule căpitan jandarmilor să se retragă la postul din deal împreună cu pândari, să nu li se mai vadă urmă prin sat până mâine când va 'ncepe alegerea, şi liniştea se va face pe răspunderea mea.

Căpitanul plecă legănându-şi mantaua pe umeri, o vreme se mai auzi sunetul cizmei bătând înăbuşit pe inima drumului, pe urmă amuţi şi clipocitul pintenilor de argint şi oamenii răsuflară uşuraţi.

— Să dati de ştire neveste-si — cuvântă Mihoală — şi să-l ridicaţi de aci numai decât, ca să puteţi ajunge în dealul Abrudului 'nainte de-a se face ziuă.

— E fecioru Gropeanului din Buninginea şi are şase copii, aşa spunea părintele Săracu adineaori când veni să-i citească slujba morţilor, întâmpină unul din cei din faţă.

— De unde veniaţi fârtate, acuma'n cap de noapte?

— Să vezi dumneata bade Mihoală, nu ştiu de mă mai cunoşti — da ne-am întâlnit odată în gura Câmpenilor — eu-s al lui Gheorghe băeşu din gura Cornii. Plecasem în jos spre ţară, două săptămâni până'n Rusalii, el cu căruţa cu cuibară, eu cu o sarcină de cercuri de alun. Şi am tot cercuit eu vara 'ntreagă, am mai pus şi câte o doagă sărită, până într'un rând iară ne întâlnim pe Murăş în sus, după ce ne despărţisem la târgul Aradului ; eu isprăvisem cercurile şi umblam acum cu fluere de paltin. Să fie vr'o trei săptămâni de când ne-am întâlnit la Cetatea de

Baltă — isprăvise și el ciubarele și era bucuros că luase bani buni pe ele. «Știi ce George, zice — Dumnezeu să-l ierte — s'or făcut bucate pe Târneve de-i greu pământul... Tot mergem noi cu căruța goală pân' acasă, la târgul Câmpenilor cine știe ce-o fi, să înhami și tu căluțul înaintaș la oiște și să schimbăm banii pe grâu, la Sămurătin; să știm că n'am umblat de surda». Și așa am venit noi cu căruța încărcată; azi-i săptămâna eram la Uioara, eu zic—Pascule să luăm drumul spre Zlagua; el nu Gheorghe, la's să coborâm pe Mureș, să-mi cumpăr un cojoc în târgul Devii... Parcă-l mâna ceasul rău — Doamne iartă-mă. Intr'amurgit sosirăm în Criștior; zic Pascule hai să facem popasul aci, și-om pleca pe mânecate. El nu, să plecăm că numai bine ajungem în sat, când or cânta cocoșii de ziuă—zicea că-i dor de nevastă și de copii, că are vr'o șase, Dumnezeu îi poarte'n grijă. Zău așa, pare că-l îndemna alte alea s'ajungă mai degrabă. Acuma rămase de el bunătate de cojoc...

— Vecine Ciuhandre — încheie Mihoală — trimite doisprezece feciori c'o năsălie, să ridice mortul și să-l ducă cu schimbul până-n Buninginea, că dacă au bucate, nu-l mai poate lua-n căruță. Să pună frumos creangă de cetină pe dedesupt și s'o aștearnă cu busuioc din curtea bisericii. Unul să poarte stearțul în frunte, să nu intre în vr'o râpă și mâine până la prânzul cel bun să se'ntoacă în sat, că cine știe, poate s'o găsi ceva treabă și pentru ei.

Cele două femei încetaseră din bocet și se rugau în tăcere la capul mortului peste care întinseseră cojocul nou nouț. Mihoală mai împărți câteva porunci străjerului, apoi întrebă de pândari și de pădurarul din Brădeni.

— Vai de mama lor, că-s fleciuiți ca o cârpă; când veneam în coace îmi spuse Gheorghe a'Iojoaei, că pe pădurar nu mai știu unde să-l lege, că-i tot o rană pchielea pe el—răspunse un flăcău mărunt, cu mustața abia răsărită.

— Va să zică a fost bătaie în lege.
— Pe semne: de unde să știu, că eu sosii pe isprăvite-

In zori de zi patru care din Blăjeni apucară la vale, ducând pândarii pe dricuii. Pădurarul era tot la postul de jandarmi, că nu se-ncumetase nimeni să-l ridice și să facă drumul cu el spre Brădeni. In sat era liniște mare și nu s-auzea decât talanga viteilor rămași în ogrăzi; negurile se ridicau încet și soarele bătea fără putere peste argintul de brumă al nopții. Când clopotele bisericii prinseră să bată, lumea începu să coboare spre drumul mare, adunându-se în curtea bisericii unde binecuvânta popa Săracu. Pela liturghie începură să curgă alegătorii din Dupăpiatră și Stănijă cu primarii în frunte, apoi cei din Dosuri și cei din dealul Nuțului, venind în tăcere cu flori în pălării și călcând domol în lungul drumului tăcut și pustiu. Vestea omorului trecuse încă de cu noapte din casă în casă. Stănijănii veneau cu fețele încruntate, umblând curmați de mijloc ca sub povara unei dureri, dar nimeni nu scotea o vorbă, nici chiot nu s-auzea pare c-ar fi mers la îngropare.

In curtea bisericei lumea aștepta cu capetele descoperite să se isprăvească slujba și să iasă popa Săracu să le dea binecuvântarea cerească.

Dincolo de vale, în curtea cancelariei aștepta județul din Brădeni cu oamenii lui, frământându-se întărâtat de nerăbdare. Adusese pe cei doi secretari din iarnă și pe alți doi subțirei și uscați pe cari nu-i mai văzuse nimeni. Alături de el în trăsură venise unul mărunt și gras, cu o față umedă de sudoare, cu obrazul leșios și ochii prăvăliți în fundul capului. Toată vremea își mângâie cu dreapta un cioc cânepiu, proaspăt potrivit din foarfecă, iar stânga și-o odihnea într'o legătură de mătasă neagră, adusă pe după gât. Asta era omul menit de județ să fie notar în Buceș și nu omul hotărât de Mihoală în înțelegere cu fruntașii din Brădeni. Pentru complectarea listei și plini-

rea formelor legii, mai aduse şi pe cei doi subţirei, ca să poată înlătura pe Florea. Asta de altfel o ştia şi Mihoală cu toţi alegătorii, dar ei înţelegeau să-şi facă datoria până la capăt.

Când soarele se urcă până aproape de crucea amiezii, judeţu' puse să bată toba în mijlocul satului şi trimise doi juraţi la deal, să cheme lumea la cancelarie pentru alegere. Spre mai mare linişte sufletească el şi cu oamenii, însoţiţi de patru juraţi, se retrase în fundul cancelariei. Din deal porni chiot mare şi s-auziră pocnind pistoale, semn că lumea se urnise la vale. Honvezimea era înşirată de cealaltă parte a drumului şi aştepta poruncile, iar în fundul curţii doisprezece jandarmi cu armele 'ncărcate aşteptau şi ei să fie de folos. Porţile erau deschise largi şi când alegătorii intrară în curte judeţul eşi pe prispă însoţit de juraţi, ca să primească lumea. Popa Săracu şi primarii se despărţiră de grosul alegătorilor şi intrară în cancelarie, dar se întoarseră numai decât cu obrazele întunecate.

— Noi am venit să facem alegere domnule judeţ în bună rânduială, fără jandarmi şi honvezime, strigă Mihoală din mijlocul curţii. Eu nu ştiu ce-o fi spunând la cartea dumitale, dar ştiu că vrem să punem notar pe Florea ; dumneata n-ai venit la noi pentru alegere, să ne înţelegem ca oamenii ci ai venit să faci omor cu jandarmii dumitale. Noi ne cunoaştem mai demult şi ştim cât îţi plăteşte oamenia.

— Jos judeţu', să plece cătanele cu jandarmii, nouă nu ne trebue notar adus pe omenie — strigară mai multe glasuri din mulţime.

— Oameni buni — încercă judeţul să vorbească...

— Nu vrem să ştim; noi n-avem grijă de jandarmi, nouă ne trebue notar, că te cureţi cu ei din sat cu vorbe bune...

— De ce nu vii să te înţelegi cu noi ca mai nainte, de ce te-ascunzi din faţa oamenilor, ori poate ţi-e frică cu toţi jandarmii dumitale ?...

— Mihoală, să ştii că eşti răspunzător de ce s'o întâmpla în sat...

— Răspund de fiecare om adus de mine domnule judeţ, dar ţine minte; ţi-om cere odată şi noi socoteală pentru jandarmii dumitale...

— Eu am venit în numele legii care 'mi dă dreptul să fac alegerea cu orice preţ şi să mă apăr contra răzvrătitorilor cum cred eu de cuviinţă.

— Răzvrătirea o faci dumneata, că vii la noi în sat cu vrajbă de cătane şi slugi de-ai dumitale, de pui s'omoare lumea...

— Să pui juraţii să cureţe curtea de oameni primare, şi să vină alegătorii pe rând la vot.

— Jos judeţul, nu ne trebue notarul lui, noi vrem pe Florea — strigau ţăranii.

Tăciunele vrajbei fusese aruncat de schimbul vorbelor dintre Mihoală şi judeţul încremenit pe prispă. Lumea se frământa ameninţând să intre în cancelarie. Un ţăran întinse dreapta spre el şi strigă: Dă-ne numai degetul cel mic domnule judeţ, să-ţi fie coborâşul mai uşor»... Altul repezi braţul printre ostreţe şi-l apucă de pulpana hainei, dar judeţul sări ca muşcat de fiară, lăsând o bucată în mâna ţăranului. «Să mi-o laşi de pomenire domnule judeţ, s'afum prin grajd când or bolì viţeii de grumăzare — răcnì omul.

Suprefectul încremenise pe prispă, în mijlocul juraţilor şi celor trei oameni aduşi de el; ochii îi ieşiseră din orbite şi genunchii îi tremurau ca vreascurile bătute de vânt. Vru să strige jandarmilor, dar îi secase glasul de spaimă şi făcu un semn cu mâna spre strajameşterul care-aştepta cu oamenii în fundul curţii.

Jandarmii făcură doi paşi întinşi spre mulţime şi se opriră scoţându-şi armele.

—Te bate Dumnezeu domnule judeţ—răcnì Mihoală.

— Să cureţe curtea de câinii ăştia cari îşi latră stăpânul...

— Noi sântem stăpânii şi tu eşti sluga noastră ju-

deţule. Din truda noastră te-ai hrănit tu şi ţi-au crecut coarnele de ne-'mpungi acu pe noi...

—Feriţi-vă oameni buni—strigau femeile adunate la poartă — că dau câinii cu puşca.

— Las' să dea, că de fiecare cap căzut la noi, cad două dela ei, le vine şi lor rândul...

Jandarmii ridicaseră puştile la ochi şi traseră o salvă 'n vânt, dar lumea nici nu clipi, a doua salvă se descărcă în mulţime. Trei ţărani căzură 'n brânci, al lui Neculai Schioapa muri cu pumnii încleştaţi în pieptul unui jandarm pe care îl trântise la pământ în cădere. Pe feciorul lui Tânjală îl răzbise o baionetă sub sânul drept şi-i ieşise prin spate; al lui Gheorghe Bruda tăbărâse cu măciuca pe un jandarm care se-amestecase printre oameni. Măciuca îl ajunse în creştetul capului şi a doua oară răbufni sub urechea dreaptă, culcându-l pe pajiştea curţii.

Încăierarea era în toi şi oamenii încleştaţi piept la piept se luptau cu mână goală; jandarmii fură prinşi la mijloc şi erau gata să arunce armele, când pe poartă năpădiră soldaţii, îmbrâncind mulţimea. Atunci ţărănii înţeleseră că a sosit vremea retragerii şi se răsleţiră, sărind gardul în curtea vecinilor de miezuină. Cel din urmă fugi al Brudii, repezindu-se ca o săgeată peste gardul ogrăzii lui Măgureanu. Patru puşti trăsniră pe urma lui, dar fără să-l atingă; strajamesterul cu arma în mână sări după el şi-l urmări pe sub nucii ogrăzii până în poala dealului—de unde 'i pierdu urma. Flăcăul apucase pe marginea satului şi coborâ pe râpa Lazului de se ascunse în casa diacului Şumandru. Un pândar însă îi dase de urmă şi numai decât sosi strajamesterul de pătrunse în casă. Din năuntru se auzii o detunătură, de plesniră cei doi ochi de fereastră ce priveau minunaţi spre asfinţit şi în clipa următoare ieşi fiara de jandarm, târând pe al Brudii de picioare prin curte. Aşa l'a scos la drum şi l'a dus până la cancelarie, că se cunoştea şi-a doua-zi

dâra de sânge 'nchegat pe bulgării de humă răscolită de roata carelor încărcate.

Când a ajuns cu el la cancelarie feciorul murise, jandarmul îl aruncă alături de ceilalți unde zăcea și tovarășul său, cu capul zdrobit. Județul era tot pe prispă cum îl lăsase. Obrazul îi era ca de ceară și buzele îi tremurau ca o gelatină. Peste creasta de stâncă a Vâlcanului scăpata un soare înroșit ca de sânge și celedintâi umbre coborâră deasupra pământului, ca un zăbranic de mort. Județul abea acum începu să-și dea seama de ce se'ntâmplase. Cu glasul sec porunci să-i înhame caii și chemă pe căpitanul de honvezi, de-l rugă să plece cu el deodată spre Brădeni. Vedea acum la ce folosise furtuna comandată de el și pornită de strajamesterul jandarmilor.

Peste câteva clipe se sună goarna și soldații își înfășură mantalele, gătindu-se de plecare. Trăsura suprefectului fu luată la mijloc și gloata apucă în jos, târându-se ca un blăstăm în lungul drumului aruncat pe malul drept al apei.

Satul rămase departe în urmă, îngropat în jale și întuneric; pe ulițile pustii bătea un vânt ușor, răsfirând frunzele copacilor pustii. Ogrăzile adormiseră sub cerul senin dar fără lună și nu se auzea nici bocet nici plânset în sat, pe urma morții ce abea trecuse pe aici. Dincolo, pe râpa Lazului și în două bordeie de sub Vâlcan, se vedea lumină dela priveghiul morților. iar jos în marginea drumului de țară veghea și Mihoală prin întunericul curții, așteptând ceva să-l liniștească, împăcând-ul cu durerea ce-l rodea la inimă. De două ori coborâse spre șură de cercetă legăturile de fier ale căruței care de ani de zile nu mai părăsise ograda, apoi se 'ndreptă spre ocolul de capre, ridicat în dosul casei. Când să pună mâna pe vramiță, dinspre pădure se auzi răbufnind ceva peste gard, ca un om în cădere și o umbră s-apropie de primar.

— Bun găsit bade Mihoală.

— Tu care ești ăla?...

— A'Trinii de sub nucii Buteanului, am venit...

— Ştiu... ia doi oameni cu topoare şi plecaţi la deal. De cum sosiţi, rupeţi piloţii din poală şi ajutaţi cu parul la mâncătura din spre miază noapte. Să vă faceţi în patru, ca să-i abateţi drumul mai spre stânga, să poată coborâ pe muche până 'n drumul de ţară. Să iei pe Gheorghe a' Lojoaei şi să-i spui dela mine, că strajamesterul ăsta, sosit acum la postul din Buceş, a mai omorât în primăvară şase rumâni de-ai noşti, într'un sat de pe ţara Oltului... Da-ţi repede, nu pierdeţi vremea şi după ce-aţi isprăvit, apucaţi la deal spre Grosuri şi treceţi plaiul Blăjenilor până la Arieş, că pe urmă om vedea noi ce-o mai fi. Mergi sănatos...

— Rămâneţi sănătoşi bade Mihoală.

Pela miezul nopţii satul să cutremură din băierile încheetorilor şi se auzi vuet prelung de cădere ca într'o prăpastie deschisă spre inima pământului, pe urmă totul se linişti în umbra întunericului. A doua zi dimineaţa postul de jandarmi şi o parte din cancelarie era făcută una cu pământul. De sus din dealul Buteanului pornise ca mânat de putere cerească, colţul de stâncă zăgăzuit în piloţii grei de stejar şi s-abătuse pe coma întinsă până în drumul de ţară, că i-se cunoştea urma cum lunecase la vale. La mari depărtări erau hopurile, unde căzuse luându-şi vânt şi plecând pe sus până la postul de jandarmi. Aci căzuse năpraznic, zdrobind coperişul de şândrilă şi dărămând pereţi de zid ca pe o nimica. Jandarmii fuseseră turtiţi ca nişte muşte supt o palmă uriaşă.

Când sosi judeţul din Brădeni să continue alegera, rămasă de eri, se opri năucit în mijlocul drumului, cătând în sus spre urma postului din dosul cancelariei. In locul lui însă râjea acum stânca pe jumătate îngropată în pământ, pe de margini stropită de sânge şi afumată de scânteile aprinse în goana aducătoare de moarte năpraznică.

După ce se demetici, intră cu oamenii în curte şi

cercetă urmele lăsate de prăbuşirea postului din deal In frăgarul alb de praful zidurilor căzute, se aninase mâneca unui spenţăr cu galoane, dar n-avu vreme să spue nimica celor din spatele lui ci se întoarse repede în josul drumului, de unde se vedea un pâlc de oameni grăbind spre cancelarie. In frunte era Mihoală, fără pălărie. cu mâinile'nfundate în brâu, iar ceata îşi purta comânacele subţiori şi-şi legănau în mers ţundrele albe aruncate pe umăr. Suprefectul cu oamenii lui se retrase mai spre fundul curţii, aşteptând să vadă ce vor sătenii. Un nour trecu în albăstrimea cerului şi se risipi, târându-se prin faţa soarelui de-i întunecă lumina. Pe podeţul de la poartă opincile ţăranilor bătură scurt, încesându-se spre curte. Mihoală ieşi din mijlocul mulţimii în faţa oamenilor şi se apropie. Suprefectul aştepta, dar văzând că nu-i spune nimit întrebă :

— Ai venit cu alegătorii bade Mihoală ?

— N-am venit cu alegătorii domnule judeţ, oamenii ce vezi sânt bătrânii satelor ce ţin de Buceş. Noi nu facem alegere ; am vrut pe Florea, dumneata aduci pe altul fără voia noastră, alege-l dacă vrei, dar fără noi, că nu-ţi stăm împotrivă. In satul nostru năpădit de jale, rămânem însă tot stăpâni şi omul ce-ai adus menit să-l laşi în sărăcia noastră, poţi să-l alegi în bună pace, dar să-l ei cu dumneata, că nouă nu ne trebui.

Păţania cu claviru dumitale ne-a dat învăţătură de no'm putea uita cnrând.. Acuma am venit să te rugăm, de n-o fi cu bănat, să pleci acasă ; noi te rugăm cu vorbe bune şi nu-ţi stăm împotrivă, chiar de-i hotărâ în altă formă. Gândul omului e slobod, dar cred c-ar fi cu cale. după isprava ce-ai făcut-o eri, să nu mai vii la noi în deal, că n'ai ce căuta, ci lasă-ne în sărăcia şi amarul nostru. De asta am venit şi asta vrem să-ţi spunem. ?

— Dar cu alegerea cum rămânem.

— Poţi s-o faci, în contra noastră, alege cu pândarii, mai sânt juraţii şi gornicii aduşi de dumneata.

— Asta-i poruncă venită dela feciorul popii din Brădeni, el va'nvățat să vă puneți stăpânirii înpotrivă...

— Județule, pe noi ne'nvață jalea ce-ai aruncat în sufletele noastre. Venisem aci cu gânduri curate. hotărâți să ne înțelegem cu vorbe bune... Pe noi hoția oamenilor dumitale ne invață și durerea noastră, sporită de dumneata și slugile...

— Las' că avem noi ac și de cojocul lui Mezdreală

— Nu Mezdreală poartă vina județule ci voi cari năvăliți prin sate cu jandarmii. Cei ce-au pierit eri, ne lasă'nvățătură, nouă celor rămași pe urma lor, cum trebuie să moară cu vrednicie în slujba dreptății obștești. Au sângerat, dar nu din vina lor, ci pentru noi cei mulți și năcăjiți de sărăcie și părinteasca dumitale îngrijorare pentru noi.

— Fiecăruia cum vrednicește...

— Așa o fi, așa om face și noi la vremea noastră județule, când o bate ceasul dreptății noastre 'ntârziate. Voi cari veniți prin sate sămănând vânturile în cale, veți fi spulberați de furtuna durerilor și nedreptății ocrotite de voi. Din fiecare mormânt deschis de jandarmii dumitale, se va ridica o mână grea de răzbunare. Sângele risipit din belșug în lungul drumului bătut de truda noastră, e slova de pară ce va grăi celor veniți pe urma noastră durerea grea a zilelor de azi. Cu fiecare suferință ce ne-o aduce ceasul de mâine, se apropie ziua de dreaptă judecată. In vorba mea județule glăsuește părâul lacrimilor vărsate de copii rămași din mila dumitale fără tată. Ți-aș spune multe domnule județ, dar văd că-n van ne trecem vremea amândoi. Veniram ca să-ți dăm în știre hotărârea obștească; n-am venit s'aducem și n'am vrea nici să ducem vorbe grele. Ce gând vei fi având, e treaba dumitale. In van te-ai hotărât acum să taberi pe feciorul popii. Eu zic să te păzești cum te-au păzit de apă și de foc în vemea prunciei dumitale. Cu-n cap căzut la noi nu amuțești durerea și nici cu-un om vârât în grosuri, nu faci decât sporești amarul nostru

şi pui nemulţumire nouă în rândul celor vechi. Te sfătuesc să nu mergi prea departe ca să te poţi întoarce, că pe dumneata te paşte nenorocul de patru ani, ţi-aduci aminte de râpa lui Codârlă dela Dosuri.

— Şi-atunci aţi vrut să faceţi răzvrătire.

— Te-am ascultat judeţule şi mi-a fost milă, nu de dumneata, de pruncii dumitale, dar văd acu, că dumitale nu ţi-i milă de pruncii noşti. Să te păzeşti de noi şi să ne'ncunjuri pe cât poti, că nu te vom căta în drumul nostru niciodată. In sat la noi să nu mai vii, că nu te iau pe chezăşie cum se 'ntâmplase astă iarnă. Prea ţi-ai făcut de cap şi-ai râs de sărăcia noastră. In sat e linişte, dar să te ferească Dumnezeu de mânia celor răzvrătiţi da dumneata şi de jandarmii ce-ai adus, că prăful şi cenuşa s'alege pe urma dumitale domnule, judeţ. Noi sântem mulţi şi-a noastră e puterea, dar nu ne folosim de ea ci vrem să pleci din sat cu vorbe bune. Aşa am horărât noi în de noi şi am venit să-ţi spunem.

Ii face cum ţie vrerea, treaba dumitale, dar să nu zici pe urmă că noi sântem de vină. Ai vreme să alegi cum te sluşeşte inima şi gândul. Noi plecăm în drumul nostru şi te lăsăm în grija oamenilor dumitale. Pândarii sânt aci, poţi face şi alegerea de vrei, sânt doiprezece inşi, atâta câţi lipsesc să-ţi facă bunul plac şi ca s'aleagă pe omul ce-ai adus.

•

Bătrânii se întoarseră şi eşiră pe poarta de ostreţe, apoi după ce mai făcură o bucată de drum, se răsleţiră, apucând potecile tăiate în coasta dealurilor, spre căsuţele ascunse între frunzele arămii ale nucilor bătrâni. Suprefectul mai rămase câteva clipe în mijlocul curţii, apoi se întoarse cutremurat ca de friguri şi apucă în trapul cailor spre Brădeni, când cei dintâi picuri de ploaie prinseră să se cearnă de sus, ca o pânză subţire de neguri.

XII

Peste zările pământii coborâse pânza deasă a celor dintâi ploi de toamnă, zăgăzuind depărtările. Câte o adiere uşoară de vânt înfiora ogrăzile, smulgând podoaba arsă a copacilor şi purtând-o departe pe uliţele pustii ale satului.

Trecătorii drumului spre Abrud răriseră şi nu s'auzea nimica, decât lovitura surdă de cazmale a pietrarilor veniţi din Brădeni, cu menire să urnească stânca prăvălită şi să scoată pe cei îngropaţi dedesupt. Satul se liniştise, după citania popii Săracu din ziua accea mohârâtă, când coborâseră pe tăcute şi fără lacrimi, pe cei patru căzuţi, în pământul umed. Ploaia cădea mărunt, abea cernută de sus şi vântul înfiorând ramurile prunilor din cimitir, susura jalnic în tristeţea zilei, ca un cântec de 'ngropare.

Apoi satul se potoli din nou şi hogeacurile de olane ieşite din coperişul de paie al căsuţelor mărunte, abureau ca fumul de tămâie în dimineţele brumate ale toamnei.

Mihoală cioplea în fundul şurii, potrivind lemnul şi aşezând feleharţul căruţii, semn de drum lung spre ţară, cum primarul nu mai făcuse din tinereţe. Sub streaşini valurile ploii purtate de vântul domol, cântau trăgănat şi moale ca un cântec şoptit de buze nevăzute. Mihoală aştepta un car cu ciubară din Câmpeni şi avea de gând să le încarce la el în bătătură şi să plece cu căruţa în şesuri, să le schimbe pe bucate. O vorbă a judeţului îl hotărâse să grăbească drumul şi zorea toată ziulica pregătirile plecării. In casă nevasta primarului forfotea, gătind merinzile pe şease săptămâni, în ghioabe mititele punea brânză şi urdă dulce, între două scoarţe cu miros de de răşină lega păstravi afumaţi şi potrivia făina într'o traistă de cânepă, frecând căldăruşa de cioaie pentru mămăliga din podasuri.

Niculăiţă se juca sub vatră, căznindu-se să taie cu

mucările, în loc de foarfeci, balauri de hârtie. Măsa era bucuroasă că se potolise în colţul lui şi n'o mai încurca la treburi, dar băieţaşul scotea mereu capul din cotlon şi privia cu ochii miraţi robotul din casă. Asculta cum picură streaşina sub fereastră şi cântă vântul repezit pe prispă. Câteodată i-se părea că-cheamă glasuri subţirele de afară şi întindea urechea ca un iepuraş, să prindă svonul glasului pribeag. Il frământa un gând şi nu ştia cum ar face să poată ieşi în curte; din şură s-auzea barda lui Mihoală cântând înăbuşit în pustiul ogrăzii.

— Mamă — se pomeni el deodată.

— Ce s'aude împeliţatule?

— Mi-o spus Gheorghieşu 'Tatului, că fra-su o tăiet un broatec cu coasa, când o fost în luncă la otăvuri şi de aia nu stă ploaia, c'o rămas neîngropat. Să merg eu cu hârleţul...

— Taci să nu te-audă tătâni-tău, că iară-ţi cântă cu vergeaua.

Copilul amuţi, gândindu-se la brotecul tăiat de coasă, cum stă el în ploaie, cu faţa spre cerul mohorât de toamnă. De i-ar da cuiva în gând să-l îngroape, ar răsări numai decât soarele şi el ar putea ieşi pe uliţa satului. Sub sclemele din dosul casei ştie el că-i aninat hârleţul; l-ar lua frumuşel şi s-ar repezi în luncă, dar cum să iasă pe poartă să nu-l simtă nimeni; peste pârleazul din deal, nu-i modru de trecut de câinii vecinului.

In ogradă s-auzi glasul răstit al lui Mihoală şi vramiţa scârţâii purtată de mâini nedeprinse. Femeia căta pe fereastră să vadă cine venise; în curte se zăreau doi jandarmi şi Mihoală cu barda în mână, în cap cu o glugă de pănură, ieşise 'n gura şurii. Numai decât intrară şi jandarmii, făcându-se nevăzuţi în cuprinsul larg al podurilor dela grajduri; după un răstimp se arătară din nou şi pătrunseră în cămara de stejar din dosul caselor, apoi se auzi scârţâind rătezul de fier al gârliciului şi 'n pivniţă vuiră

hârdaiele răsturnate în lumina unei făclii de seu. Nevasta lui Mihoală nu se putea dumiri ce vor jandarmii şi numai într'un târziu după ce plecară, o lămuri primarul.

— Zice că au poruncă să prindă pe feciorul popii din Brădeni, că ne făgăduise judeţul când o fost în deal la noi, să-i poarte de grijă. Pe semne părintele a prins de veste şi şi-a dosit băietul de cu vreme. Acu îl caută pe unde nu-i şi pchicară şi la casa noastră să-i adulmece urmele. Să fie sănătoşi din partea asta, că pe feciorul popii nu-l mai doare capu de-acu.

Să vezi nevastă, ca merinzile să fie pentru două guri, că mâine în zori ne urnim la vale. Pela toacă trebue să phcice câmpănarii cu ciubarăle; de cum sosesc ne aşezăm la încărcat şi mâine, Doamne ajută. Nu ştiu când mo'i întoarce, se poate să întârzii, cine ştie. La ziua Crucii are să vină Marcu din Stănijă cu patru zeci de zloţi ce i-am dat eu în credinţă, pe ziua de Ispas. Să mergi cu ei la părintele şi să-i spui că l-am rugat ieu, de-o merge la târgu' Abrudului, să ne cumpere două sute de verze şi patru zeci de cununi de ceapă. In voju' din cămară mai sânt ca zece măsuri de grâu, cred să fie de 'ajuns până m-oi întoarce, mai mult nu întârziem.

— Umblaţi voi sănătoşi că pe noi ne are Dumnezeu în grijă.

— Aşa; căruţa aşteaptă gata; să-mi pui un pumn de călţ la stearţ. până 'n Crişfior mai arde oloiul de rapiţă cât ieste, cât nu, 'om mai cumpăra de o fi să plecăm cu noaptea 'n cap.

— Ascute şi toporul şi vezi belciugul dela piedeci să nu fi pleznit, că-i cam mâncat da rugina hodinei, bărbate.

— Le-am cercetat cu dinadinsul, n-au nici o zmintă, numai rânduiala cerească de ne-ar fi pe potrivă... Neculăiţă unde-i?

De sub vatră răsări obrazul îmbujorat al copilului, privind cu ochii speriaţi la tatăl său.

— Ce faci tu acolo mă ?

— Croiesc cai dintr'o hârtie, că plecăm cu Ghiorghieş în luncă la otăvuri.

—Să nu te mişti din casă mă Niculăiţă, nici un stropcă azi dimineaţă am auzit nişte copii plângând. Zice că fuseseră în luncă şi i-au prins zmeii, c-au ieşit puzderie de când cu ploaia, şi să ţin pe la porţi după copii ca tine. Cum îi prinde, îi face vălătuc şi-i bagă în străiţi fără fund, pe urmă se fac nevăzuţi cu ei cu tot. Era să-l prindă azi dimineaţă şi pe Ghiorghieş — când venia la tine — noroc că eram eu în curte şi am sărit cu furca ai' de fier pe ei, altfel nu te mai întâlniai cu el.

Copilul tăcu înspăimântat, gândindu-se la traista fără fund a zmeilor ce s-aţin pela porţi după tovarăşii lui de joacă; afară ploaia contenise şi trâmba de neguri se târa greoaie spre înălţimi. In dreapta se lumină un colţ senin de cer şi soarele sfios se arătă în albastrul spălăcit, îmbrăţişând ramurile ude ale copacilor fără podoabe. Pe înserate sosiră câmpănarii cu ciubare şi hărdaie de stejar, încinse în cercuri de fier şi le încărcară în căruţa lui Mihoală. Pe deasupra aruncară coverga de cânepă, întinsă pe arcuri de lemn şi prinseră stearţul cu feştilă de cârlţi la leuca înaintaşă din dreapta.

Când totul fu gata, cărăuşii se strecurară pe poartă urând primarului să umble sănătos, şi apucară cu boii spre crăşmile Stegulesei. A doua zi în zori Mihoală îşi sărută nevasta — lucru rar în obiceiurile moţilor, apoi îşi făcu o cruce largă şi ieşi în curte. Sluga scosese caii şi-i adăpa în jgheabul dela poartă, pe urmă deschise vramiţa largă şi căruţa ieşi în drum, apucând în josul apei. De pe prispă ştearţul ca un şumuiag aprins, se zări o vreme fumegând prin întuneric, legănâdu-se în mersul căruţii, apoi se pierdu la cotitura podului blăjerilor şi nu se mai văzu nimic.

La prânzul cel bun Mihoală făcu popasul în Brădeni şi cu seara odată se urni în sus spre Hăgău, pe dru-

mul Devei; în revărsatul zorilor trecu prin Vălişoara apropiindu-se de Murăşul tulbure de ploile căzute la munte. Prin târguri nu se opri nicăieri ci-ş urmă drumul—după scurte popasuri — în sus spre cetatea Bălgradului şi spre Joajiu, trecând apa pe poduri plutitoare ce trozneau sub greutatea căruţii, spre spaima brudarului care se-încleşta tremurând de funia întinsă peste oglinda mohorâtă a apei. La gura Târnavelor se întâlni cu Gheorghe al Iojoaei care-l ajunsese din urmă. Mihoală era plecat de patru săptămâni şi flăcăul întors de pe Arieş, îi aducea veşti de-acasă.

— Bun găsit bade Mihoală, întâmpină flăcăul, oprit în mijlocul drumului.

— Mulţumim dumitale— răspunse primarul — veste bună Gheorghieş?

— După inima omului. Sosii aseară cu patru străiţi de merinde proaspătă; am tăiat muntele spre Poienari prin Zlagna şi am coborât eri dimineaţă spre Teiuş cu gând să-ţi ies în cale. Am făcut o leacă de popas la vama din marginea târgului şi-am venit pe îndelete în calea dumitale.

— Ce s-aude prin Brădeni?

— Până acu două săptămâni s-auzea mai mult de, feicorul popii. L-or căutat şi-n copta şarpelui, dar n-a fost chip să-i dea de urmă...

— Şi de-atunci nu se mai aude vorbă legănată, hai?

— Ba s-aude, da 'altfel de vorbă, stăi s'o iau dela cap.

— Şi mai îndesat Gheorghieş.

— Bun; judeţul din Brădeni era să plece la scaunul din Deva în jălanie pentru întâmplarea din Buceş. La cai se potrivise tăman feciorul Jugănarului din Dealul Racovii. Când au ajuns la Murăş, flăcăul împinse căruţa pe brudină, ca să treacă dincolo. Apa era tulbure şi bolborosea în ochiuri. ca scormonită de vânt şi judeţul şădea în căruţă înfăşurat într'o şubă. Dar n'au ajuns bine la mijlocul Murăşului, că s'or speriat caii şi-au bălăcit în apă cu tot cu căruţă. Brudina zice că s-o plecat într'o parte şi căruţa cu judeţul a lune-

cat în dulbină ca de pe lopată. Al Jugănarului a ieşit cu mare greomânt la ţărmure spre Suctuhalm, caii pe semne au rupt hamurile şi-au ieşit şi ei, că i-au găsit aproape de Ilia, dar căruţa cu judeţul s'a dus la fund.

— Şi ce s-a ales de-al Jugănărului ?

— Până acu nimic; m-am întâlnit cu frăţîni-su; spunea că de-atunci boleşte de friguri.

— Se chiamă că-i socoteala limpede Gheorghieş?

— Pe semne aşa era rânduit de Cel de sus, încheie flăcăul.

Bucelele cântau uscat în legănatul căruţii săltate pe pietrişul drumului. Dela Blaj apucară spre dreapta în drumul Sighişorii, urcând spre culmi stâncoase, pe măsură ce se îngusta şivoiul apelor. Dimineţile erau reci şi neguroase, şi soarele bătea sfios deasupra stratului de brumă ce învăluia cuprinsul zărilor, ca o pânză de argint. Când ajunseră în ţara Oltului era lună plină şi nopţile treceau prin codri cu fagii bătrâni în umbra cărora se auzea lătratul subţirel al vuipilor, când ieşau în poieni ori s-aţineau pe la iazuri Deaci nu mai era mult până la hotar, drum de o zi fară popas, dacă Mihoală ar fi mers înainte fără grijă, dar la Cohalm lăsă drumul de ţară şi trecu în sus spre Poiana Sărată, sat ciobănesc aşezat între două hotare şi străjuit de dealuri nalte ca zidurile de cetate. Aci făcură cel din urmă popas, la un prieten din vechi, cioban în bălţile dunărene. Omul era acasă şi chiar se pregătea să coboare spre ţară, de aceea Mihoală se bucură peste fire că plecarea se brodise taman de sosirea lui. Gazda se uită lung la nouii sosiţi şi cercetă cu dinadinsul pe Mihoală care purta pălăriuţă cu fir de argint, de trei ori înfăşurat şi zăbun de pănură albă, tivită cu postăvior albastru. Se uită şi la straiul lui pământii şi-ş înpinse pe ceafă miţoasa căciulă, rotunjită la ţugui ca o căldăruşă popească.

— Ei bată-te să te bată, dumneata erai, uitate-ar relele, gata să nu te mai cunosc.

— Spor în turmă şi belşug în casă să-ţi dea Dumnezeu, că vremea de ce-i făcută, ca să treacă, şi-i cam multişor de când nu ne-am văzut noi.

— Asta aşa e — încuviinţă omul — dar ce gânduri v'au bătut spre sărăcia noastră.

— E poveste cu cântec pricina de care întrebi, şi trebue dăpănată cu glasuri domoale — răspunse Mihoală. Ţi om spune numai decât, că din firea ei, nu poate suferi întârziere. Ghiorghieş, trage tu căruţa spre fundul curţii şi desfundă butoiul cu mierea. Umblă domol să nu se prăvale hârdaiele de deasupra. Până atunci eu schimb două vorbe cu dumnealui.

Ciobanul făcu loc lui Mihoală şi intrară amândoi în casă unde muerea robotea, întinzând masa şi gătind o gustare ca pentru drumeţi înfometaţi.

După ce se traseră în faţa vetrii, unde cărbunii ardeau potoliţi, aruncând lumini fugare peste obrazele lor uitate de briciu, Mihoală începu povestca cu glasul domol, arătându-i prăpădul ce bântuise în satul lui de sub poala Vâlcanului.

— Avem un butoieş cu lucruri de preţ şi-am vrea să le trecem hotarul spre ţară — lămuri el.

— Cu picioare — întrebă ciobanul ?

— Şi nu cu ochi — răspunse pilduind Mihoală. Fecior de popă din târgul Brădenilor. Il purtăm de şase săptămâni într'un butoiu din dricul căruţii. Decând am plecat, lumină de soare n'a văzut, decât luna în popasul nopţilor. E pornit pe drum de pribegie...

Dar n-apucă să sfârşească vorba, când în lumina cămăruţii se arătă Gheorghe al Iojoaei alături de feciorul popii care lunecă o privire cu înţeles spre Mihoală.

— Om bun şi prieten veehi lămuri primarul — fii fără grijă.

Mezdreală împinse un scaun spre vatră, aşezându-se în bătaia focului. Obrazul i-se lungise oarecum şi era mai palid, purtând pecetea celor şase săptămâni petrecute la'ntuneric. Avea straie moţeşti, cu cojocel de oaie înflorit şi cisme scurte în tureatcă, încheiate

pe pulpe cu găitănaș, pe formă cu cel de la pălărie.

— Dacă așa stau lucrurile, atunci trebue să ne ridicăm fără zăbavă, ca să putem trece hotarul nainte de revărsatul zorilor — zise ciobanul.

— Ai grăit vorbă'nțeleaptă prietene—întâmpină Mihoală. Paza bună fereşte primejdia rea şi pe noi nu-i bine să ne vadă tustrei în sat, când noi am venit pe limpede socoteală numai doi.

— Vă duc eu, pe sub ulmii dela cele trei izvoare, pe poteci scurtate şi tăiem muntele până la cel dintâi trâmbiţat de cocoş, fără să ne simită străjile. Dela fântâna Ciobanului, drumul coboară singur spre celălalt tărâm al nostru.

După ce satul se liniştì în somnul greu al muncii trudite, drumeţii ieşiră uşor în grădină şi săriră gardul nu prea nălticel, urcând poteca spre poala pădurii. Luna nu răsărise încă şi drumul greu pe muchi prăvălite făgăduia să se mântuie fără zminteală, dar pentru mai mai mare liniște sufletetească şi sănătatea ciolanelor, Giorghieş desprinsese toporul din loitra căruţii, iar Mihoală strângea supt suman măciuca de corn ce nu-l slăbea niciodată la drum. In revărsatul zorilor ajunseră hotarul, de unde coasta cobora la vale şi vârfurile brazilor, întunecate ca nişte clopotniţi de biserici, răreau tot mai mult într'un decor măreţ sub rumeneala usoră a răsăritului.

La Fântâna Ciobanului se opriră.

—Din truda noastă şi voia cerească ajunserăm sănătoşi. In vale drumul e mai puţin trudnic şi-l facem din vreme a treia parte — lămuri ciobanul.

Mihoală se alătură de feciorul popii şi-i arătă roşaţa dela răsărit.

— Vezi dumneata, în ţara asta răsare soarele românilor din plaiurile noastre. Bătrânii spun că aci sânt izvoarele mai dulci ca'n munţi noşti şi câmpul rodeşte pâine mai grea. Aici ţi-a fost dumitale scris să-ţi faci cuibul. Să umblii sănătos şi voia Domnului

te aibă în pază. Ai pătimit pentru dreptatea noastră în slujba căreia am sângerat şi noi. Durerea celor căzuţi în munţii noştri, să-ţi fie călăuză de-acum în drumul dumitale. Şi să mai ştii, că noi te aşteptăm când s'o plini ceasul de dreaptă răsplătire şi dac-o fi să vii, rugămu-te să nu vii singur, nici cu mâna goală ...

Feciorul popii vru să răspundă ceva, dar un nod i-se urcă din josul pieptului, tăindu-i vorba. Mai aruncă o privire înapoi, cercând să cuprindă zările din ţara lui, şi strânse cu căldură mâna lui Mihoală, apoi îşi făcu cruce şi îndesându-şi pălăria peste ochii îmi păingeniţi, prinse să coboare poteca spre inima Ţării româneşti.

Lur. 5370.

«POPORUL», SOCIETATE ANONIMĂ DE TIPOGRAFIE, LIBRĂRIE ŞI EDITURĂ, B-L ELISABETA, 27. BUCUREŞTI

6032

PREȚUL: LEI 2.50